

భారతి

మాసపత్రిక

సంపాదకుడు:

శివలెంక శంభుప్రసాద్

అక్టోబర్ 1969

సంపుటము : 46 :

సంచిక : 10 :

విడివత్రిక వెం ఒక రూపాయి

విషయానుక్రమణిక

అక్టోబరు 1969

మహాకర్పూరుని-నందేశకావ్యము	శ్రీ చింతలపాటి నరసింహదీక్షిత శర్మ	1
లక్ష్మి-భీమవరాగ్రహార దానకాననం	శ్రీ ముసునూరి సాంబశివరామమూర్తి	7
ఫస్తుతారీఖు	శ్రీ తాళ్లూరు నాగేశ్వరరావు	20
హృదయశైలి	శ్రీ ముకురాల రామారెడ్డి	27
దిగంజరకవిత-దాని స్థానం	శ్రీ నూతలపాటి గంగాధరం	29
వెన్నెల	శ్రీ డి. ప్రభాకర్	42
సహృదయత్వము-గుణదోషవిచారము డాక్టర్ యన్వీ శోగారావు		58
మహాత్ముని జీవిత నందేశము		67
గ్రంథవిమర్శలు		73

—

ఘటకర్పరుని-సందేశకావ్యము

శ్రీ చింతలపాటి నరసింహాదీక్షిత శర్మ

[శ్రీ విక్రమాదిత్యదేవుని యాస్థాన నవరత్న కవులలో ఘటకర్పర మహాకవి స్మృతసిద్ధుడు యమక రచనయం దీ కవి యందెవేసిన చేయి. ఈ కావ్యము చిన్నదైనను గుణగౌరవమున విన్న. కాళిదాసుని మేఘసందేశము దీనికి మార్గదర్శి. అందు సందేశమంపువాడు నాయకుడు. ఇందు నాయిక. అందులోని యమక మిందు గమకము. దీని రచనా విశేషమునకు ముగ్ధుడవై ఆంధ్రీకరించితినిగాని, యమక రచనా ప్రావీణ్యము కలిగిగాదు. సహృదయు లీ సాహసమును మన్నించి నా పరిశ్రమను గుర్తింతురని నమ్మిక—]

1

కావ్యారంభమున వస్తు నిర్దేశాత్మక మంగళాచరణము:—

కలికి నవాంబుదంబు, లురుగర్జులం బ్రోషిత భర్తృకా మనో
దళన కళా ధురీణములు—దట్టముగా దివి నావరించె, దు
మ్ములు తొలిజల్లు పెల్లునను భూతలమందయడంగి యుండె, గ
న్నులకు సుధాకరోష్ణకిరణుల్ పాడసూచరు సుంతయుం, జెలి!

2

హంసాది వినోదమునుగూడ దైవము సహించుటలేదని నాయిక చెలితో—

ఉజ్జ్వలమై కొమ్మొయిల్లగని యుల్కాచుర బర్వులు వారు హంస, లీ
తరుణమునందు సందెలు సుధాకరశూన్యములై తగున్; విక
స్వర నినద ప్రచారముల భాతిలు జాతి మయూరజాతి, తో
ల్కారి చిలు జల్లులం బొడము గర్వభరంబున; సుందదంతిరో!

3

సహాయ హీనమగు నాకు మహాభీతి కలుగుచున్నదనుట:

రాతిరి నీలనీరదపరంపర పైకొన, దారకావళి
ద్యోతము మాసి యాకసము తోచదుసుంత—నుభోవభోక్తృ గం

భారతి

జాత విలోచన న్నిదుర శయ్యకుఁ దార్చెను, సేంద్రవాప గ
ర్జితత వారిదాళియు రుషం గలిగించు మదేభపాళికిన్—

4

నాయిక నిజభీతిని వెల్లడించి అంగుళితో గిరులను జూపుచు పలుకుట:

మించులన్నించు మొగులు వర్షించినంత
జలము—గర్జాతి భీత భీషణ ఫణేంద్ర
సాంద్ర శైలేంద్ర శృంగార సరణి జాటి
చెలి! లలిత కందరీ భాగములకుఁ జేరె—

5

సంయోగులకు సుఖము, వియోగులకు దుఃఖము దీన సూచితము:

రలికలపై కకోపితములన్ జవరాండ్ర మెఱుంగు మోములన్
గుతుక విలాస రేఖలనుగూర్చు నొకానొకఁ డిట్టివేళ; గ
ర్జితయుత మేఘము ల్పృథివ్యుత్పతి నుత్కలికల్ ఘటించు, ట
త్పతుల మనంబులం దనదృశంబును శోకమునించు, నెచ్చెలి!—

6

శదంతయు నెవ్వరెప్పుడనుచున్నది కవి తెలుపుచున్నాడు—

తమ్మి దొరకాంతి యాచ్ఛాదితమ్ము గాఁగ—
గగన పతితంబు కంబు శోకంబు పెంప—
కాయజాడురేగి హృద్విదుంపఁ గత్తి నూఱి
బ్రోషితాంగన యిట్లు వాపో దొడంగె—

7

మేఘములతో వియోగిని పలుకుమాట—

పతియు నేను గలసి బ్రతికెడు వేళల
నెచటదూఱినార లీరు ఘనులు!
ప్రియుఁడు కరుణమాలి పెఱిసేమలన్నేడు
నెగడ నన్నదెగడ నిగడినారె?—

8

యిక సవినయముగా భర్తకు సందేశమంపుచున్నది.

జలదములార! పాంథగణ జాల్ముని, మత్రియు జేరబోయి, మీ
రలఘుగతి ప్రవీణు లిటులాడిన నానుడు లెల్లదెల్పఁగా
వలె 'బరదేశమందె చిరవాసము మేలొ? సుఖపదంబు నా
కలయిక మేలొ? విస్తరముగా వివరింపుఁడు జీవన్మరదుల్—

9

వరువగా మూడు వద్యాలలో సందేశ వచనము —

స్వామి! మరాళ జాల మిదె సాగెను నేడు వియత్తలాన ని
త్యామల వారి పూరిత ముదారము మానన సీమకున్; తృప్తి
ధామము చాతకంబు, పరితాపమునం జల మానగోరు, నీ
కామిని దుఃఖవార్ధిక బధికా! మునిగెం దయ నేలుకో గదే!—

10

కాంత! వెలుంగు బాల తృణకాండము కోమలలీల, నిప్పుడ
త్యంతము నిర్మలాంబువుల వానగడంగెను జాతకంబులున్—
కాంతమృదూక్తలన్ శిఖిగణంబులు పల్కు బయోధరాస్తి; నా
చెంతనుబాసి నీవు ముఖసేవధి వౌ టెటులో వచింపుమి!—

11

గర్జితస్వన ముదిత శిఖండి గణము
ప్రొషితా భీతి కృన్మంతమును బరించు —
ప్రప్రదారంభ కృశను, దుర్మరుండు మరుండు
దీన దీనాతిదీన స్వధింపబూను —

12

సందేశావసానమున మూలం బ్రయోగము మేఘముఖమున దెలుపుచున్నది.

పాండుర గండమండలముపై నసియాడుచు సీలిముంగురుల్
మెండుకొనంగ నేడు విఫలీకృత కాంక్షల బొక్కు ప్రేయసినీ
చండుడ! జారి మాలి యెడ సల్పితి—శోక సముద్ర వీచికల్
నిండిననేమి? నీ స్మరణలే బ్రతికించు గృశించు కోమలిన్—

13

మేఘములకిట్లు తెలిపి ఊర్ధ్వ మవరోకించి దీనియై వలుకుచున్నది—

పూచిన కొండమల్లియలఁ బొల్పువహించెను గనలెల్ల న
య్యో చిరపాంథ! మత్రియ! వియోగి జనంబు సముత్సకానన
శ్రీచణమయ్యో నేడు: కలుషీకృతమయ్యో నదీ జలంబు, న
స్వేచెదవేల నింక? రసవిత్తమ! మత్తదశావళోత్తనూ!

14

ఇప్పుడు దారులతీరుల నిరూపించుచు వాయిక యువనమున కేగుచున్నది—

జలదజల్ ప్రవాహములు జాల్మోన దుర్గములయ్యో మార్గముల్
చెలుపుఁడు నవ్వడంగని స్పృశించె మరుండు శితేషుచాపమున్
కలఁత ఘటించు మేఘ కటు గర్జన తర్జన, మెట్లు త్రోయఁగా
గలనా సఖీ! సుదుస్సహముఁ గాంత వీయోగజశోకతాపమున్ —

15

వన నందర్శనమునఁ గలఁకగొన్న వాయిక వలుకుచున్నది.

నవ నవ వారిబిందు పతనమ్మున వెల్గులు చిమ్ముచున్, గభీ
ర వర రవాబ్ధ మారుత పరంపర నూఁగుచుఁదూఁగుచున్, మనో
భవ నవ కేళికా భవన పంక్తులనై కనువిందు సేయుచున్
సపురులు పెంచుఁ గైతక వనంబు లుదాత్త ఘనాగమంబునన్ —

16

వనమున నుద్ధిచెట్టును గని తట్టుకొననోవక వాయిక వలుకుచున్నది.

పూలగుత్తుల పనభూజమౌళివంట
యువక నేత్రోత్సవ శ్రీల నొసగుదంట!
సా! కామాలవాల! సత్సాలముగను
ధాత నిను సృష్టిచేయు టెంతయును లెన్న—

17

పూర్వార్థమునఁ గడిమిది మ్రొక్కి, యుత్తరార్థమున నీసెక్కి కటజమును మ్రొక్కుట.

ఓ పనకదంబ! తలవంతునోయి నీకు
నీ నుమశ్రేణి మదనుండు నిలుచుకతన—

ఘటకర్పరూపి — సందేశకావ్యము

వీల కుటజ! సుమించి న న్నేలి పలుకు
చరణముల వ్రాలదాన దుస్సహృదవీపు —

18

నీవమును జూచి కోపమున రేచి పలుకుచున్నది.

నీవ వనీషమా! సతము నీ పదమందు శిరంబునుతలు సం
తాపము రేప నీకు సరదాయగునా? ననువంటివారి; కే
నే పదమందు నీ విరుల నించుక గాంచుదు నాక్షణంబే ప్రా
ణపద నొందుదానఁ గదరా! మదన ప్రదర ప్రసూనకా! —

19

నాటుక మెల్లగా నడచి మొల్లనుగాంచి పలుకుచున్నది —

జలద ముక్తాంబులవలబ్బి లలిత రుచుల
నలరు తెలిపూలఁ జెలువొందు నడవిమొల్ల
తీవియను ముద్దు గొనసాగె దేటి తేడ
నీలిమబ్బుల వన్నె చిన్నెలఁ గరంగి —

20

పొయిక గృహాభిముఖియై చెలితోఁ బలుకుచున్నది —

కలితనవేంద్రచాపఘన గర్జన దుర్జిన వేళలందుఁ గో
ర్కూలు కులక న్నిజప్రియులఁగూడి రతోత్సవలీలఁదేలు భా
మల కనుకూల మీ బుతువు — మానసకామితదాయకంబు, నీ
చేలులను సావ్యవైఖరులు చెందుట లీ ఘనవేళలంగదా? —

21

ప్రియుని గృహాగమనమును తెలియజేయుచున్నాను —

విరహకృశానుతాపపరిపీడితయౌ చెలి పల్కూలిట్లు వా
ర్దరములు వోయి తెల్సిన ముదంబున నాయకుఁ డాఁకించి, యా
దర భరతాంతరంగుడయి, తా ద్వరమై నిలుసేరవచ్చె ము
ప్పిరిగను కామిని ప్రణయ వృత్త రసామృతధార లూరఁగన్ —

22

కవి స్వప్నతిజ్ఞును వెల్లడించుచున్నాడు—

ఈ యమకరీతి నను గెల్పునేకవీంద్రుఁ
డాతని గృహంబునను నంబు సాక్షికంబు
స్వానురక్తాంగనారతిమాని, నీరు
తెత్తు ఘటకర్పరమునం బ్రతిజ్ఞ యిద్ది—

23

సరసము, మధురము, ఘటక
ర్పర కావ్యముఁ దెల్పు బాస భాసలఁ జేసెన్
“నరసింహ దీక్షితుఁడు,, కై
సరులకు, బుధవరాల కిద్ది సమ్మద మొసంగున్ —

లక్ష్మీ - భీమపరాగ్రహార దానశాసనం

శ్రీ ముసునూరి సాంబశివరామమూర్తి

బ్రిది యొక సంపూర్ణమైన తామ్రశాసనము. ఇది రాజమండ్రి తాలూకా, బూరుగపూడి - రాజా నగరము జంక్షను రోడ్డుపైనున్న వందరాడ గ్రామ కాసరస్థులును, సంవత్సర గృహస్థులునైన శ్రీ అడును మిల్లి రామప్రభుగారికి, ఆ యూరికి ఈ శాస్త్రధిశను 3 కి. మీ. దూరమున ఉన్న దోనేపల్లి (పాటి) దిబ్బయందు, రెండు సంవత్సరముల క్రితము (బయల్పడుటచే) దొరికినది. వారు దీనిని జాగ్రత్తగ శుభవ్రతము పదిలపఱచి యున్నారు. ప్రస్తుతము ఈ శాసనపు ప్రతినిధిబహుళము, నకలులు తీసి ప్రచురింప ప్రోత్సాహ మిచ్చినందులకు వారి కెంతయు కృతజ్ఞుడను.

శా స న స్థి తి :

శాసనము సంపూర్ణముగా ఉన్నది. ఏమాత్రము చెక్కుచెదలలేదు. అయితే శాసనమందలి అయిదవ తేకు మొదటిపుట 8-7 పంక్తులకు సంబంధించిన అక్షరములపై 2 సె. మీ. పొడవున లోతుగ (గునవపుటను గుర్తించు) గాడిగలదు. కాని ఆ అక్షర స్వరూపములు పూర్తిగ చెడలేదు.

శాసనపుతేకులకు బంధించిన రాగి కడియము మాత్రము 6 సె. మీ. పొడవుగల ముక్క విడిగి పోవుటచే కానరాలేదు. అంతేగాక ఈ కడియము రాజముడికకు $1\frac{1}{2}$ సె. మీ. దూరమున పూర్వ మెప్పుడో నలుకబడియున్నది. దీనిని గమనించ ఆల్లాడ వేమ భాస్కరము (పినపల్లె) తామ్రశాసనమువలనే పూర్వమెప్పుడో (చాల వారకాలము క్రిందట) ఈ శాస

మును పరిశీలకుల చేతికంది కడియము నలుకబడి పరిశీలించబడినదనియు, తిరిగి యేకారణముననో (ఒక తేక్తైనను చారి పోకుండ కడియము రాజ ముడికలతోగూడ) ఒకశతాబ్దము కాలమైనను భూగర్భమునదాగి, తిరిగి నేటికి తలయెత్తినదనియు నవగాహన యగుచున్నది. అందుచే ఇంతవఱ కెప్పటను గానరాని యీ వంశపురాణాలు, వారి రాజ్యము, కీర్తి, దానము మొదలగు చరిత్రను బయల్పఱుప మొదలిడి వీలుకలిగినది.

శాసన స్వరూపము :

ఇందు ఏడు టాగితేకులు గలవు. వాటి కొలతలు 22.5×10 సె. మీ; ప్రతితేకునకును ఎడమభాగమున 1.5 సె. మీ. దూరమున 1.3 సె. మీ. వ్యాసముగల రంధ్రము గలదు. ప్రతి తేకునకును చుట్టును ఉబ్బెత్తుగల జనకలదు. అందుచే అక్షరములు అరుగుటగాని దెబ్బతినుటకు గాని అవకాశ మేల్పడలేదు. కడియముచే బంధించ బడిన తేకులు తాటాకు పాత్రమువలనే నులుపుగా పుటలుత్రిప్పి చదువ ననువుకలిగి యున్నవి. మొదటి తేకు మొదటిపుటయందు ఏమియు వ్రాయబడి లేదు. మిగత పుటలయందు ఆఱవతేకు - రెండవ పుటకును, ప్రతిపుటకు 11 పంక్తుల వంతునను; ఏడవతేకు మొదటిపుటను 12 పంక్తులును, ఏడవ తేకు రెండవపుటను 5 పంక్తులును శాసనము వ్రాయబడుటచే మొత్తము - $11 \times 11 + 12 + 5 = 138$ పంక్తుల శాసనమైయున్నది. ఇదిగాక

అక్షరము 137 సంక్తి 'శ్రీ రామచంద్రాయనమః' అనియు 'వల్లభులై' అను హస్తముదికయు గలవు. ప్రతి శ్లోకమునకును గల రెండవ పుటయందు ఎడమవైపునగల రంధ్రమువద్ద ఆ శ్లోకముయొక్క వరుసగల అంకె గుర్తించబడినది. అందుచే శాసనము చదువువాడు శాసనపుశ్లోకం వరుస తరుముకొన నక్కఱలేక పోయినది. ఈ శాసనము మొత్తము తూకము 3,000 గ్రా.

రాజముదిక — కడియము :

రాజముదికగల కడియమును రాగిదే. దాని వెలుపలి కొంతలు 8 సె. మీ; లోపలి కొంతలు 6.5 సె మీ. ఆ కడియము నంటియే 3.5. సె. మీ ఉపయము, 1 సె. మీ ఎత్తునుకలిగి, పరిపూర్ణమైన 3 చుట్టులు కలిగిన త్రాచుపాము 1 సె. మీ. ఎత్తును 1 సె మీ. వెడల్పునుగల పడగను విప్పి గంభీరమైన లోచనములు కృష్ణ పాదములు గలిగియుండుటచే రాజశివిని గలిగి ఎక్కువగా ఆకర్షణ గలిగించుచున్నది. కాని కడియము నందు 6 సె. మీ. ముక్కునిశీగి కనబడకుండుటయు, మఱి 4.5. సె. మీ. వజ్రకు పరిగిపోవుటయు గమనించదగ్గ విషయము.

శా స న లి పి :

ఈ శాసనలిపియు 13. 14 శతాబ్దము లందలి వేగిదేశపు శాసనలిపి (చాలనఱకు) పోలి యున్నది. అయితే అల్పాక్షరమేమభూపవరపు తామ్ర

శాసనలిపియంత గంభీరతలేదు. అయినను శాసనాక్షరములు గుండ్రమును, సంక్తి వరసను వీడలేదు. (శాసనభాష సంస్కృతమైనను లిపి మాత్రము తెలుగు.)

శా స న భా ష :

శాసనభాష యంతయు సంస్కృతమే. నిర్గద్య. 80 శ్లోకములు, గ్రామనామములు, సరిహద్దు సీమలు, అందలి తరు, వృక్ష, లతాగుత్పాదములు, తటాకములు, జాలు, మార్గములు మొదలగువనన్నియు సాంస్కృతికములే. దానప్రతిగృహీతల గోత్ర, నామ, విద్యా, భాగదులన్నియును సంస్కృత శ్లోకములందే వ్రాయబడినవి. తొయ్యేరు, వేములు వాడు, దోనేపల్లి, వాల్లంక, గండవాడ, జాలు, వజ్రకం మొదలగు అధికములును సంస్కృతీకరింప బడియే వాడబడినవి

శాసన విషయములు :

శ్లో. 1-5. దైవప్రార్థన; 6-8 పురాణ సంశ్లేషకావ్యము; 8. సంశ్లేషకము-నివాసము; 10-12 దేశము, రాజ్యము, రాజధానివర్ణన; 18-45 సంశ్లేషకము; 46-50 దానప్రశస్తి; దానస్థల నిర్ణయము; 51 దానకాల నిర్ణయము; 52 గోత్ర, నామ, విద్యా, భాగనిర్ణయ విధానము; 53-88 దానప్రతిగృహీతలు; 80-87 గ్రామద్వయై న అగ్రహారసీమనిర్ణయము; 70 దానసాలనా విజ్ఞప్తి. ముగింపు. దేవతానమస్కారము-హస్తముదిక.

శా స న పాఠం మొదటితేకు-రెండవపుట

1. ఓం | యంసప్యశాః ప్రణీ(ణి)త్యః సప్యకాయ్యేషు సిద్ధిం సహసా లభంతే | పు
2. స్థా తు లక్ష్మీం సమదాపశ్యా గౌరీశ చిత్రాది విప్రదివంద్రః || శ్రీవారాః
3. శివకూతనా తీలావతారః పురుషాత్మవన్య | యదీయ్యసంప్రేంతురదండంగా
4. ధాత్రం సప్యత్రనిభానిభాని | 2 | ఆశాదరాధ్యాకసకాంధికప్రకా మందానీ మంజ

చందము:- 1, 2, 3. ఇంద్రవజ్ర; 4, 5 అనుష్టుప్; 6. వైపరీత్యపజాతి. (1, 3, 4. ఇం. ప. 2 వంశస్థం) 7. వైపరీత్యపజాతి. (1. వంశస్థం; 2, 3, 4. ఉపేంద్రవజ్ర) సవరణలు:- (1) ప్రణీత్య-ప్రణీత్య; (2) కనకాంధి = కనకాది;

అక్షి - భీమవరాగచార దానకాననం

5. మరందపూరితా | ఫలేశ్వరాభావ మృణాలరమ్యా పేయం ధర్మిణీ శ్రీయమా
6. తవోమ | 3 | కరాచంద్రమహిభూతా ద్వీజవన్య ప్రవధానీ | శంకరస్య జటా
7. జాలభూషా కుద్దావసాశ్చ(య)సి | 4 | వాగ్దేవీం శిరసానత్యా వక్ష్యేగ్రామస్య కాననం | ప్రస
8. ంస శక్తిగంభీరవాచ్యహర విభూషితాం | 5 | వాభీసరోజా దుడరీకాత్ ప్రజావతిః సరో
9. జవాభస్య తడియ్యమానసితే | తతో మునిందో భవ దత్రినామా తడియ్య నేత్రా దుదభూత్పు
10. ధాంకు | 6 | తతో బుధః సామ్యపశేషమూర్తిః పురూరవా ముఖ్యమతా నజీజనత్ ర్ తదస్య
11. యే సరస్వతాజనాశ్రయో భూదనంతపమ్నా నహి చక్రవర్తి | 7 | రాక్షీచ తస్యా భవదంబు

రెండవతేకు - మొదటిపుట

12. జాక్షీ భోగావతినామ నృపేశ కన్యా పురేవ తస్మిన్ మణివాగవామ్ని తతో క
13. రోద్రాజ్య మరందమశ్చరం | 8 | ఫలేశ్వరాకారతయా నృగర్భకాతోపి రాజ్జీతవసా
14. నృసోతూత్ | తద్రావభృత్యేవ స వాగవంశః సవ్యోత్తమోభూదితి సుప్రసద్దం | 9 | ఏ
15. సంవిధే వాగతులే స భీమతూపో భవ త్యాశ్వనగోత్రభూషా | ఆసీత్తత స్తవ్య నివాస
16. భూమికామనోహరో నేములువాడిదేశః | 10 | పాపవ్యమానైః ఫలితస్యతస్యైరారా
17. మ దేవాయ దీప్తికాభిః | అరణ్యనగేంద్ర మటాశ్వయూధైః⁷ వైచిత్రవన్తైః
18. పుణ్యతపో ధవానాం | 11 | రిర భాఖ్య తీర్థకాం సహ రామానధ శ్రీగోత్రమీ వారెటి గ
19. శిద్ధకర్తా | 10 జయంతి ఏం ద్రాద్రే¹ నివాసజాతదోషం జవానాం వివివారయంతం | 12
20. | నిసగ్గమంజాలే తస్మిన్ దేశే భీమమహీభుజః | ఆసీ ద్రంభాపురీ రమ్యా ద్వితీయ్యా పాం
21. కా తతః | 13 | పా గండ్డవాదా భువి సుప్రసిదాం పురీ పురాణాం ప్రథమా విభాతి | వా
22. గేంద్ర వంశోత్త మహీతీనాం పల్నాభిషేకాత్ విమూర్తవేదీ | 14 | వదతివాస్త్య

రెండవతేకు - రెండవపుట

23. శ్వరకాది కానాం గణాగతై య్యైశ్చ సతంబినాం | విరంతిర్వరస్వకాశఖాన్యా
24. త్యావద్ధ్యమాగ్నా విపురాభవంతి | 15 | యా హల్లువిన్యస్త సువర్ణముక్తామాణిక్యధా
25. మాగరు చంద్రనాపైః | కస్తూరికాకుంకుమ చంద్రపుష్పసీరై మృణాల్పా మధురేవ

సవంజలు:- (3) దుదభూతే-దుదభూత్; (4) త్పుధాంకు; త్పుధాంకః, (5) సుతానః-శ్చిత్ : సుతానజీజనత్ (6) తదస్యయే న సవ్యో-తదస్యయే సవ్యో (7) స్తపోవన్తైః-తపోవన్తైః; (8) రభాఖ్య-రంభాఖ్య; (9) వారెటిగడ్డ-వారెటిగడ్డ (10) జయంతిః జయన్తి; (11) ఏంద్రాద్రే-వింధ్యాద్రి;

భండస్య:- 8. వైచిత్ర్యోపకాః (1, 2. ఇం. వ; 3. ఉ వ;) 4 వంశస్థం; 9. వ్యత్య స్తోవజాతిః- (జేమి. ఉ. వ; సరి-ఉ. వ;) 11, 12 ఇ వ; 13 అమమ్మవ్; 14. ఇ. వ. 15. వైచిత్ర్యోపకాః. (1, 2, 3 ఉ వ. 4. ఇ. వ) 16 ఇ. వ. 17. ఉపకాః (జేమి. ఇ. వ; సములు ఉ. వ) 18, 19, 20, 21, 22 అమమ్మవ్.

26. భతి | 16 | చంద్రాక్షా జాతీకృనిబద్ధభిత్త సితాచ్ఛభాసా సగరే కదాచిత్ | వాభా
27. ద్వివారాత విభక్తి రుచ్చై రీషద్వికాసా త్కమతోత్పలానాం | 17 | అధిష్ఠ్యధన్వ
28. స: 12 స్తన్యరాజ్యశీ రమితాచలా | తోయ్యేటి చౌళముఖ్యా పురా
29. జ్యన్యాని చాభవన్ | 18 | తతో భీమ మహీసాతో లబ్ధవా స్వల్లభం సుతం | అరిందమ
30. 18 మధోతన్య జాతకమ్మాక ద్యకారయత్ | 19 | పురోధసా తతో వివ్యా మధ్యాస్యాధ స్ససా
31. త్కజాం | శియ్యమాంబాం వివాహ్యన్య రాజ్యజ్ఞాని దత్తవాన్ | 20 | స్వయం తపో
32. జలాత్ప్రాప్త శీమషీ 14 మతాం శుభాం | ఆధాకరో చ్చిరం రాజ్యం వల్లభేంద్రో మహా
33. జల: | 21 | మణివాగస్తరాధీశి వల్లభేంద్రే సభావృతే | యతోముఖం సమా

మూడవతేజు - మొదటిపుట

34. సీనే వలాయంతే తతో నృసా: | 22 | తతో వల్లభ రాజేంద్ర: సాలయన్ స మహీ
35. తలం | 15 అమాత తనయన్ దేవ్యా మెఱ్ఱభీమ మహీభుజం | 23 | జాతాదికమాకా ని 16
36. స్వకార్య తస్యరాజ్యం ప్రణీయవ | యజ్ఞాద్దాకం దీక్షితోస్యాసీ దేతదేవ కులవ్రతం |
37. 24 | తతో భిక్షక్త:సహా భీమభావ: శకాన ధాతీ మమలప్రతావ: | ప్రతిక్షితి
38. శాఖింసింధు సేతు ద్దరాధినాధో 17 ధవళంకభీమ: | 25 | అధ రాజ్ఞీ త్రయ
39. ంతన్య శక్తిత్రయ మివా భవత్ | మల్లమాంబా కొప్పమాంబా లక్ష్మీదేవీతి
40. మందరం | 26 | 18 కంసత్యా రామచంద్రం దశరథస్వతే 19 స్తత్యమా మల్లమా
41. ంబా తత్కీర్తికం త్విష్కృడిందం స్వలభితనయం 20 తరసమా భీమభాసాతో | కైకేయా 21
42. భ్రాతృభక్తం భరతమివసుతం కొప్పమా మల్లినాథం సామిత్రిం సా మమిత్రా
43. గుణాణనియం వల్లభేంద్రం హి లక్ష్మీ: | 27 | కుమారజన్మాపుత్రమృష 22
44. నోక్షితా వసిష్ఠ కల్పేన పురోహితేన | మహేశచింహ్నాని విహాయ సర్వకా మా

మూడవతేజు - రెండవపుట

45. హూయ విప్రా సవదంస్యసాల: | 28 | వేదస్త్రశాస్త్రాఖిం సీతి కాన్య పురాణ
46. ధమ్మాకాది సమస్తవివ్యా: | ప్రాప్తా: కుమారా అపి పూర్వకాన్య సంస్కారదాభ్యాకాదివ తే
47. చిరేణ | 29 | దేవం 28 మరుత్వానన సర్వకామంజలాం భువం సగంగాహమసేతు మ
48. ధ్యమాం | న్యాయేన శానం 24 జరయా సుశిక్షిత: కాలేన చాసీ దధ భీమభూపతి: | 30 |

సవరిలు:-(12) స్తన్య-తన్య; (13) మధోతన్య? (14) శీమషీ మతాం-శీమషీ మహీసాతాం.
(15) అమాత తనయన్-అమాత తనయం (16) కమకనివ్యత్య-కమకనిర్వృత్య; (17) ధవ
ళంక-ధవళాంక; (18) కంసత్యా-కాసత్యా; (19) స్తత్యమా-స్తత్యమా; (20) భవనయంతరసమా-
భరతనయం తత్సమా (21) కైకేయా-కైకేయా; (22) వరుష-వర్ష; (23) దేవం-దేవం
(24) శానం-శాన్

చందస్సు:-23, 24 అమన్వృత్; 25. ఉ. వ; 26. అమన్వృత్; 27. ప్రగ్గర;
28. వైవరీతోవజాతి 1. వంశవం. 2, 3 ఉ. వ. 4 ఇం. వ) 29. ఇం. వ; 30 వైవరీ
తోవజాతి (1, 2 వంశవం, 3, 4 ఇం. వ;)

లక్ష్మీ - భీమవరాగ్రహార దానశాసనం

49. తం శ్శ్రుతముఖో²⁵ చితకీర్తిమంతం స్వామాప్యభారోచిత మిమ్ముడిందం । బోజ్యమ్మను
50. తం విప్ర మహరిముఖే²⁷ పట్టాభిషిక్తం కృతవాన్ వృధీరః । 31। తతః పరద్యా²⁸భి
51. రజ్జిహోత్రైదాకర ప్రముఖైర్పరి భీమభూషః । పురోపకంఠోపవనో ము
52. సిందో భూత్వా చిరం క్కాల మతిష్ఠ దుర్యాళం । 32। తతో భిషిక్తః పంనాజ్యే రాజ్య మి
53. మృడి భూషతిః । కువ్వ న్నావిభూదాజ్ఞాం ద్విజానా మివ చంద్రమాః । 33। అస్తే
54. స్వహస్తే²⁹స్తేత ఇదస్యల్లగ్ని విక్టేవ వితస్త విరోధి మండనః । స్వభావాకండాతి వి
55. మదకదక్షం కాంక్షం త్సదా యుద్ధమపి సుపాలః । 34। సతకరగండో పితకరే

నాలుగవతేకు - మొదటిపుట

56. జో బిరుదరగండ స్ఫురపతిపుణ్యః । గుణగణగణ్యః క్షితిపతిరణ్యః
57. ఫణిపతివంశో బుధజనసేవ్యః । 35। అథాచికాయాం తనయాచదేవ్యా
58. ం శ్రీ చక్రవర్తిక సహ భీమరాజః । జాతా భుజంగేంద్ర కులవ్య భూత్వైతావిమ్మ
59. డీశస్య కుమారకన్యై । 36। జాతః మూకాది నివ్వత్వక విద్యాశ్వాద్యవ్య చైతయోః । కా
60. వన³⁰ స్వప్నాహ్వా నమధాం చిరాయ ప్రచయోభవన్ । 37। ననమ్మతీంతిన్మృడి
61. రాజవర్యః పుత్రస్యవావాప్యహి చక్రవర్తికః । నిజానుజం వల్లభరాజ చ
62. ందం పట్టాభిషేకాహా 31 మయంస్తమానయన్ । 38। సునీతి ³²మాంమిమ్ముడి రాజ
63. వర్యః కాలేన భూత్వా ప్రవయాన్య విద్వాన్ । నిజానుజం వల్లభరాజవర్యం పట్టాధి
64. షేకాహా మయంస్తరాజ్యే । 39। కాంతానుకామం మృజనేషు³³ సోమం రణే
65. సు పాతకం విభనేషు విష్ణుం । భూపేషురామం విమతేషుభీమం స్వకేషు తో
66. కేషు సమం సమీక్ష్య । 40। అథాభిషి ³⁴వ్యాధి దాత్యవిద్యావరాయణః క్కీర్తిక

నాలుగవతేకు - రెండవ పుట

67. శరీర కేషః । తతోయువా నేముతీవాడి రాజ్యే పట్టాభిషిక్తస్సహి వల్లభేంద్రః ।
68. 41। యదీయ్య సేవావనరం^{34a} ప్రదీవ్య తిష్ఠంతిభూపా నగరాంగణేషుః । జీయ్యా
69. దసా వల్లభ రాజచంద్రః ప్రతిక్షితికోత్పలవండభామః । 42। తాకే ధవరితే తస్య
70. యశసాని చయానియాన్ । మార్గకమాణా ఇవాద్యాపి భ్రమంతి తవనాదయః ।

సవరణలు : (25) ముఖోచిత-ముఖ్యోచిత; (26) జ్యేష్ఠ-జ్యేష్ఠం; (27) మహరిముఖే-
మహర్విముఖ్యే; (28) పరద్యాభిరజ్జి-పరధ్యయిభిరగ్ని; (29) చాస్తేత-చాస్తస్థిత. (30) కాసన
స్వప్నాహ్వా-కానస్వప్నాహ్వా; (31) మయంస్తా-మయస్త (32) మాంమిమ్ముడి-మానిమ్ముడి (33)
కామంస్సుజనే-మంసుజనే (34) వ్యాధిదాత-భవదాత (34A) ప్రదీవ్యం-ప్రదీవ్య.

చండస్సు:- 31. ఇ వ; 32. వ్యత్యసోపజాతి. (జేనులు ఉ వ; సములు ఇం. వ.)
3. అనుష్టుప్; 34. వ్యత్యసోపజాతి (1, 2 వంశస్థం; 3, 4 ఇ వ) 35. కుసుమ విచిత్రం;
6 ఇం. వ; 37, 38, 39 అనుష్టుప్; 40. ఇ వ 41 ఉపజాతి (1. ఇ. వ. 2, 3, 4. ఉ. వ.)

71. 43| 84b పీఠ గోవింద విరుదే శరపంధాన మానసే | 84c ప్రవిశ్యం తిది భూపాళాః పి
72. 4. ధుంవా పంది మేవవా | 44| యత్రసాదంవంబ్ద వైభవానాయక
73. వృకం దేశవాయుకా :| రాజ్య మృదంమతులం^{34d} స్ఫుభంబ్దతే తస్య రాజ్య విధ
74. వః 84a ముచ్చతే | 45| తతోవల్లభ రాజేంద్రో దత్వా దావాది కోటిశః| ఇస్త్వాపూతాకాని⁷
75. వివృతాత్మకా గ్రామదాన సరోధ వత్ | 46| 85త్తైర్గ చ కాస్తాతీ యదీయ్య బుద్ధే నాకంఘ
76. బాఢ్యం స్వపురోధ ముఖ్యం విద్యక్త పిండ్రాత్ర పారిజాతం⁸⁶ మల్యాదిసూరిం పు
77. రత్తస్పసిక్ష్మ | 47|⁸⁷ అదా చద్యేదకాస్తాది విద్యాను సుసరీక్ష్యచ సంతోభ⁸⁸ బ్ధిరానే

అయిదవతేసు - మొదటి పుట

78. యా సైరవ్యధ తదాకృతం | 48| శ్రీ వల్లభే శ్రేంగుణునాడి దేశే శ్రీ గౌరవి
79. పూర్వక తపేభిరామే| గహ్యూతి దూరే నరసింహవాన్మ^{89a} కొలుకొండ దేశస్య పు
80. రోపకంఠే | 49| గ్రామద్యయం⁴⁰ వాలంకదోవెల్లిం కృత్తైక సీమం విదుషింవ
81. రేణ్యం విశ్వస్య భోగష్టక వృద్ధిరమ్యం పంచాశతే దత్తుకా సపంచకా యై|
82. 50| కాకాబ్దే రసరంధ్ర భామగుణితే నాభస్య చంద్రగహ్వ⁴¹ పీత్ ప్రీతి మ
83. నూపమాంసకం యుష్మామాయుకా చంద్రావసీం| సప్రదా ధురగేంద్ర
84. సత్కుంభవ క్షోణీశ ముఖ⁴² ముదా లక్ష్మీ భీమ వరాగ్నహర తిలకం శ్రీవల్ల
85. భక్ష్మావతీ⁴³ | 51| వత్సేధ భాగినాం విద్యానామగోతాంశమానకం|⁴⁴ శ్లోనాద్యోన పా
86. దేన కింవి దూనే⁴⁵ వాస్సుటం శ్రీవత్స గోత్ర సంతోభాతాః పెద్దివీరాన్మ యావప్యయాః| ఏ
87. కైక భాగా శ్చిత్రావో యా⁴⁶మష్కా గుణసాగరాః | 43| అద్వాకంశో గంగయ శ్రీమాం న్యా
88. జమ్కా వత్సగోత్రజః| రామయః పెద్దిబోస్యశ్చ వాధూంకుల సంతపః | 54| ఆద్యే

సవరణలు: (34B) పీఠ-పింధు; (34C) ప్రవిశ్యంతిది-ప్రవిశంత్యర్థి, (34D) స్ఫుంభజతే-
స్ఫుభంజతే; (34E) ముచ్చతే-ముచ్చతే (35) తైర్గచ-తైవర్గ, (36) విద్యక్తపిండ-విద్యక్తపిండ్ర
(37) అదాచ-అదోచ (38A) సంతోబ్ధిరానేనే-సంతోషిబ్ధిరపేనే (39) నాన్య-నాన్నా (a) కోలు
కొండ; కోట్కొండ; (40) వాలంక-వాలంక; (గణభంగము) (41) పీత్ ప్రీతి: పీత్ ప్రీతి (42)
క్షోణీశముఖ-క్షోణీశముఖ్య; (43) క్షావతి-క్షావతి; (44) శ్లోకనాద్యోన-శ్లోకనాద్యోన
(45) దూనే నస్సుటం-దూనేననా స్సుటం (46) యామష్కా-యామష్కా

చందస్సు : 42. ఉపజాతి (1. 2 3. శ. వ. 4. 5. వ) 43. 44 అనుష్టుప్; 45. రథో
దూతం (వరాంతిక) 46. అనుష్టుప్. 47. శ. వ... 48 అనుష్టుప్; 49. 4. 5. శం వ. 50.
శార్దూల ఏకీడితం; 52, 53, 54 అనుష్టుప్.

అయిదవతేకు - రెండవ పుట

89. భాగ్యుజన్వేదీ వరోభాగవత్ ముంశవాన్ అధ్యేతే యజన్వేదం లక్ష్మీ
90. నారాయణ స్తనా 155| ప్రత్యేక భాగినావత్ర పాదకృతులపంభవా మంచ
91. నో రామయాయ్యకృ భారద్వాజస గోత్రజ్ఞో 156| బహ్వచా భాగవాద్య
92. వరోభాగవ్యయాధిసః తలుఃకమలనాభశ్చ భారద్వాజ కులోద్భవా 158| ఆ
93. ద్యౌజ్యోతిషకో భాగీ కాద్వికో భాగవాన్వరః మల్లయః పెద్దిభట్టశ్చ యజన్వేదా
94. దవిదం వరో 159| ప్రత్యేక భాగినా వత్ర భారద్వాజస గోత్రజ్ఞో స్వ
95. మీ భాగవత్ముంశవ్య భారద్వాజోత్ర మాధవః 160| సగాగ్యః పెద్దిభట్టోత్ర భా
96. గీయజషి కోవిదః^{46a} పారితవ్యకులోద్భూతాః పెద్ది శింగయ మల్లయః 161| య
97. జన్వేదవిరామావ్యా⁴⁷ త్రయ ప్రత్యేక భాగినః అద్వద్భా భాగీయాజన్వః సూర
98. యో పారితావ్యయః 62 పారితో భాగవా వేదీ వదితే సతతంబువం 162| గోవిం
99. దో భాగవాన్ గోవిందయ్యో యజన్వేదీ భాగవాన్వతి గోత్రజః 163|

అయిదవతేకు - మొదటిపుట

100. కలంకాయనగోత్రాం^{47a} శింగనాయ్యో సుపోయకః యాజన్వీ వర^{47b}
101. పారీ భాగీ కామ కొమ్మన గోత్రవాన్ 164| యాజన్వీ మల్లయ శ్రీమాన్
102. శ్వామిత్రకతావ్యయః సపాదభాగ షట్కవ్య స్వామి దామ్మిక పుంగవః 165| త్రయ
103. కుశికసంభూతాః కేశవాప్తయకొమ్మయః ఏకైకభాగ స్త్రాద్యో యాజన్వీ
104. హృదః వరః 166| అద్వద్భాగీ యజన్వీమీ మల్లయః కేశవావ్యయః శింగయో రీ
105. మయమ్మారు రథీయంతే వ్యసాం యజః 167| కేశవశ్యనగోత్రాన్య ప్రయ ప్రత్యే
106. క భాగినః శింగయ మల్లావ్యయ తల్పగ ప్త్యః సంచాత్ర వైషిం ప్రధమార్దా భాగీ
107. పాద⁴⁸దాద్దధకకృపాన్య భాగవత్ముంశా వితరౌచ శిష్టో 168| వెన్నయశింగయాయ్యో
108. శ్చ యాజన్వీ కేశవావ్యయో ఆద్యగవాత్ముంశేః⁴⁹ స్త్రాతాన్యః పాదభాగవాన్ 169
109. ^{49a} బుగ్వేదః క్రమమంభూధామత్ర దీప్తయమల్లయో ఏకైకభాగకస్యాతాం కేశవస్య
110. సగోత్రజ్ఞో 170| వసిష్ఠ కులపంభూతా మల్లయాక్మయపోతయాః 49b త్రయస్యాద్వ్యంశవా

సవరణలు: (46A) కోవిద-కోవిదః (47) మద్యాత్రయ ప్రత్యేక మద్యాత్రయః ప్రత్యేక.
 (47A) గోత్రాం-గోత్రాంకో (47B) వరపారీ-వృపారీ. (48) భాద్ల ధకకృపా-భాద్లాదకకృపా
 (49) అష్టమాంశేః-అష్టమాంశేః (49A) బుగ్వేదః క్రమమంభూధా మత్ర - బుగ్వేదక్రమ
 మంభూధా వత్ర (49B) స్వాద్వ్యంశవా-స్వాద్వ్యంశవా

చందము: 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61 అనుష్టుప్; 62. అనుష్టుప్ (మొదటి
 పాదములో, 6, 7 అక్షరములను, 2 వ పాదమును వ్రాయమనెను.) 64, 65, 66 అనుష్టుప్; 67,
 ఉపజాతి (1, 2, 3, 4, ఉప) 68, 69, 70. అనుష్టుప్

ఆరువతేకు - రెండవపుట

111. నేను శిష్యుఁ డ్యావర్తక భాగినా 171 భుంజేర్తకభాగం యావహ్మనారుఃసారకా
 112. వ్యయః అప్రమో మంలయాయుశ్చ విప్రమోమంలయస్తదా 72 ఏకైకభాగా యావ
 113. స్మిశ్రుత్వారః కుండివాన్వయాః సపాదభాగద్వయవాన్ ⁵⁰ వ్యకర్తామః ⁵¹ వ్యవాధన్యా
 114. రిగహిమానితాద్వికా కౌండివ్యగోత్రోన్నతకీర్తికేతు వృభానురాజ్ఞాం విదుషిం ప్రవక్తా 173
 115. స్వమోక్షస్థరపారిశ్రేవ కౌండివ్య కులసంభవా అద్యోగవేదిభాగేశః పరోభాగాష్ట
 116. మాంశమాన్ 174 దేవయో ఎక్కయః పెద్దిరలాడిః కుండివాన్వయః అద్య
 117. సాదోనభాగోత శిష్యైః స్యుః సాదభాగినః 175 ఏ ⁵² వేదంభువితంత్ర శాస్త్రమచిరవ్యాఖ్యాన
 118. సింహస్వనం స్వరుహ్యశ్చిం వేదవాక్య విషయో వ్యాఖ్యాయతే మందరం కౌండివాన్వయ
 119. భూషణం విజయతే శ్రీపెద్దిమారీతరం వక్తాచాన్యహిశానవన్వమచిరంభాగీ సభా
 120. గ్యోదయః 176 అలంకేవ ⁵³ గోరి ముకుటేచ గంగా సాశ్వేక కుమారశ్చ వినాయకావ్యాః
 121. సురాసురావ్యాసగోత్ర శాన్వ్యోత యస్యేక భాగినహిచోతదేవః 177 యద్యోత్రమృష

ఏడవతేకు - మొదటిపుట

122. యస్యచో యద్విద్యానామని శ్రయః యంనాభి సంకజాత్రుష్టి దేవో భాగీ న
 123. కేశవః 178 ఏనం సంఖ్యాత్రభాగవాం సంవాతత్పంచ వైవతు భాకేశవముఖ్యా
 124. ంభాగవాం షష్ఠ్విరుచ్యతే 79 అధిపీమాన తివ్యంతే సాగాదీసాం దిశాంక్రమాత్ శత్రుకతో
 125. దిశి వల్లక్ష్మః సీమా కల్పితరూపమః 80 అగ్నేరశ్శుశమిగద్ధావరకశేత్ర దక్షిణే భోగేసేతు యమా
 126. స్యాధరిశ్శేషస్పేతురోహతా 81 తస్యభాగేప్యాద్గవాపీమాస చాశ్శునః తస్యాపిదక్షిణే దే
 127. శే విఘ్నరంతి మహాశిలా 182 వైరుకాత్మామధి సాషణస్తస్య దక్షిణతోద్భవతా తతః కల్పిదు
 128. మావేణుస్యగోధన్త్రింతిశీవనః 183 వ్యగ్గోధశ్చ భవేత్సీమాసీవమంజం దీపికా
 129. సాశివో వ్యధచాకాయాం వ్యగ్గోధో మధునంమితః 184 ఉషరశ్చుటాకన్యావ్యాయవ్యామ
 130. ధకధ్యతే పిరిపిరతటాకశ్చ తింతిశీ లిందుకస్తతః 185 కపిద్ధః కాకటః పంధానందిచాపిలామ
 131. యః కాజేయ్యాం తింతిశీ వేణుగుంజః సోహా తింతిః 186 గాండతౌల్యమాగ్గోసా
 132. విత్సంధి సీమమండకా వ్యగ్గోధశ్చోంకలపూండి మాగ్గోస్తః సీమమందకః 187 ఐశాన్యా
 133. మధతన్యాగ్గో వ్యగ్గోధః ప్రక్షకవతః పీవారవ్యం ప్రచ్ఛావిత సీమావివికామః 88 సంద్యా

సవరణలు : (50) ద్యయ వాచ్యశా-ద్యయవాన్వయా; (51) మన్వివాధమాదిహి-మననధ. మూర్ధస్సహి
 (51A) దవరపారి-వృహరి (52) బువేదం-యేవేదం (53) అలంకేవ-అంకేవ; (54)
 సహిచోత-సహిచాత్ర.

చందము : (71) అనుష్టుప్; (72) అనుష్టుప్ (1. సాదము, 2. సాదములో మొదటి నాలు
 గక్షరములు వ్రాయవలెను) (73) (3 ఇ. వ. 4 ఉ. వ) వైవరిత్యసహతి; 74, 75 అనుష్టుప్ (76)
 శార్దూల ఏకీడితం. (77) వ్యత్యసోపసహతి. (1, 3, 4, ఇ. వ. 9. ఉ.వ) 88. అనుష్టుప్

వీడవతేకు - రెండవపుట

134. మంటవ దేవతామనోధన్యాంయై రంతో రమ్యారామగణకృ నద్వైవర
 135. న్యాన్యానకాలాంచితః | దోనేవర్యభిదః పురానియతే వాలంకపర్తియు
 136. తో రక్తి భీమవరాగచారంతో గ్రామాధునాత్మకత 189| సామాన్యయ
 137. ంధమ్మ 2 సేతు నృపాణాం కాలికాలే పాంసీమోభవద్విః| ఇతం జల్పన్భావిన
 138. సారింకావేంద్రాన్ భూయోభూయో యావతే రామచంద్రః 190
 139. 7 శ్రీరామచంద్రాక్షరము. పల్లభువ్రాలు—

అ ను వా దం :

సర్వప్రాణులు ఎవ్వరిని సమస్కరించి సర్వ
 కార్యసిద్ధిని పొందుచున్నారో, గౌరీమనోహరుడైన
 ఈశ్వరుని చిత్తాంబుధిని పొంగించు వాడెవ్వడో
 ■ ఇహనమడు విశ్వరూపును పోషించుగాక (1)
 ఎవ్వని దంష్ట్రాంకురముల దబిలి చితమువలె భూదేవి
 ప్రకాశించెనో అట్టి భగవల్లిలావతారుడైన శ్వేత
 యజ్ఞ వరాహుడు శుభములతో గాపాడుగాక (2)
 దిక్కులు పుష్పదళములుగాను 'మేరు' పర్యవము
 కర్ణికగాను అకాశగంగయనెడి మకరందముతో
 గూడుకొన్నదిగాను నాగరాజైన వాసుకీ తామరతూడు
 గను లేజుల్లిల భూదేవి సేరులతో రక్షించుగాక.
 (3) సకలసర్వసర్వంబియు శివజటాజాలము
 నకు అలంకారభూతమును పరిశుద్ధమును అనపా
 యియునగు చంద్రకళయగు జాబిల్లి సస్యపుద్గిని
 కలుగజేయునుగాక (4) చమపులరెల్లియగు పర
 స్వతికి గృతమస్తకాంజలిర్పై తత్కృపాకటాక్షమున
 ప్రసన్నశబ్దములతోను గంభీరవాక్యములతోను యొప్పు
 చున్న గ్రామకావసమును బలుకుచున్నాను (5) పద్మ
 వాభుని నాభికమలమునుండి బ్రహ్మయు, అతని
 మనసునుండి ఆత్మిమహిమయు, అతని వేలకమల
 ములనుండి అమృతకేణుయుండగు చంద్రుడును.
 అతనివలన గొప్పబుద్ధిమంతుడగుబుధుడును, అతనికి
 అజేయుడైన పురూరపుడును లిగిరి. (6-7)

ఆ వంశమున సర్వ జవాశ్రయ భూతుడైన
 అనంతవర్మయును చక్రవర్తి పుట్టెను. అతని(భార్య)
 రాణి భోగావలియును పేరుగల రాచబిడ్డ. అతడు
 తొలుత మణినాగపురమును ప్రతాపవంతుడై పారిం
 చెను. (8) అతడు సర్వాకృతిగ మానవ గర్భమున
 జనించినను రాణి భోగావలి రహస్యమున రాజై
 రాజ్యమేలెను. తదారభ్య ఆ వంశము 'వాగవంశము'
 అనుపేర బ్రసిద్ధమయ్యెను. (9) ఇట్టి వాగవంశ
 మున 'కాశ్యప' గోత్రశాషణుడైన 'భీమరాజు'
 ఉదయించెను. అతని వివాసభూమి 'వేములనాడు'
 దేశము. (10) అయ్యది పరిపక్వ ఫలములతో గూడు
 కొన్నదియు, తోటలు దేవాలయములు సెలయేళ్లతో
 గూడుకొన్నదియు, వనగజములు (అదని యేనుగులు)
 గుఱ్ఱములతో గూడుకొన్నదియు పుణ్యవంతమైన
 తపోవనమునై యున్నది. (11) వింధ్యాద్రి నివాసమున
 గల్గు దోషములను పరిహరించునట్టి దియు నైన
 'రంభ' అనుపేరుగల దివ్యలీర్తము లీర్తవాభునితో
 గూడుకొన్నదియై గౌరవినది సెలయేటియెడ్డున
 గండు. (12) భీమ మహిపతి శోభాయుక్తమైన
 ఆదేశమున చక్కని రంభాపురమును రెండవ రాజ
 ధానిగా జేసెను (13) తొందొల్ల ప్రసిద్ధి కెక్కిన
 'గండవాడ' అనుపట్టణమును ఆపిదవ రంభాపురము
 క్రొత్త రాజధానిగాను వాగవంశరాజులకు పట్టాధి
 పేశాగ్తమై విరాజిల్లెను. (14) అచ్చుల రథహస్త్య

శ్వపదాతులగు చతురంగ జలములతో విరంతర మెడ
తెరిగినిచ్చి చక్కని కుద్దంత పాదములతో
గూడిన రామార్జునులును గలవు. (15) చంద్ర
మూర్త్యాంతమణులతో నిర్మలమణి కుద్దంతభిత్తి
కలకలించి జలకాశములవలన కలువలు తామరలు
కొద్దిగా వికసించుట మూలమున దివారాతి
విభాగములు వారికి తెలియలేదు (16) అతని స్థిర
మైన రాజ్యంపై సంపదలతో నతికయించుటచే
'హత్యోటి' సతివాదు గ్రామములు ముఖ్యమైనవి
గాను, అనునైనవిగాను అయినవి. (17) భీమరాజు
వకు అజేయుడైన 'వల్లభుడు' అను పుత్రుడు కలుగగా
అతని జాతకర్మాదుల జేయించెను (18) వేద వేత్త
యగు పురోహితునిచే విద్యం వధ్యయనము జేయించి
'పీఠియమ్మ'ను వివాహముగావించి రాజ్య చిహ్నముల
జూపించెను. (20) నైసర్గికముగు తపోబలముచే
శీముషీ ధురంధరుడైన అనల్లభ మహారాజు బల
వ్రతాప సంతుడై చిరకాలము రాజ్యమేలెను. (21)
మణివాగ్గురాశీకుడుగు వల్లభేంద్రుడుసభాస్థలిలో ఎటు
నైపు తిరిగి కూర్చొనిన అటునైపు రాజులందరును
వలయుతులైరి (22) వల్లభుడు ఆ విధముగా రాజ్య
మును పాలించెను. అతనికి 'యజ్ఞభీమరాజు' అను కుమా
రుడు పుట్టెను. (23) అతని జాతకర్మాదికముల నెం
వేర్చి రాజ్యము నిచ్చెను. తన కులవ్రతావారము ప్రకా
రము యుష్కదీక్షను జూచెను (24) అభిషిక్తుడైన
ఆ యజ్ఞభీమరాజు ప్రతివతులైన సింధుసేతు
మధ్యస్థ సకల ధరాధివాసులను శాసించి వ్రతా
సముచే ధనశాంకభీముడయ్యెను. (25) అతనికి
శక్తివ్రతయుమునలె మల్లమ, కొప్పమ, లక్ష్మీదేవులను
మువ్వరు భార్యలు కలరు. (26) కాసభ్య దశరథ
మహారాజువలన రామచంద్రుని పాలనలుల మల్ల
మాంబ ఆ యజ్ఞభీమునివలన కీర్తనంతుడగు 'ఇమ్మ
డింద్రుని' బడసెను కైకేయి భ్రాతృభక్తిగల భరతుని
వలె కొప్పమ 'మల్లివారుడు' అను కుమారుని
గనెను. సుమిత్ర సర్వలక్షణ సంపన్నుడగు లక్ష్మణుని
గన్నటుల సకల గుణగణ సంపన్నుడగు వల్లభేంద్రుని

లక్ష్మీదేవి గనెను. (27) కుమారవృత్తాంతమును
విని రాజు వసిష్ఠవమామడైన పురోహితునిచే బ్రాహ్మ
ణులను పిలిపించి తన రాజచిహ్నములరప్ప తక్కిన
దంతయు దాపమిచ్చెను. (28) వేదములు, అస్త్ర
ములు, శాస్త్రములు సమస్త సీరి శాస్త్రములు
కావ్యపురాణేతిహాసిధి ధర్మశాస్త్రములు సకలవిద్యలు
పూర్వజన్మ సంస్కార ఫలితముగ నభిప్రము
గానే ఆ కుమారులు పొందగలిగిరి. (29) సర్వ
శుభులగు దేవతలందు ఇంద్రునివలెనే గంగా
హిమసేతు మధ్యస్థమైన భూమిని న్యాయముగ బరి
పాలించి కాలక్రమమున భీమరాజు జరాకాంతు
డయ్యెను. (30) ప్రముఖులైన రాజులచే బోగడ
బడివవాడును సామ్రాజ్యభారమును సహించదగిన
వాడును, జ్యేష్ఠుడునైన ఇమ్మడింద్రుని ప్రముఖ
బ్రాహ్మణ మహర్షుల సమక్షమున వట్టాభిషేక
మొనరించెను. (31) అప్పటినుండియు ఆ భీమరాజు
తన భార్యలతో అగ్నివోత్ర సహితుడై పురము వెలు
వలనున్న ఉపననమునందు మునింగుడై చిరకాలము
నివసించెను (32) అట్లు వట్టాభిషిక్తుడైన ఇమ్మ
డింద్రుడు ద్విజాశక్తు చంద్రుడు సంతోషము కలి
గించునట్లు రాజతోకమును చక్కగా పాలించెను.
(33) తన వేరియందున్న శిష్యులారచే విరోధి వర్గ
మును తన భుజములతీటబడినటుల విదళించి
యుద్ధముచేయుట కెల్లవృదును సిద్ధపడుచుండును.
(34) 'సితకరగండడు' 'సితకరరేణుడు' అను
విరుదములతో యోధువాడు, ఇంద్రునివంటి పుణ్య
త్తుడు గుణగణములచే గొప్పవాడు, రాజులతో యుద్ధ
మొనరించువాడు పెద్దలనే సేవించబడినవా డా వాగ
(35) అతనికి రాజేయందు వ్రావర్తి: భీమరాజు
అను ఇద్దరు పుత్రులు కలిగిరి. కుమారస్వామివంటి
ఆ పుత్రులకు జాతకర్మలను నిర్వర్తించజేసి విద్యా
ధ్యయనాదులగావించి లోకమున విరయుపుగా వర్దిల్లు
నట్లు గావించెను. (36, 37) ఇమ్మడి రాజవర్యుడు
పుత్రునికలిగియున్న వాడైనను ఆ వాగవంశ

చక్రవర్తి తన యమజన్మదైన వల్లభరాజును పట్టము గట్టుటకై తీసికొనివచ్చెను. (38) నీతి కోవిదుడైన ఆ శ్రమిష్ఠిరాజవర్యుడు తనకాలము దీటుగానే విద్యావంతుడును సోదరుడునైన వల్లభ రాజును ఆ రాజ్యముననుంచెను. (39) స్త్రీలకు మనస్సుధునివంటివాడు, సుజనులకు చంద్రునివంటి వాడు, యుద్ధమున అర్జునుడు, వైభవము శ్రీ మహావిష్ణువు, రాజులకు శ్రీరాముడు, శత్రువు లకు భీముడు, సహచరులకు సర్వసముడుగా నొప్పెను. (40) ఆ వల్లభరాజవర్యుడు పిన్నవయసుననే వేముఱువాడు రాజ్యమునకు పట్టాభిషిక్తుడైనను, ఆత్మనివ్యాపరాయణుడు, కీర్తీయే ఆకారముగగల వాడునై వర్తిల్లెను. (41) నగర ద్వారములందు అవసరముల గనిపెట్టి సేవల జేయుటకై రాజు లెల్లరు వేదియుండురు. ఈ వల్లభరాజు తనచే జయింప బడిన విరోధిరాజులొకమునకు ప్రచండ భానుని వంటి వాడయ్యెను. (42) అనికీర్తిచే లోక మంతయు ధవళకాంతులు వ్యాపించుటవలన క్రొత్తగా వచ్చినవారు మార్గముతెలియక అడుముకొనవలసిన వారై బాధపడుచుండిరి. (43) శరసంధాన సమయ మున 'సింధుగోవింద' బిరుదాంకితుడై యుద్ధమున శత్రువుల సంహరించుటకో సంతోషించి కాపాడుటకో శత్రు సమూహమున బ్రవేశించుచుండును (44) ఎవ్వని కృపాకటాక్షము లవలేకమైన కలుగునాయని యాశించు సకలదేశ నాయకులును వైభవమందు చున్నారో అట్టి ప్రతాపశాలియగు నా వల్లభ రాజేంద్రుని వైభవమెవ్వరు వర్ణింపగలరు (45).

అట్టి వల్లభమహారాజు సమస్త శ్రేష్ఠమైన దానములను గావించి మహేంద్రసిద్ధిక్త గ్రామదానము జేయ నుద్ద్యమించెను. (46) క్షయ, వృద్ధి, సౌఖ్యము లనెడి త్రివర్ణశాస్త్రనిపుణులై, కుశాగ్రములైన పురోహితులుభ్యులను, విద్యత్కవీంద్రుని ఆశ్రయ పారిజాతమైన మల్లినాథమూరిని జూచి (47) వేద, శాస్త్రాదివిద్యల బిడ్డగా బరిశీలించి మిన్నముట్టిన సంతోషమున అట్టివారిని తీసికొనిరావలెనని ఆజ్ఞా పించెను. (48) శ్రీ వల్లభేశ్వరుడు 'వేంగురువాడు' దేశమున గౌతమీ ప్రాకటమున రెండుక్రమాల దూర ముండున్న కోరుకొండపురమునకు ముందుభాగము నందు (49) 'వల్లంక', 'దోనేపల్లి' అను రెండుగ్రామముల చేకము గావించి అష్టైశ్వర్యము లతో చక్కగా వృద్ధిపొందు నిమిత్తమై విద్యద్వరే ణ్యులైన ఏబదియైదుగురుకు ఇచ్చుటకు సంకల్పించెను. (50) శకసంవత్సరములు 1276 (క్రీ శ. 1276 + 78 = 1354) నందు శ్రావణమాసమున సంభవించిన చంద్రగ్రహణకాలమందు (సాధన్యచంద్ర గ్రహ) తన తల్లిదండ్రులైన 'లక్ష్మీదేవి భీమ రాజుల' ప్రీతికొఱకు సూర్యచంద్రులున్నంతకాల ముండునటుల నాగవంశాభి వృద్ధి కలుగుటకై 'లక్ష్మీ భీమవరాగ్రహారము' అనుపేరున దానముచేసెను. (51) ఆ భాగినులయొక్క విద్య, నామము, గోత్రము, అంశ లను శ్లోకము, అర్చ, పాదములచేగని అంతకు కొంచెము హెచ్చుటగ్గులందుగాని స్పష్టముగా జెప్పబడును. (52)

పంప నెం	గోత్రం	వామధేయం	వేదం	మాత్రం	విద్య	భాగం	శ్లోకం
1.	శ్రీ పత్నిన	పెద్దయ			యాజుష్క:	1	53
2.	"	పీఠయ			"	1	"
3.	"	అన్నయ			"	1	"
4.	"	అప్పయ			"	1	"
5.	పత్నన	గంగయ			"	1	"
6.	వాధూలన	రామయ	యజు:		శోన్య:	1	
7.	"	పెద్దయ				1	54
8.	"	పెద్దయ	యజు:			1	
9.	"	అన్నయ				1	55
10.	భారద్వాజన	మంచన:		(ప్రదత్వ ప్రదత్వ బప్సవ		1	56
11.	"	రామయ:				1	
12.	"	తల:				1	
13.	"	కమలవాభ:				2	57
14.	"	శాద్విక:			శ్లోతివ:	1	
15.	"	పెద్దభట్ట:	యజు:			1	58
16.	"	మల్లయ:	"			1	
17.	"	మాధవ:				1	59
18.	గాగేకాయన	పెద్దభట్ట:	యజు:		యాజుష్క:	1	60
19.	హరితన	పెద్దయ:	"		"	1	
20.	"	సింగయ:	"		"	1	
21.	"	మల్లయ:	"		"	1	
22.	"	మాధవయ:	"		యాజుష్క:	1	61
23.	"	హరిత:			బుచ:	1	
24.	అశ్రేయన	గోపింద:	యజు:			1	62
25.	శాలంకాయన	సింగహయ్యక:			మహాయక:	1	63
26.	కామకాయనన	నరహరి:				1	
27.	వైశ్వామిత్రన	మల్లయ:			యాజుష్క:	6	64
28.	కాశికన	కేశవ:		బప్సవ	యాజుష్క:	1	65
29.	"	అప్పయ:			"	1	
30.	"	కొమ్మయ:			"	1	
31.	"	మల్లయ:	యజు:			1	
32.	కాశ్యపన	సింగయ:	యజు:			1	66
33.	"	భీమయ:	"			1	
34.	పివాడన	సింగయ:				1	67
35.	వాద్లాధన	మల్లయ:				1	
36.	కాశ్యపన	అప్పయ:				1	
37.	"	తల్ప:				1	
38.	"	అగస్త్య:				1	
39.	"	నెన్నయ:				1	68
40.	"	సింగయ:			యాజుష్క:	1	
41.	"	దీప్తయ:				1	69
42.	"	మల్లయ:	బుగ్గడ:		క్రమం	1	
43.	వాసిష్ఠన	మల్లయ:				2	70

లక్ష్మీ - భీమవరాగహార దానశాసనం

పరం సం	గీతం	వాచకేయం	వేదం	మూతం	విద్య	భాగం	శ్లోకం
44.	"	అక్కయః				$\frac{1}{2}$	
45.	"	పోతయః				$\frac{1}{2}$	
46.	పారాశరస	నారయః			యాజుష్కః	$\frac{1}{2}$	71
47.	కౌండిన్యః	అన్నయః			యాజుష్కః	1	72
48.	"	మల్లయః				1	
49.	"	విస్సయః				1	
50.	"	మల్లయః				1	
51.	"	మర్రినాథః	యజః			2 $\frac{1}{2}$	73
52.	"	అన్నమః				1	74
53.	"	నరహరిః				$\frac{1}{8}$	
54.	"	దేవయః				$\frac{3}{4}$	75
55.	"	ఎక్కియః				$\frac{1}{4}$	
56.	"	పెద్దయః				$\frac{1}{4}$	
57.	"	అల్లాడిః				$\frac{1}{4}$	

ఈవిధముగా తంత్రశాస్త్రవ్యాఖ్యానిసింహాసనాధి
స్థితయు వేదవాక్యవిషయమందరుడును కౌండిన్య
గీత్రభూషణుడును పరులజయించినవాడునగు పెద్ది
నూరి ఈ శాసనవిభాగములజెప్పెను. (76) అంక
మున గౌరీదేవియు, కిరమున గంగయు, పార్వభాగముల
కుమారస్వామి వినాయకుడు మొదలైనవారును సురా
మరప్రమథగణయుక్తుడనగు కైలాసేశ్వరదేవునకు
ఒకభాగము, (77) విద్యలకు'లయులైన సమస్త
మహర్షులుకలవాడును, వాభిరమలమున సృష్టికర్త
యగు బ్రహ్మను ధరించినవాడుమనగు అనంతవద్మ
నాభస్వామియగు కేశవస్వామికి ఒకభాగము, (78)
ఈవిధముగా ఏబదియైదు సంఖ్యామాత్రమైన భాగ
ములను ఈశ. కేశవ ముఖ్యభాగులగు అఱువది
భాగములకు జెప్పబడినది. (79) ఇక అవధులు
తూర్పుదిశ మొదలు క్రమముగా చెప్పబడును.
తూర్పున జన్మి పేములు గలతావు; ఆగ్నేయమున
తాళు, జమ్మివెల్లుతోగూడిన తావు; దక్షిణమున ఉలి
మిడి, చండవెల్లుగలతావు; కొండరాళ్లుగలతావు;
దానికి దక్షిణమున పెద్ద తాళిగడ్డ (82)
నైర్వతిని పాపాణము. దానికి దక్షిణమున తాళిగడ్డ;
అన్నట కలివృక్షములగు వెదురు, మఱి, చింతలు

గలతావు; (83) రావి, కడిమిచెల్లుతో గూడిన
దిగుడుజావి; పడమటను రావి, ఇప్పచెల్లు
గలతావు. (84) నాయున్యమున చవిటిపట్టిచెరువు;
మంచిసిటి వెలుపు; చింత, తుమ్మచెల్లుగలతావు;
వెలగ కలుజావ్వలతోగూడి బండ్లు నడచుటకు వీలైన
తొత్తితోన; ఉత్తరమున చింత, వెదురు. గురువింద,
పెద్ద చింతలుగలతావు; పెద్ద తొత్తితోనున్న
ఎల్వింద వేవచెల్లు గలతావు. 'ఓంకాలపూడి' మార్గ
మందున్న మఱి, వేవలుగలతావు. ఈశాన్యము జన్మి
చెల్లుగలమార్గము. నివ్వరి ధాన్యము వండెడి
వల్లము ఇది సరిహద్దు విర్ణయము. సంధ్యామంటము,
దే.తాలయము, సరోవరము, చక్కనితోటలు, బ్రహ్మ
విదులైన బ్రాహ్మణులు, బ్రహ్మవిద్యాశాలురతో
గూడిన 'వల్లంకవల్లి'తోగూడిన 'దానేవల్లి' అను
గ్రామము 'లక్ష్మీభీమవరము' అన్నపేరున బ్రసిద్ధి
కెక్కిన (89) రాబోవుకాలమున పాలించు ప్రభు
వులు ధర్మపరాయణులై పాలింతురుగాక అని రాబోవు
రాజులకు బ్రహ్మపూర్వకమైన శ్లోకము వాల్మీకి
విరచితము.....శ్రీరామునకు నమస్కారము. వల్లభు
హస్తముద్రిక.

(సశేషం)

ప స్తు తా రీ ఖు

శ్రీ తాళ్లూరు నాగేశ్వరరావు

[గుర్నాథం ఇంటి వసారా. ఎదురూగ్గా ద్వారం ఉంటుంది. = ద్వారానికి ఓ కర్టన్ గుడ్డ. ద్వారానికి అటు రెండు కుర్చీలూ ఇటు రెండు కుర్చీలూ వుంటాయి. అవి పాతకలయ్యకుర్చీలు. ఒకటి రెండు కుర్చీలకు చేతులుండివు. గోడమీద ఓ పాతకేలండిరు వుంటుంది. రంగానికి ఎడమచేతివైపు వీధి వాటికి దారితీస్తుంది. సమయం సాయంకాలం. తెర లేచేసరికి స్వజీలంతా ఖాళీగా వుంటుంది.

కోటిలింగం ప్రవేశిస్తాడు. వయస్సు నలభై అయిదేళ్లుంటాయి. కట్టూ బొట్టూలో వ్యాపారి అన్ని విషయం ఇట్టే తెలుస్తుంది]

కోటిలింగం : గుర్నాథంగారూ! గుర్నాథంగారూ!

ఒక స్త్రీ : (లోపల్నుంచి) ఎవరూ!

కోటిలింగం : నేనండీ!

ఒక స్త్రీ : (లోపల్నుంచి) అంటే!

కోటిలింగం : అయ్యో, మీ ఎడూరం ఎరగబడి పోనూ! నాగొంతును గుర్తుపట్టలేదంటి!... కిరాణి కొట్టుకోటిలింగాన్ని. అయినా అప్పచ్చిన వాడు పుచుకున్న వారికెందుకు జ్ఞాపక ముంటాడతెండి - నాపిచ్చి కాకపోతే!

ఒక స్త్రీ : (లోపల్నుంచి) కూర్చోండి.

కోటిలింగం : నేను బన్నుదిగి మీ ఇంటికి బంధువుగా రాలేదు. నాకీ మర్యాదలేమీ అక్కర్లేదు. నాకు కావాల్సింది బాకీవసూలు. ఇవాళ ఫస్టు తారీఖిని పుట్టెడాశతో వచ్చారు (చంకలో పున్న పద్దుల పుస్తకాన్ని తెరిచిచూస్తూ)

పాతబాకీ పాతికరూపాయల పదిహేను పైసలూ కొత్తబాకీ పదైవిమిది రూపాయల పది పైసలూ మొత్తం వెరసి నలభైమూడు రూపాయల ఇరవై అయిదు పైసలూ ఇవాళటి రోజున యిచ్చేస్తామని గతనెల రెండో తారీఖునుంచి చెబుతున్నారు! అంచేత శంచన్ గా రెక్కలుకట్టుకు వాలాను. బాకీ రద్దు చేయనిదే బయటికి వెళ్లేదిరెదు.

ఒక స్త్రీ : (లోపల్నుంచి) ఇంకా వారు ఆసీనుమంచి రాలేదండీ!

కోటిలింగం : ఆరుగంటలు కావస్తోంది. ఇంకా రాకపోవడమేమిటి? ఆశ్చర్యంగా వుంది.

ఒక స్త్రీ : (లోపల్నుంచి) వచ్చే వేళైంది. కూర్చోండి.

కోటిలింగం : (కుర్చీలో చలికిలబడుతూ) కూర్చుంటా నమ్మా! కూర్చుంటాను. అరువు పెట్టిం

తర్వాత పరువుకోసం ప్రాకులాడి లాభం లేదు. బాకీ చేతికొచ్చేవరకూ బాకీపట్టే వేసుకూర్చోవద్దే!

(వెంకటప్పయ్య ప్రవేశం. పయస్సు యాభై యేళ్లు. ఇల్లు అద్దెకిచ్చినవాడు.)

వెంకటప్పయ్య : గుర్పాధంగరూ!

(వాకిటదగ్గరకువెళ్లి కర్చెన్ తొలగించి చూస్తాడు)

కోటిలింగం : ఇంట్లోలేరు. నేనూ వారికోసమేవచ్చి కుర్చీకి కూడాకులాగ అంటుకు పోయాను. మీ రెవరు?

వెంకటప్పయ్య : ఈ ఇంటి ఓనర్లు. ఇల్లు అద్దెకిచ్చి అరికాళ్లు అరిగిపోయేట్టు తిరుగుతున్న అభాగ్యుణ్ణి.

కోటిలింగం : ఓహో! ఇవాళ ఫస్టుతారీఖని పరుగెత్తు కొచ్చారా? బాగుబాగు.

వెంకటప్పయ్య : అమోచినపని తెలుసుకోవచ్చా?

కోటిలింగం : నేనొచ్చినపని, మీరొచ్చినపని ఒక్కటే! కాకపోతే కాలాలువేరు. కూర్చోండి. ఏం చేస్తాం? పుచ్చుకున్నప్పుడు పుత్రుడు పుట్టి వంత సంహారం ఇచ్చేటప్పుడు ఇంటాయన పోయినంత దుఃఖంగావుంది వ్యవహారం.

వెంకటప్పయ్య : సజావుగా చెప్పారు.

కోటిలింగం : పామితలకం ఎన్నైనా చెప్పొచ్చు. పద్మ పుస్తకాల్లో జమలేపడడంలేదు. అప్పు తీసు కున్నవాడు పన్నకూడు తింటున్నాడు. అప్పిచ్చిన వాడు ఉన్ననీయ తాగుతున్నాడు

వెంకటప్పయ్య : మారుపైనలా నిజం వలికారు.

కోటిలింగం : అబద్ధంవల్ల ఆదాయం లేవచ్చుడు వ్యాపారస్తుడెవ్వడూ నిజమే పలుకుతాడు... కూర్చోండి. అయ్యగారు అఫీసునుంచి వచ్చే దాకా ఆనతిమాత్రం కూర్చోవద్దే!

వెంకటప్పయ్య : (నిట్టూర్పు విడుస్తూ కూర్చుంటాడు) ఈ రోజుల్లో ఇల్లు అద్దె కివ్వడం కంటే ధర్మపత్రాలుగా మార్చి అర్థ రూపాయో వమాలచేసికోవడం మేలు. ఇట్లా ప్రతి ఫస్టుతారీక్కునూ ఆపైన ఎవ్వడు రమ్మంటే అప్పుడూ పెంపుడుకుక్కలాగ తిరగడం పూర్వజన్మలో చేసేకున్న పాపమే.

కోటిలింగం : మా పరి అట్లాగే. వుంది వానాకాలం పచ్చి ఎండాకాలం ఎచ్చిగా. అక్కడ టోకు వ్యాపారస్తునిదగ్గర వందలూ, వేలూ గుమ్మ రించి సరుకు లేవడం, ఇట్లా వాడకం దారులకు అరువులుపెట్టి బరువుగా గుండెలు బాదుకోవడం. వనూళ్లకయ్యే బిరుదులు లాభాన్ని గూబలోకి తెస్తున్నాయి.

వెంకటప్పయ్య : అసలంతకూ ఈ మహానుభావుడు ఇవ్వాలి ఇంటికోస్తాడో, రాడో!

కోటిలింగం : (త్రుళ్లిపడి) అదేమిటి?

వెంకటప్పయ్య : జేబులో జీతం వుంటుందిగా. బుద్ధి ఏ మరదలకో లాగవచ్చు. అటే అఫీసునుంచి ఏ క్లబ్బుకో నేరుగా చెక్కెయ్యడగదా!

కోటిలింగం : ఆ అంబాటుకూడా వుందేమిటి?

వెంకటప్పయ్య : అది అలవాటేమిటి!.....ఈ రోజుల్లో ప్యాషన్. సాంఘికమైన హోదా! పేకాటా, బుట్టి, బొమ్మా - ఈ మూడూ మోడర్న్ మగవాడి లక్షణాలు. ఆ లక్షణాలు లేనిదే ఆధునిక సమాజంలో అడుగు ముందుకు వేయలేదు. మరి గుర్పాధం వెంగతి వాకు నిజంగా తెలియదనుకోండి!

కోటిలింగం : తెల్పుకోవడం కష్టం! ఈ రోజుల్లో ప్రతివాడూ 'డబుల్ యాక్షన్' చేస్తున్నాడు. ఒకడే రెండు రకాలైన జీవితాల్ని అనుభవిస్తున్నాడు. ఒకటి పబ్లిక్కు, రెండోది ప్రైవేటు. తబ్లిక్కుగా భార్య వుంటుంది.

ప్రైవేటుగా బొమ్మ వుంటుంది. పబ్లిక్కుగా సోదా తాగుతాడు. ప్రైవేటుగా ■ సోదాను విస్కీలో కలుపుకుతాగుతాడు. పబ్లిక్కుగా పెద్దమనిషి. ప్రైవేటుగా పాట్టిమనిషి..... ఇంతకూ గుర్తాధం మీకేపాటి బాకీ?

వెంకటప్పయ్య: మూడు మాసం అద్దె ఇవ్వాలి. అంటే పది రూపాయలు తక్కువగా వంద. మీకు?

కోటిలింగం: అందులో సగం.

వెంకటప్పయ్య: పెద్దపద్దె.

కోటిలింగం: రెండు నెలలనుంచి మొండివెయ్యి చూ పెడతన్నాడు.

వెంకటప్పయ్య: నాకు మూడునెలలనుంచి.

కోటిలింగం: అసలు గుర్తాధానికి జీతం ఎంతస్తుంది?

వెంకటప్పయ్య: ఆ!.....ఎంతస్తుందీ! అప్పర్ డివిజన్ క్లర్కు. అసలూ, ఇంక్రిమెంటూ, బడ్జెట్, ఖరీదాలూ అన్నీ కలిపి మూడొందలు లోపే. పైగా ఇందులో ఇన్సూరెన్సు, పి. యన్. సి. డి. యన్. నా బొండా బోలె మొదలైన కోతలూ, కట్టలూ పోగా చేతికి ఏ రెండొందలొస్తాయో!

కోటిలింగం: మరి గుర్తాధానికి బిల్లీకింద బిజినెస్ ఏమైనా వుందా?

వెంకటప్పయ్య: అదుంటే అప్పరివాళ్ళకి అవసరాలు దేనికి? మానవుడికి ■ నేర్పులేదు. పచ్చి అమాయకుడు. సిక్స్ నీళ్ళే. పాలు పాలే. రెండింటిని కలపడం చేతగాదు.

కోటిలింగం: మరెట్టా బతుకుతాడు? ఈ అప్పరి వూదిలోంచి ఎట్టా బయటపడతాడు?

వెంకటప్పయ్య: ఆ పరమాత్ముడికే తెలియాలి. అసలంకా గుర్తాధం అసీనునుంచి రాజీనామానికి కారణమేమిటి? జీతాలిచ్చేరోజుగా— పెందలాడే రోజు.

(గంటయ్య ప్రవేశం. వయస్సు ముప్పైయిదే ఖుంటాయి.)

గంటయ్య: గుర్తాధ. గారు ఇంట్లో లేరా?

కోటిలింగం: ఆయన ఇంట్లో వుంటే మేం ఇక్కడ 'క్యూ'లో ఎందుక్కూర్చుంటాం?

గంటయ్య: ఇంకా అసీనునుంచి రాలేదన్నమాట.

కోటిలింగం: అన్నమాటే!

వెంకటప్పయ్య: తమ రైజర్, నామధేయ మేమిటో, ఏ పనిమీద వేంచేశారో—తెలుసుకోవచ్చా?

గంటయ్య: వచ్చు. వచ్చు. నాపేరు గంటయ్య. మా నాన్నపేరు వెంటయ్య. మా నాన్నగారికి పూండుకాణం వుండేది. పువ్వుల వెంటయ్యంటే ఈ వట్టణంలో ఆరేళ్ళ పిల్ల దగ్గర్నుంచి అంనెయేళ్ళ వండుముత్తయిదు వరకూ పెదవులమీద కదిలే పేరే. ఆయన సుపుత్రుణ్ణి నేను. కాని వా ఓజినిస్ చే. కట్టెల దుకాణం. నేను బి. ఏ చదివినా— కాలంకర్మం కర్మిరాకపోవడాన కట్టెలకొట్టే శరణ్యమైంది ఈ ఇంటి పెద్దమనిషి పోయిన ఇవరాత్రికి ఓ పావుటన్ను సర్వీకట్టెలు అమ్మ మీద తీసికెళ్లాడు. అదుగో ఇదుగో అంటూ ఆరునెల్ల గడిపాడు. ఈ ఇస్తులారీళ్ళు తప్పకుండా ఇస్తానన్నాడు. అందుకే వచ్చాను.

కోటిలింగం: (బరువుగా) ఒకళ్ళ కిద్దరు. ఇవ్వరకు ముగ్గురు.

గంటయ్య: మీరూ నా పనిమీదే వచ్చానన్నమాట.

వెంకటప్పయ్య: వేరే చెప్పనక్కర్లేదు..... కాని అసలు మనిషి అయివులేదు.

కోటిలింగం: అందరి కళ్ళూ ఆయనకోసం, ఆయన జీతంకోసం వెతుకుతున్నాయి.

గంటయ్య: జీతం ఎంతస్తుందో!

వెంకటప్పయ్య: ఎంతొచ్చినా మన బాకీంకు చాండు. హాల్లీకిపార్లీ మున్నకుమన్ను.

కోటిలింగం : అన్న ఆదాయాన్ని మించిందంటే
నిండా మునిగినట్లే !

వెంకటప్పయ్య : నిండా మునిగినవాడికి చలి వుండదు.
చలిలేనివాడికి భయముండదు. భయంలేనివాడు
మంత్రికంటే మొండివాడు. ఆ మొండివాడి
దగ్గర్నుంచి మన బాకీ లెట్లా వస్తాయి?

గంటయ్య : ఆరు నూరయ్యేదీ నూరు ఆరయ్యేదీ —
నా బాకీమటుకు వమాలచేసివీరితాను. ఈ
రోజు తప్పకుండా ఇప్పానన్నాడు. ఇవ్వకపోతే
ఈ ఇంటిని తాకట్టు పెడతానన్నాడు.

వెంకటప్పయ్య : (చకితుడై) వాడెవడు నా ఇంటిని
తాకట్టు పెట్టడానికి? ఈ ఇల్లు నాది.

గంటయ్య : అయితే తల తాకట్టు పెడతాడు.

కోటిలింగం : గుర్నాథం తరివిద వెంట్రుకల్లేవు.
ఆ బట్ట తలను ఎవడు తాకట్టు పెట్టు
కుంటాడు?

గంటయ్య : ఏమైనా నా బాకీ నలభై రూపాయలు
వమాలచేస్తాను. ఇంతకంటే మొండివాళ్లు
దగ్గరే ముక్కుపిండి. మూడు చెరువులనీళ్లు
తాగింది వమాలచేశాను. ఈ గుర్నాథం
నామందు గడ్డిపోచ.

వెంకటప్పయ్య : నేనే అంతచేతులువచ్చి కూర్చుంది!
నా మాశ్శెల్ల ఆద్దె ఇవ్వకపోతే—మూడు
నిముషాల్లో ఇంట్లోని సామాన్లంతా జప్తు
పెట్టిస్తాను.

కోటిలింగం : నేను గుర్నాథాన్ని అరెస్టుచేయించి,
జైల్లోకి తోయిస్తాను.

గంటయ్య : అదే లాభం? జైల్లో భోజనం మవ్వే
పెట్టాలి. దమ్మిడిముండకు ఏగానీ శవర
మన్నట్టు—పారుబాకీకి పెత్తనంలా?

కోటిలింగం : అయితే మనం ఒక నిర్ణయానికి
రాకూడదూ?

వెంకటప్పయ్య : ఏమిటది?

కోటిలింగం : గుర్నాథానికి రెండొందలు జీతం వస్తుం
దమకుందాం. సరేగా మన అవ్వలకు సరి
పోతుంది. అందుచేత ఆ డబ్బు మనకీవ్వడు.
ఏదోకంగా దాచివేస్తాడు. కాబట్టి వెంక
టప్పయ్యగారూ ! అతను ఇంట్లోకి వచ్చి
రావడంతోనే అతని జేబులోవున్న జీతం
మొత్తాన్ని మీరు తీసేసుకోండి. మన
ముగ్గురమూ వంచుకుందాం.

వెంకటప్పయ్య : మీరు చెప్పింది బాగానే వుంది. కాని
యిది కర్మోటకుల పథకం. మన పూర్వ
యాలు పాపాణ్ణాలైనవ్వుడు ఈ పథకాన్ని కఠి
నంగా అమలుపర్చవచ్చు. కాని మనం అంత
కఠినాత్ములుగా మారడం న్యాయమా? అతని
జీతం మొత్తాన్ని మనం తీసేసుకుంటే ఈ
నెలంతా అయినా, భార్య, నలుగురు పిల్లలూ
బ్రతికేటట్లా?

గంటయ్య : మన పేగులు ఇట్లా జాలిజ్వరంతో బాధ
పడుతుంటే—మన బాకీలు బ్రహ్మదేవుని
చిట్టాలోకి ఎక్కినల్సిందే ! వచ్చే జన్మలో
వమాల చేసేకోవాల్సింటుంది.

కోటిలింగం : నాకొక ఆలోచన తడుతుంది.

వెంకటప్పయ్య : } ఏమిటది?
గంటయ్య :

కోటిలింగం : గుర్నాథం అవ్వలుచేసికొని బతికే
మనిషి మనంకూడా అవ్వలస్తూ వ్యాపారాలు
చేసేవాళ్లం. ఈ నెలజీతంలో మన అవ్వలన్నీ
తీరిపోతే—రేపట్నుంచీ మళ్లీ మనమే అవ్వలు
పెట్టవచ్చు. గుర్నాథం ఇంట్లోకి కొవాల్సిన
పరుకులన్నీ నేను అవ్వగా యిస్తాను.

వెంకటప్పయ్య : నేను ఇంటిఆద్దె వచ్చేనెల వమాల
చేయను.

గంటయ్య : నేను మళ్లీ ఓ పావులన్ను కట్టెల్ని
అరుపువొద యిస్తాను.

కోటిలింగం : ఎట్లావుంది నా పథకం?

వెంకటప్పయ్య : } బ్రహ్మాండంగావుంది.
గంటయ్య :

కోటిలింగం : అమలువచ్చునమే అరవ్యం !

గంటయ్య : ఇంతకూ = మహానుభావుడు ఇంటి మొహం చూస్తేనా?

వెంకటప్పయ్య : ఎప్పుడొస్తాడో! ఏమిటో!...మళ్ళీ సారి కనుక్కుందాం. (ద్వారం దగ్గరకు వెళ్ళి) పార్వతమ్మగారూ! పార్వతమ్మగారూ!... గుర్నాధగారు అసలు ఇవాళ ఇంటికొచ్చేది వుందా, లేదా?

ఒక స్త్రీ : (లోపలినుంచి) అదేమిటండీ! అలా అంటారు. ఇంటికి రాకుండా వీధిలోనే వుంటారా? ఈపాటికి రావాల్సిందే! ఆఫీసులో ఓపర్ టైమ్ చేస్తున్నారేమో!...కొంచెం సేపు ఓపిక పట్టండి.

వెంకటప్పయ్య : ఓపికపట్టక చిందులుతొక్కి లాభ మేమిటి? ఆ స్వామివారి దర్శనంకోసం చచ్చి నట్టు తిష్ట వేసుక్కున్నారంటాం.

గంటయ్య : లేకపోతే మనమే ఆఫీసుకు వెళితే—

కోటిలింగం : అప్పులవాళ్ళు ఆఫీసులు చుట్టూ తిరిగితే పరువుపతిష్టలు పక్కదార్లు పడతాయి. మనం వెళ్ళడం మంచిదికాదు. ఇళ్ల దగ్గరే బలాబలాలు చూసేకోవాలి.

గంటయ్య : నా అనుమానం. అసిస్టెంట్ గుర్నాధం ఇంటికి రాడేమో! ఇవాళ పన్నుతారీఖుగదా! ఇంటికొస్తే అప్పులొళ్ళ వీక్కుతొంటారని— ఎక్కడైనా కాంక్ష వందేసి, మొహం అప్పిస్తాడేమో!

వెంకటప్పయ్య : ఇవాళ తప్పిస్తే తప్పిస్తాడేమో? రేపు ఎక్కడి కెళతాడు?

కోటిలింగం : రేపు ఇంటిముందు కళ్ళావీసీళ్ళు చల్లక ముందే వచ్చి కూర్చోమూ!

గంటయ్య : కూర్చుంటామనుకోండి! .....లాభ మేముంది?...రాత్రే జీతం మొత్తం అప్పుల కింద జమకట్టానంటే—మన మొహాలకు నున్నమే మిగులుతుంది.

వెంకటప్పయ్య : అదీ పాయంటే!.....గుర్నాధం ఇంకెంతమందికి బాకీ ఉన్నాడో!

కోటిలింగం : మరేం చేద్దాం?...మనమంతా ఒక మాటవినాదవుంటే—గుర్నాధంగారి దగ్గర్నుంచి బాకీలను చెవులుపిండి వసూలుచేయవచ్చు... ఈ పన్నుతారీఖు అప్పీందంటే—గుర్నాధం తుపాకికికూడా అండడు.

గంటయ్య : మీరు చెప్పింది నిజమే!

వెంకటప్పయ్య : అర్థరాత్రినా, తెల్లవారయ్యాకైనా, మూర్ఖుడు ఉదయించివా.....ఇక్కడే తిష్ట వేద్దాం...నీదో ఒకవేళకు ఇంటికి రాకుండా వుండడుగదా;

కోటిలింగం : మరి మన భోజనాలు...

గంటయ్య : చేసి, మళ్ళీ పడ్డాం.

వెంకటప్పయ్య : ఈలోపల వస్తే—

కోటిలింగం : వస్తే—ఇంటిలోనే వుంటాడుగా!

(గుర్నాధం కొడుకు రామం పరుగెత్తు కొస్తాడు పయస్సు 14 యేళ్ళు. వాడి మొహంలో అరిజడి వుంటుంది.)

వెంకటప్పయ్య : అబ్బాయ్!...మీ నాన్నగారు ఎక్కడ వచ్చారు?

రామం : (నిద్దుమొహంతో) హాస్పిటల్లో.

కోటిలింగం : హాస్పిటల్లోనా?...ఏం జరిగింది?

రామం : లారీ యాక్సిడెంటు...

గంటయ్య : యాక్సిడెంటా?...ప్రాణాంతో వున్నాడా?

కోటిలింగం : శ్రీమతే రామానుజాయనమః

రామం : ఆఫీసునుంచి వస్తాంటే—చాతులో లారీ

కింద పడ్డాడు...అమ్మా! అమ్మా! (అంటూ ఇంట్లోకి వెళతాడు)

కోటిలింగం : పాపం !...

వెంకటప్పయ్య : ఆ జేబులో జీతం బిల్లులు ఉన్నాయో, లేవో...

గంటయ్య : అదీ పొయింటే !.....ఆ పడటంలో ఏ రోడ్డుమీదో జారిపోయివుండొచ్చు.

కోటిలింగం : ఏంచేస్తా...?.....మనకాలం బావుండ లేదు...అప్పులు వమాలయ్యే యోగం ఈ వారంలో లేదని నిన్న వారఫలాల్లో స్పష్టంగా రాసివుంది.

గంటయ్య : వెళదాం పదండి...వచ్చే పన్నుతారీఖు చూసుకోవాల్సిందే !

వెంకటప్పయ్య : అంతేనా?

కోటిలింగం : అంతగాక ఏముంది?

(ముగ్గురూ వెళతారు. కొన్నిక్షణాలు నిశ్శబ్దం. ఇంట్లోంచి గుర్నాధం రంగంమీదకు వస్తాడు.)

గుర్నాధం : పోయారు.....ఈ నెలకు పీడ పడలి పోయింది. గుర్నాధం అంటే ఏమవుతున్నారో !

(తామం వస్తాడు)

రామం : నాన్నా ! ఓ అర్ధరూపాయి ఇవ్వు.

గుర్నాధం : దేనికిరా?

రామం : నాటకమాడానుగా...అందుకు ఫీజు. సినిమా కెళ్లాల్సి.

గుర్నాధం : (ఇచ్చి) పోరా !

(రామం గంతులేసుకుంటూ వెళతాడు. భార్య పార్వతమ్మ వస్తుంది.)

పార్వతమ్మ : మీ వ్యవహారం ఏమీ బావుండలేదండీ! గుర్నాధం : ఏం?

పార్వతమ్మ : ఇలా నాటకాలాడీ అప్పులు తీర్చుకుంటా ఎన్నాళ్ళ తప్పించుకుంటారు?

గుర్నాధం : తప్పించుకున్నాళ్ళ. తప్పించుకు తీరుగు వాడే ధమ్మడు మమతీ అన్న పామెతను నువ్వు విసలేదా?

పార్వతమ్మ : వ్వు. మీ పద్దతి నాకేం బావుండలేదు! అప్పులు చేయడం. వాటిని ఎగవేయడానికి ఉపాయాల్ని వెతకడం ఇలాగైతే సంసారాన్ని ముందుకు లాగడమెట్లా? ఊళ్లో పరువు ప్రతిష్టలు పోయాక, ఇంట్లో ఎంతకాల ముంటాం? నామాట విని బాకీలన్నీ క్రమంగా తీర్చేయండి.

గుర్నాధం : తీరుస్తానే...తీరుస్తాను ! మొత్తం బాకీలు ఎగవేయాలనే తలంపు నాకు కూడా లేదు.

పార్వతమ్మ : మరి ఈ తాత్యారం దేనికి? ప్రతిఫస్టు తారీఖ్కా వాళ్ళను తిప్పించుకోడం దేనికి?

గుర్నాధం : ఇంకెన్నాళ్ళ వచ్చే ఫస్టుతారీఖ్కా ఈ జెడదంతా వదిలిపోతుంది. అప్పుల్నుంచి బయటపడి లక్ష్యాధికారు లవుతాం?

పార్వతమ్మ : అదేమిటి? ఎట్లా?

గుర్నాధం : (జేబులోంచి ఓ లాటరీటిక్కెట్టు బయటకు తీసి చూసెడుతూ) ఈనెల ధరవై అయిదో తారీఖున ఈ లాటరీ డ్రా లక్ష్మి ఇంకా వై అయిదు వేల రూపాయల ఫస్టుప్రైజ్ మనకే. ఈ నెల గ్రహవారఫలంలో స్పష్టంగావుంది. అకస్మాత్తుగా ధనలాభముందని. అంతే గాకుండా మొన్న చిలకజోస్యంకూడా అదే నూచన తెలియబర్చింది. ఇంకా కొన్నాళ్ళ ఓపికపట్టవే ! మన జాతకమే తారుమారు కాబోతుంది.

పార్వతమ్మ : (నిట్టూర్పు విడుస్తూ) మీ ఆశలూ, ఆలోచనలూనే బాగానే ఉన్నాయి. ఆకాశానికి

విచ్చెనవేసి - నక్షత్రాలను అందుకోవాలని
చూస్తున్నారు.

గుర్నాథం : పూరుకో పిచ్చిమొసామా!...అదృష్టం
అందరిమెక్కించబోతుంటే - బుద్ధి బురద
లోకి లాగుతూన్నదట. అట్లా వుంది
నీ వ్యవహారం.

పార్వతమ్మ : మీరేమైనా అనండి. వడతాను. మీ
పద్ధతి బొత్తిగా బావుండలేదు. ఎప్పుడో
వాన కురుస్తుందని-ఇప్పుడే కుండలో నీళ్లు
పారబోసుకుంటామా?...మీరు ఇంటికి యజ్ఞ
మానులు. ఏంవచ్చినా మీరే చూసుకోవాలి?

నా కెందుకొచ్చింది?

(పార్వతమ్మ ఇ.ట్లోకి వెళుతుంది గుర్నాథం
కుర్చీలో కూలబడతాడు. చిరిచిరిమంటూ
కోటిలింగమూ, వెంకటప్పయ్య, శంకటయ్య
వచ్చినడతారు. గుర్నాథం పట్టుబడిన దొంగలా
నిశ్శబ్దమై నిలబడతాడు.)

కోటిలింగం } ఏం పెద్దమనిషివయ్యా! నాటక
శంకటయ్య } మాడి మమ్మల్ని మోసంచేయాని
వెంకటప్పయ్య } చూస్తావా?...ఇప్పుడేక్కడకు వెళ
తావు! ఘస్టు తారీఖు!.....

[తె ర]

హృదయశైలి

శ్రీ ముకురాల రామారెడ్డి

పరిచయముగల దారిలోపలనె బేల

నై దగాపడి లీలగా నవ్వుకొంటి;

చురుకుచురుకున నెత్తురు గురియు గుండె

గాయమును కంటిసిటితో కడుగుకొంటి.

మెడలు నంచి గద్దెనూదికి ఎక్కుగా

లేక, లొంగి బ్రతుకలేక, హృదయ

మిచ్చి పుచ్చుకొనెడి వృత్తి చెల్లనివేళ

పుడమి నప్రయోజకుడనె యైతి.

ఎవనిని నమ్ముకొన్న, మరి యే మతబోధలు విన్న, ఇంతెగా
లవతలివన్నిలోచ్చు, తన యార్థటమే వయిపెచ్చు, నూత్నహే
తువుల వితండగర్జనల దూకుడుపాటులు మూగి గొంతు లే
త్తు పొలివోయి నేడు వరదాయిని! నీ ప్రేయదర్శనంబునన్.

తెమలని అంధరాజ్యమున ద్వేషము దాగుడుమూతలాడు పం
దెములకు సైచిసైచి, తలదిమ్మున తారటలాడి వచ్చితిన్
అమవనచందమామనయి అన్నికళల్ దిగజారి; రోహిణి
రమణినిబోలి సుంత అనురాగము తొల్కగ పల్కరింపుమా!

వికృత విస్లవశ్రుతికన్న, వికటహాస

పాత్ర తాండవములకన్న, ప్రగతిపేర

నడుపు విక్రాంతిలో శ్మశానములకన్న;

ఈ శిథిల శిల్పసరిసర మెంతో హాయి!

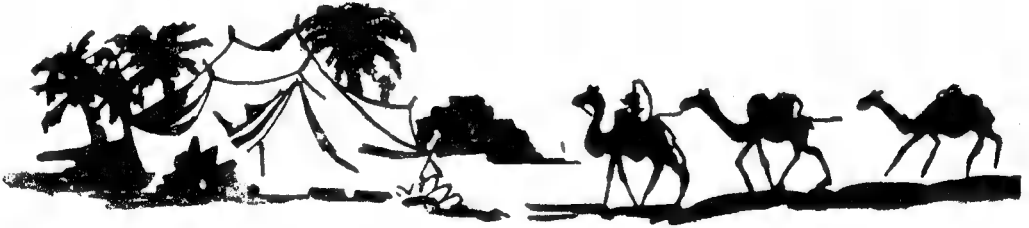
మెరుపులు మబ్బులున్ కలసి మేలములాడెను, నింగి చెక్కులన్
గిరిశిఖరాలు ముద్దులు గొనెన్, పరవళ్లను ద్రొక్కుచున్న ని

ర్షరులకరళ్లు సాగరతరంగము లేకములైన తీరులో
పరవశమై చెలీ! బ్రతుకుబాటలు క్రొత్తగ వేసికొండమా!

సున్నవంటి నా యున్నిని జూచి, విలవ
నిచ్చి దాపలి యొంటువై నిలిచినావు.
నీ యడుగుజాడలో పయనించదలతు
ద్వైత జగదర్థమందు అద్వైతమట్లు.

నీ దృగంచలహాసము నిత్యనూత్న
కావ్యమై సరిక్రొత్త రమ్యార్థములను
అడుగుచున్నది నన్ను, వ్యాఖ్యాన సరళి
నోచుకొన జూచెదను నీ యనుజ్ఞ వడసి.

తోటినరులను లాగి మోకాటివరకు
కటికొంపిని దింపి, ఆకాశమెక్కి
గర్వపడబోనుగాని; నీ కనులచలన
స్వర్ణఖండమిది కు దింప సాహసెంతు.

ది గంబరకవిత - దాని స్థానం

శ్రీ నూతలపాటి గంగాధరం

భావభాష్యం దండనాలుగా మన కవిత్యంలో వచ్చిన మార్పులైతేవేమి, ఉద్యమాలైతేవేమి - వాటిని పరిశీలిస్తే మనకొక్కటి స్పష్టమవుతుంది. ఇవన్నీకూడా కవిత్వాన్ని సామాన్య ప్రజానీకానికి దగ్గరగా తీసుకువెళ్లే ప్రయత్నాలైనవి. ఈ దృష్టి మన సాహిత్యంలో వచ్చిన మార్పులనూ, ఉద్యమాలనూ జల్లేడవడిలే భాషాపరంగా వ్యావహారిక భాషా ఉద్యమమూ, ఛందఃపరంగా వచనకవితా ఉద్యమమూ, భావపరంగా అభ్యుదయ కవితా ఉద్యమమూ మిగులుతాయి. ఇవి మూడూ సామాజిక చైతన్యం ప్రధాన లక్ష్యంగా కలిగివే! క్రేటి విషయంలో చూచుకున్నా ఏటికే ప్రథమపట్టం కట్టవలసి ఉంటుంది.

వ్యావహారిక భాషనూ, అభ్యుదయ కవితనూ ఉద్యమాలుగా స్వీకరించడంలో ఎవరికీ ఎలాంటి విప్రతిపత్తిలేదు. కానీ, వచనకవితను ఒక ఉద్యమంగా అంగీకరించడంలో చాలామందిలో అభిప్రాయ భేదాలున్నాయి. అందుకు కారణం లేకపోలేదు. వ్యావహారికభాష ఒక్కసారిగా ఉప్పెనలా గిడుగువారిచేత ప్రారంభింపబడింది. అభ్యుదయ కవిత్యమూ అలాగే జరిగింది. సోతే వచన కవిత అలాకాదు. చెడుతు మడురుగా అక్కడక్కడా ప్రారంభమై అంతాకలసి చివరికొక ప్రవాహరూపాన్ని దాల్చింది. మరొక కారణం గూడా ఉంది. ప్రాచీనంనుంచి ఛందస్సుకి ఒక నిర్దిష్టమైన పరిధి ఉంది. వివిధ వృత్తాలను వివిధ రసవిష్కరణసాధనాలుగా మనవారు పరిగణిస్తూ వచ్చారు. వన్నయ వీరరసవిష్కృతికి ఏ ఛందస్సునైతే సాధనంగా గైకొన్నాడో, తర్వాతి కవులంతా అదేరసానికి అదే ఛందస్సును వాడటం సంప్రదాయమైపోయింది. ఈ సంప్రదాయానికి

కట్టుబడ్డకవి ఆయా ఘట్టాలలో వెనుకటి వాళ్ళ కంటే భిన్నమైన శిల్పవైవిధ్యాన్ని ప్రకటించడానికి వీలులేకపోయేది. ఈ సంకుచిత పరిధినుంచి బయట పడి భావతీవ్రత ఏ రూపంలోకి ఒదిగితే ఆ రూపంలో అనంతశిల్ప వైవిధ్యాన్ని ప్రకటించడాని కనువుగా ఆధునికకవి గ్రహించిన ఛందస్సే - వచనపద్యం! ఈ కారణంగా ఆధునిక కవికి ఛందఃశిల్ప వైవిధ్య ప్రకటనలో వెనుకటివారు లక్షించిన మార్గాన్ని 'కాపి' చేయవలసిన పీడ వదలిపోయింది. అట్లా అవి ఇందులో నియమాలూ, నిబంధనలూ లేననుకోవడానికి వీలేదు. ఎవరికి వారు తన భావశిల్పాని కనువైన నియమాలు చేసుకుంటారు. అంటే - వెనుకటి వారు తనమీద అనవసరమైన అధికారం ప్రకటించడానికి బదులు, తమకుతామే తమమీద అధికారాన్ని ప్రకటించుకుంటున్నారు. ఇది హేతువుగా వచన పద్యంలోని నడకా, నాడమూ, ఒడుపు, ఒయ్యారమూ కవికాకవిలో ఒక ప్రత్యేక ముద్రతో సాగి పోతుంటాయి. ప్రాచీన కవుల్లోలాగా నేటి కవుల్లో ఛందః శిల్పవిషయంలో అనుకరణ దుర్గంధం మనకి సామాన్యంగా కనిపించదు. ఇలా దీని పర్వతీ అందరిలో ఒకరూపంగాకాక, ప్రతికవితనూ రూపపరిణామభేదంతో పాక్షాత్కరిస్తుండడం ఉద్యమభావ శైలిత్వానికి హేతువవుతూ ఉంది. ఇంకొక కారణం కూడా ఉంది. ఇది మూడవది. ఇందులో వర్ణనీయ వస్తు విషయంలో నిశ్చిత పరిధి ఏమీ లేదు. వచన ఛందస్సులో అభ్యుదయకవిత్యం వ్రాస్తున్నారు. ఆధునికమైన భావకవిత్యం వ్రాసేవాళ్ళు వ్రాస్తున్నారు. పీతులు చెప్పేవాళ్ళూ, ప్రకృ చిత్రాలుగీసేవాళ్ళూ, తర్వాతి ఉపదేశించేవాళ్ళూ,

మార్మికధోరణితో వ్రాసేవాళ్ళా, శత్రువృత్త ప్రధాన కావ్యాలు నిర్మించేవాళ్ళా—అందరికీ ఇది సాధనమై పోయింది. ఇలా వచన ఛందస్సు ఒక సంకుచితదశను విడనాడి బహుముఖాలుగా తనవరిధిని పెంచుకొని అనంతవైవిధ్యవిలసనతో సాగిపోతూ, ఎవరికిష్టమైన వాటంతో వారికి సాధనంగా ఒదిగి పోవడం కూడా—దీన్ని ఉద్యమంగా అంగీకరించడానికి ఒక ఆటంకాన్ని ప్రదర్శిస్తోంది.

కానీ, వ్యావహారిక భాష ఉద్యమానికి, వచన కవితా ఉద్యమానికి చాలా పోలికలున్నాయి. భాష ఉద్యమానికి గిడుగు, గురజాడ లాగా ఈ ఉద్యమం గూడా ఏ ఇద్దరూ ముగ్గురూ వ్యక్తుల చేయూత తోనే వెలుగులోకి తీసుకురాబడింది. మొదట ఇది శ్రీశ్రీతో ప్రారంభించబడింది. కుందుర్తి, తిలక్ లతో దీనికొక సంపూర్ణ స్వరూపం ప్రసాదించబడింది. భాష ఉద్యమానికి గిడుగు లక్షణం, గురజాడ లక్ష్యమనే విషయం జగద్విదితం. ఆదేవిధంగానే వచనకవితకూ శ్రీశ్రీని లక్షణంగానూ, కుందుర్తి తిలక్ లను లక్ష్యంగానూ స్వీకరించవచ్చు. అయితే వాదారణా నాధారంగా చేసుకుని వచనకవితను గూడ ఒక ఉద్యమంగా స్వీకరించడం జరుగుతోంది.

ఈ మూడు ఉద్యమాలకూ దిగంబర కవితో ద్యమానికి ఏదైనా సంబంధం ఉన్నదేమో పరిశీలిద్దాము.

భాష విషయంలో దిగంబరకవులు ఎలాంటి ప్రతినలూ పరికరేదు. కానీ, వారు ఉపయోగిస్తున్నది వ్యావహారికభాషే ! ఇందులో ఎవరికీ ఎలాంటి అభిప్రాయభేదాలు లేవు.

కానీ, వీరు వ్రాస్తున్నది వచనకవిత్యమే అయినా—‘స్వరూపాన్నిబట్టి, స్వభావాన్నిబట్టి మేము వ్రాస్తున్నదానిని వచనకవితలని మేమనదలచుకోలేదు. అనన్యదలచుకోలేదు’ అని శుభం చేశారు. ‘అనదలచుకోలేదని చెప్పడంలో వీరి అభిప్రాయాన్ని వెల్లడిస్తున్నారని అంగీకరించవచ్చు: ‘అనన్యదలచు

కోలేదని ఎదుటివారివూడ అధికారాన్ని ప్రకటించడం వీరి ప్రత్యేకతను తెలుపుతుంది. సమాజం మీద మొట్టమొదటిసారిగా అధికారం తీసుకున్నది వేమన. ఆ సిమ్మట గురజాడ. ఇప్పుడు వీరు. వేమన గురజాడల అధికారం వేరు. వీరి అధికారం వేరు. ఎదుటివాళ్ళను మట్టిమూర్తల్నిచేసి, వాళ్ళ అభిప్రాయంతో సమిత్తంలేకుండా ‘అనన్యదలచుకోలేదనే రకానికిచెందిన అధికారం వీరిది.

‘దిగంబరకవుల స్వరూపం ప్రేరకుడే. ఇంక స్వభావమా? మొదలు ప్రేరకు స్వభావం ఏమిటో తెలందే ‘దిగంబర’కవుల స్వభావం అది కాదని ఎట్లా చెప్పగలం?’ అని వరవరరావు అంటున్నారు. వచన కవితకేకాదు మరి ఏ ఛందఃప్రక్రియకైనా సామూహికంగా దాని స్వభావం ఇదీ అని నిర్ణయించడానికి వీలేదు. ఎందుకంటే అది ఛందోనిష్ఠమో, మరొకదాని నిష్ఠమోకాదు. ‘స్వభావ’ మెప్పుడూ కనిపిస్తున్నట్టే ఉంటుంది. ఎప్పుడు కనిపిస్తున్నట్టే, కవి వ్యక్తిత్వమే దాని స్వభావంగా రూపుదిద్దుకొంటుంది. కాబట్టి దిగంబర కవిత్వంలోని స్వభావం దిగంబరకవుల వ్యక్తిత్వానికి సంబంధించిన దైన్యంనువల్ల దాన్నిగురించిన పేచీ మన కక్కరలేదు. ‘స్వరూప’మన్నవదం వారు ఉపకరణంగా స్వీకరించిన ఛందోనిష్ఠానికి సంబంధించినది మాత్రమే ! వారు స్వీకరించినది స్వరూపంచేత వచన గేయమేనని వరవరరావుగూడ ఒప్పుకొంటున్నారు. వరవరరావు కాదు అందరూ ఒప్పుకొంటున్నారు. ఒప్పుకోనిదల్లా వీరే !

మన సాహిత్యంలో ఏవైతే ప్రథమశ్రేణికి చెందిన ఉద్యమాలని మొదలు చెప్పుకున్నామో ఆ మూడింటిలో రెండింటి మార్గాలను వీరు స్వీకరించారని తెలింది. ఇవి రెండూకూడ కవిత్వాన్ని సామాన్యప్రజానీకంలోకి తీసుకువెళ్ళే సాధనాలు మాత్రమే ! ఈ సాధనాలను వీరు సరియైన పద్ధతిలో ఉపయోగించుకున్నారా, లేదా—అనేది వేరే

విషయం. పోతే ఇంకొక ఉద్యమం ఏగిరిఉంది. ఇది భావసంబంధి చస్తునంబంది

స్వరూప, స్వభావ, ప్రయోజన, సిద్ధాంతాలన్నింటిలోనూ భావకవిత్వాన్ని పూర్తిగా ఖండిస్తూ అభ్యుదయకవిత్వం బయలుదేరింది. భావకవిత్వంలో ప్రధానమైంది కవి అనుభూతి. అభ్యుదయకవిత్వంలో అనుభవం. అందులో సౌందర్యం, ఇందులో హేతువాదం. దాని ప్రయోజనం ఆనందం. దీని ప్రయోజనం సామాజికస్వగతి ఇలా ఇవి రెండూ ఉత్తరదక్షిణాధ్రునాలు. అభ్యుదయకవిత్వోద్యమం తర్వాత వచ్చింది దిగంబరకవిత్వోద్యమం. అభ్యుదయకవితలాగా ఇది గూడా తన ముందుటి ఉద్యమాన్ని పూర్తిగా వ్యతిరేకిస్తున్నదా, అని ప్రశ్నించుకుంటే- దిగంబరకవుల ఉపహ్వాని వింటే అలాగే అనుకోవలసి వస్తుంది. కానీ దాన్నీ, దీన్నీ జాగ్రత్తగా పరిశీలించి చూస్తే వ్యతిరేకిస్తున్నమాట నిజమేకాని పూర్తిగా మాత్రంకాదు.

సమాజంలోని ఒకవర్గంవీరాదనే అభ్యుదయకవుల కళ్ళంతా. దిగంబరకవుల కళ్ళ అన్నివర్గాల వీరా-గతం హితమైనా, అహితమైనా దానికి తెర దించేయడమే అభ్యుదయకవుల మతం. దిగంబరకవుల్లో గత కాలాన్ని మెచ్చుకునే తత్త్వం ఉంది.

వీళ్ళలోని ఈ తత్త్వాన్ని తెలిపేందుకు ఒక ఉదాహరణ:

‘వాడు మానవతాపూరులు పారాయి
మంచితనం తీరాలు వెలిశాయి
సాపకపుణ్యాలలోకం శాంతివెన్నెలను సాకింది
వర్గాలతేలి మానవస్వర్గాలు
నదుల నాగరికతల్లో తీర్థాలుగా వెలిశాయి
నడచినది పరిణామం
చెరినది మానవారామం.’

అభ్యుదయకవితలో ప్రధానమైనది సామాజిక

చైతన్యం. వీరు ఆశించినది అదే! కానీ, ఆ చైతన్యం తప్పుడుమార్గం వట్టింది. వారు

ఆవేశంలో అవసరమైనచోట్లా ఒకటి రెండూ వికటవదాలను నాడితేళ్ళనీరు అదేవనిగా వికటవదాలే కవిత్వమన్నంత వివరీతంగా విజృంభించారు.

వెనుకటి ఉద్యమాలకూ, ఈ ఉద్యమానికీ సామ్యాలూ, భేదాలూ ఇలా ఉన్నాయి. వెనుకటి వాళ్ళంతా ఈ ఉద్యమాల్ని - శక్తిని, కాంక్షిని, సుగంధాన్ని నింపి ప్రజానీకంలోకి పంపే సాధనాలుగా ఉపయోగించుకున్నారు. వీళ్ళ మానసికరుగ్మతని, శాగుప్సనూ, కంపునూ నింపి ప్రజానీకంలోకి పంపారు.

ముందు దీని పుట్టుపూర్వోత్తరాల్నిగురించి కొంత తెలుసుకుందాము. ఈ దిగంబర కవిత్వోద్యమం నేటి యువతరంలోని అసంతృప్తికి సృజనాత్మకమైన అలజడి అంటున్నారు. ఈ యువతరం తిరుగుబాటు కేవలం ఒక్క అంధదేశానికే సంబంధించిన దేమీకాదు. అలాగే మన ప్రాంతంలో మొట్టమొదటిసారిగా ఉద్భవించినదీకాదు. ఈ తిరుగుబాటు ప్రపంచం మొత్తంవీరద ఎప్పుడో ప్రారంభమైంది.

దానికి కారణం వర్తమాన సాంఘిక, రాజకీయ, ఆర్థిక, తాత్విక సిద్ధాంతాలేవీ నేటి యువతరం ఒంటికి పట్టకపోవడం. ఈ బంధానుండి తెంచుకోవడానికి లేక వాటిని తమ ప్రకృతి కనుకూలంగా సంస్కరించుకోవడానికి జరిగే ప్రయత్నమే ఈ అలజడి, తిరుగుబాటు. బుద్ధికి-హృదయానికి, వ్యక్తికి-సమాజానికి, సమాజానికి-ప్రభుత్వానికి, ప్రాంతరానికి-కాంతరానికి, సంస్కృతికి-నాగరికతకూ సామర్యం కుదరక పిటివధ్య జరుగుతున్న ఘర్షణాఫలితాలే ఈ ఉద్యమాలు. వెనుకటి వారి వ్యక్తిత్వంకంటే తన వ్యక్తిత్వం ప్రత్యేకమైనదనీ, దాన్ని ప్రపంచంచేత గుర్తింపజేయాలనే ఉబలాటం నేడు ప్రతియువకునిలోనూ ప్రబలింపజేసింది. నేటి ఈ అసంతృప్తికి చాలామంది తరాల మధ్య అగాధం (Generation gap) కారణం

అంటున్నారు. పాతతరం మనిషికి, కొత్తతరం మనిషికి ఒక విచిత్రమైన అంతరక్షణం ఉంది. అతడు తన కష్టాలనూ, సాక్షాలనూ భగవంతుడిమీదనేసి తాను నిర్లక్ష్యంగా ఉండేవాడు మళ్ళీ దాన్ని గురించి పెద్దగా పట్టించుకునేవాడటాడు. నేటితరం వ్యక్తి అలా కాదు. మంచికి, చెడుకూ తనే కారకుడుగా భావిస్తున్నాడు. ప్రతిదిన ప్రతిక్షణానికీ తన శక్తిని శంకించుకోవడం - దానికి కారణం సమాజమేననడం - సమాజంమీద తిరుగుబాటు చెయ్యడం పరిపాటి అయిపోయింది. పాతతరం మనిషి లక్ష్యం భగవంతుడు. ఇతనిది సమాజం. అతని సమస్యలు వైయక్తికమైనవి. ఇతనిది సంకీర్ణమైనవి.

నేటి నేటి యువతరమంతా కళాశాలనుంచి వచ్చినవాళ్ళు. విద్యార్థిదశలో విన్నోఆశలూ, ఆదర్శాలూ, లక్ష్యాలూ పెంచుకుంటారు. భవిష్యత్తును గురించి రంగురంగుల కలలు కంటారు. జేబుల నిండుకూ ఆదర్శాలే, కళ్ళనిండుకూ కలలే. విద్యార్థిదశముగింది సమాజంలో అడుగుపెట్టగానే విజయవంతమైన జీవితం ఎదురవుతుంది. వాళ్ళ ఆదర్శాలకీ, కలలకీ - ఈ జీవితానికి ఎక్కడా పోలికే ఉండదు. జేబులు ఖాళీ పోతాయి. కలలన్నీ రంగురంగుల పారిపోతాయి. ఆదర్శాలకూ, అనుభవాలకూ ఎక్కడా సామరస్యం కదరదు. నేటి యువతరంలోని నిరాశ, నిస్పృహల కీచక కారణం.

ఆ యీ కారణాలే వైబ్రేటింగ్ ప్రపంచమంతటా యువతరంలో అనేకాలైన తిరుగుబాట్లూ, ఉద్యమాలూ చెలరేగినవి.

'గ్రీనింగ్ విలేజ్'ని కేంద్రంగా చేసుకుని వెలువడిన బీట్ జనరేషన్ (Beat Generation) గానీ, అమెరికానుంచి వెలువడిన గ్రే జనరేషన్ (grey generation) గానీ, బ్రిటన్ లోని కోపాద్రిక్ యువకుల (Angry young men) ఉద్యమంగానీ, మనదేశానికి చెందిన బెంగల్ లోని ఆకలితరం (Hungry Generation) గానీ, హిందీలో 'పయో

కవిత' అన్న ఉద్యమంకానీ ఈ రకమైన యువతరం తిరుగుబాటుకు చెందినవే అంటున్నారు అలాగే ఆంగ్లదేశం యువతరంలో చెలరేగిన అరిజడి పరితంగా దిగంబర కవిత్వోద్యమం వెలువడింది.

ప్రపంచం మొత్తంమీద అన్నిభాషల్లో అన్ని రకాల ఉద్యమాలు చెలరేగినా వారి ప్రధాన లక్ష్యాలలో విభేదాలున్నా, ఆశయంలోమాత్రం ఏరందరి తనన ఒక్కటే నంటున్నారు. 'విభిశేక్సర్'. 'విభేదాలు లేని విశ్వమానవునికోసం కృతిమతను త్యజించి సహజంగా జీవించే వ్యక్తికోసం, సంప్రదాయాల సంకెళ్లను విరగొట్టి విమాత్య సమాజ నిర్మాణం కోసం, మనిషి తనలో నగ్నంగావుండి మహిమానవుని స్వప్నసాఫల్యంకోసం నిర్విరామంగా పుర్రణపడేవాళ్ళు ఈ విభిన్న యువసాహిత్యోద్యమాలకు చెందిన యువకులు.'

మిగతా సాహిత్య విప్లవాలలాగే ఈ దిగంబర కవుల తిరుగుబాటుకూడా ఒక చారిత్రక సందర్భంలో ఉద్భవించిందంటున్నారు. ఆ చారిత్రక సందర్భమేమిటో వీల్చిలా వర్ణిస్తున్నారు: 'ఆంగ్లదేశం 21 వ శతాబ్దం ప్రథమ సోపానం అధిరో హిస్తూకూడా 1900 నాటి మనస్తత్వభారంతో కుంగిపోతున్నది. సర్వత్రా ప్రజల్లో రకరకాల చాదస్తాలు. ఇంకా హిస్టోరికల్ మైన్ కులం-బాలి-శాఖల పట్టింపులు అధిమతత్వంతో వరకట్నాలు పుచ్చుకునే యువకులు. ఆధునిక పేరువాదం, ప్రయోగం ఏమాత్రం వచ్చని వ్యతిరేక సంపాదకులు. ఎంతసేపటికీ ప్రాచీన కావ్యాల - ప్రబంధాల సమాధులను త్రవ్వి డాక్టరేట్ పట్టాలను పుచ్చుకునే 'సాహిత్య డాక్టర్లు'. వ్యాపార మనస్తత్వంలో కాలక్షేప సాహిత్యాన్ని ప్రోత్సహించే వార, మాన, దినపత్రికలు. వాటిలోని రచనలను మొదలు-తుడిచానీ సాంప్రదానిక సమీక్షలలానే విమర్శక మహిమ భావులు. విశ్వవిద్యాలయాల్లో ఈ నాటికికూడా గ్రాంథికభాషకు మకుటంపెట్టి కాలం గడుపు

కుంబున్న తెలుగు పీఠాధిపతులు. పాలేయ మనస్తత్వం గల పాలకులు. రాజకీయవర్గాలతో చీలివున్న వారు కులు. రాష్ట్రం నలుమూలలా ప్రతినిత్యం వెక్కిరించే దారద్య దేవత వికటాబ్ధహంసం. రాష్ట్రంలో సినిమాలవల్ల సంక్రమణ వ్యాధిలా వ్యాపించిన వెర్రి వ్యామోహం. విజ్ఞానం-విన్యోదం ముసుగుతో అది వెదజల్లుతున్న అసహజమైన విలువలు. భ్రమ పూరితమైన మిథ్యాజీవితవిధానాలవల్ల ఈ సినిమా పరిశ్రమ యువకులను లొక్కెళ్లడానికి ప్రయత్నిస్తున్నది. నాడుకులం, అధికారుల అవినీతి వల్ల వెనుకబడి పోవడమే అభివృద్ధి అనిపించుకుంటున్న ఈ పరిస్థితుల్లో తెలుగు సాహిత్యం - కొందరు కవులు-కథకులను మినహాయస్తే - యధార్థాన్ని విస్మరించి శవప్రాయంగా ఉంది. కళాకారులు - కవులు, రచయితలనబడే వాళ్లు అకాడమీల ప్రావీణ్యం కర్తవ్యాన్ని ఏనాడో మరచిపోయారు - ఈలాంటి కుట్రక పరిస్థితుల్లో తెలుగు సాహిత్యంలో 'దిగంబర కవులు' ప్రవేశించారు' అంటున్నారు వీరు.

దిగంబరకవులు తమ మొదటి 'దిక్'ల సంపుటాన్ని 1965 మే 6 వ తేదీ రాత్రి 12 గంటలకు ఆంధ్రప్రదేశ్ రాజధాని నగరం హైదరాబాద్ న ప్రవ్రథమంగా తాము దిగంబర కవులమని ప్రకటిస్తూ శ్రీ నాంపల్లిపాండు అనే రిక్షాచాలాచేత అవిష్కరించ జేశారు. అందులో 'ఈ ప్రాచీనక ఆచ్ఛాదనల్ని చీల్చుకుని కొత్తరక్తాన్ని ఇంజెక్ట్ చేయడానికి వస్తున్నా'మన్నారు.

మళ్ళీ 1966 డిసెంబరులో 'ఇంకా భయం భయంగా బానిసత్వంగా దుర్భరంగా హేయంగా పండా లంగావున్న ఆంధ్రదేశమనే మురిగొంటులొంచి' దిగంబర కవులు పలికిన రెండవ సంపుటి వెలువడింది. ఇది విజయవాడ బీసెంటు రోడ్డు మీద అర్కరాత్రివేళ ఒక హోటలు క్లీనరుచే అవిష్కరించబడింది.

ఇందులో ముందుమాటగా 'మేం ఏం కోరుతున్నాం' అనే శీర్షికతో సమాకాలీన జీవితంపై దిగం

బర కవుల దృక్పథం వివరింపబడింది. ఈ శీర్షికతో సమాజంలోని లోపాలనన్నింటినీ బాగా వివరించారు: ఏది ఎట్లా నశించాలి, దాని స్థానంలో ఏది ఎట్లా రావాలి అనికూడా చెప్పారు. ముందుమాట చదివేంత సేపు వీరుచెప్పే సమస్యల్ని పాఠకుడు సానుభూతితో అర్థం చేసుకుంటాడు. కాని కవిత్వంలో అడుగుపెట్టగానే ముక్కులు మూసుకుంటాడు. వీరుచెప్పే కుళ్ళూ, కంఠా వీరి కవిత్వంలోవే ఉన్నట్టు పాఠకుడు వెగటుపొందుతాడు. వీరిలాంటి కవిత్వంవాసి తమ భావదృష్టిని పాఠకులకుకూడా వట్టించేకన్నా, వ్యాసాలవాసి తమ అభిప్రాయాల్ని ప్రకటించిఉంటే లోకానికెంతో మేలుచేసి ఉండేవారు కదా, అనికూడా పాఠకుడు అభిప్రాయపడుతాడు

ఇక మూడవ సంపుటం 1968 లో సెప్టెంబరు 14 వ తేదీ రాత్రి 12 గంటలకు విశాఖ పట్నం లక్ష్మీటాకీస్ సెంటర్ లో బిచ్చగత్తెగా బతుకుతున్న ఎడమమారి యశోద (వయస్సు 20 సం||లు) చేత అవిష్కరించజేశారు. 'ప్రజల అవిద్యని అజ్ఞానాన్ని అశక్తతని ఆనరాగా తీసుకుని దేశాన్ని దోచుకుతున్నడం మరిగిన పరిపాలకులు, సంఘంలోని వివిధవర్గావాళ్లు నేడు ప్రజలపై రుద్దుతున్న 'కుమ్మళ్ళవనం'ని ఎదుర్కొంటూ' ఇది ప్రచురించబడింది.

పోతే మనకొక సంప్రదాయం ఉంది. ఒక రచయిత పవితరాన్ని విలువపడుతున్నామంటే, ముందు ఆ రచయిత అభిప్రాయాలకు విలువ నిర్వాలి. అతని అభిప్రాయాల్ని సిద్ధాంతాలుగా భావించి, ఆ కొలతలతో ఆ రచయిత పవితరాన్ని అంచనా కట్టాలి. నేటికైనా, రేపటికైనా ఇది సంప్రదాయం. సంప్రదాయాలను పూర్తిగా వ్యతిరేకిస్తున్న వీరి పనితనం విషయంలోకూడా మనమూ ఆ సంప్రదాయాన్ని పాటించనక్కర లేదు. వీరు చిత్తవికారానికి చెందిన ఎన్నో ముసుగుల్ని కప్పకొని మేం 'దిగంబరం' అనటంలోనే ఇదంతా చెలిసిపోతోంది.

దేనికైనా దాని ప్రకృతిలోనూ, ప్రవృత్తిలోనూ మార్పు లేవాలి కాని, ఊరికే పేర్లు మార్చటంతో దాని స్వరూపం, స్వభావాలు మారిపోవు. పైగా అవి మునుగులై దానిలోని కుళ్లునూ, కంపునూ కడిగివేయటానికి బదులు దాన్ని గట్టిగా నిలువచేసి మరింత గట్టిపర్చిచే ప్రసూదం ఉంది. కాని వీరు పేర్లు మార్చడంతోటే దాని స్వరూపం మార్చివేసి నట్టుగా భ్రాంతి చెందుతున్నారు. ఆ భ్రాంతితోనే కాబోలు-వీరు ఆరుగురు కాబట్టి సంవత్సరాలూ, బుతువులూ, వారాలూ ఆరుగా విభాగించి కొత్త పేర్లు పెట్టుకున్నారు. ఇందువల్ల వీరు సాధించ తలచిన ప్రయోజనం ఏమిటో అవగతంకాకుండా ఉంది దీనికొక అర్థం ఏమిటో తెలిస్తే, ప్రయోజనమూ అంతే! వీరి ప్రాథమిక ప్రయత్నం ప్రయోజన రహితమైన పక్షగా ప్రారంభించి పాతకునికి వీరి ఉద్యమంపట్ల ఒక తేలిక భావాన్ని కలిగించిన వారవు తున్నారు.

ప్రతినిషయంలోనూ ఉన్నవాటిని ఏదో ఒక కొత్తమునుగుతో కప్పిపుచ్చి ప్రజల్ని విభ్రాంతి పరచడమే వీరి ఉద్దేశ్యంగా కనిపిస్తోంది కాబట్టే వీరు వింతవింతపేర్లుగూడా మార్చుకోవడం జరిగింది. వచనకవిత్యం వ్రాసి దిగంబర కవిత్యమని చెప్పడమూ, ఖండికలను 'దిక్'లని వ్యవహరించడమూ-ఈ మార్పు లన్నింటిలోనూ అంతరాలం ఇదే! ఇన్నిమునుగులు తగిలించుకుని మేం దిగంబర కవులం మాది దిగంబర కవిత్యమంటే బుకాయించు కాక మరేమిటి?

వీరికి మరొక రకమైన మునుగుకూడా ఉంది. అది భాషకు సంబంధించింది. కొంచెం వచ్చిగా చెప్పవలసినచోట, అశ్లిలంగా కనిపించేచోట సంస్కృత సమాసాల మునుగులు తొడిగే సంప్రదాయం మన ప్రాచీనులకుంది. ఈ మునుగు వీరిలోనూ ఉంది. ప్రాచీన సంప్రదాయాలను వ్యతిరేకించడమే జీవవత్తుగా గలిగిన ఈ కవులక్కడ తప్పటడుగు వేశారనే అనాలి. స్వకుచమర్దనం,

పునర్వ్యసీప్రవేశం, మానిసివక్ష్ణజాలు, దంతనఖిషతాలు మొదలైన మునుగుల్ని వీళ్లు సంప్రదాయ పద్ధతిలో తొడుక్కున్నారు. మరి యెక్కడ వీరి దిగంబరత్వం?

'దేన్నీ నమ్మకు. నీలోపల, యీ మునుగులోపల, యీ వంచనల అంచులకిందవున్న నీ అనలు రూపాన్ని, నీ 'తవాన్ని' నమ్మకో.....ఏం, ఈ మునుగు లేకపోతేనే? స్వేచ్ఛగా అనలు స్వరూపంతో బతకడానికి యత్నిస్తేనే?' అంటారు వీరు. ఈ ప్రశ్ననే వీరికి తిరిగివేస్తే?

'ఈ దేశంలో, యీ గోళంలో ఊపిరిపీల్చే ప్రతిమనిషి ఉనికికోసం తవవడడి, అతడి భావి మాసి వెక్కివెక్కివీడ్చి, పిచ్చెత్తి ప్రవచించిన కవిత' అన్నారు. వెక్కివెక్కి ఏడ్వడం మూడు పుస్తకాలలోనూ సామాన్యంగా కనిపించదుకానీ, కోవంతో ప్రవచించినమాటమాత్రం వాస్తవం.

హిందీ నయోకవిత ఉద్యమంలో ఒక తెగ అయిన 'నకేన్ వాద్' కవులకూ, దిగంబరకవులకూ చాలాదగ్గర సోలిక లున్నాయి. వారిలాగే వీరూ అతివాదులు. ఏ వాడానికీ లొంగని కవిత్వాన్ని ప్రచారం లోకి తేవాలని వారి ప్రయత్నం. అలాగే వీరిదీనూ. తమ కవిత్యం వచనకవితాకాదు, మరొకటికాదు అంటున్నారంటే అందులో రహస్యం ఇదే!

వీరికి మానవతాంటే గౌరవంఉంది; అది ఏ పద్ధతికిచెందిన మానవతావాదమో చెప్పడం కష్టం.

ఆధునిక సాహిత్యమంతా మానివుడికి కిరీటం పెట్టేదే మానవతావాదం మన సాహిత్యంలో రెండు పద్ధతుల్లో వ్యక్తమవుతోంది. దేశీయ సంప్రదాయం నుంచి కాలానుగుణంగా పరిణామంచెంది పుట్టుకొచ్చిందొకటి. సాహిత్య పిద్ధాంతాలనుంచి మనకు సంక్రమించినది మరొకటి. మొదటిది ప్రధానంగా ఆధ్యాత్మిక సంబంధమైనది. రెండవది కేవలం భౌతికవాదానికి సంబంధించినది. అందులో కరుణ

ప్రవృత్తికి కిరీటం. ఇందులో శుద్ధపాత్రువాడానికి మకుటం. దానికి ప్రమాణం గాంధీయజం. దీనికి మార్క్సిజం. దిగంబరకవుల మానవతావాదం ఈ రెండు పద్ధతులకూ సంబంధించినదికాదు.

వీరు ప్రపంచంలోకెల్లా ప్రేమించేది ఒక్క నిషిషే. ఆ మనిషికోసం మనుషులనందర్నీ ఓడతారు. మనిషినికాద ఇవ్వం ప్రకటిస్తారుకాని, మనిషిచేసే ఏ పాపివాద విశ్వాసం లేనివారు. ఇది మానవత్వమో మరి ఏమో తెలియదు. పోలే, రమణారెడ్డి అన్నట్లు మానవతా వాదపు వికృత రూపమే అనుకోవలసివస్తుంది. వీరిలో ప్రారంభంలోలేని ఈ రూపం క్రమంగా పెరిగి ఎలా పెద్దదయిందో ఆరుద్ర ఇలా వివరిస్తున్నారు. 'ఈ కవులకు ఆదిలో ఎవరిమీదా కోపం లేదు, ద్వేషం లేదు, పగలేదు. నిజం చెప్పలేక, నిర్మలంగా బలకలేక ముసుగుని ముఖంనిండా కప్పకొన్న, బురదను భాష నిండా పులుముకొన్న నిన్ను మాస్తే నాకెందుకు ద్వేషం' అనే జాలి ఉండేది.....రెండో సంపుటం ప్రచురిస్తున్నప్పుడు వీళ్ళలో జాలితగ్గడం మొదలైంది. అసహనం, అశ్లీలం, హింస అంకురించడమేకాక ప్రవృత్తులు కూడా పూశాయి..... మూడవ సంపుటంలో ఈ కవులు పూర్తిగా రౌద్రాకారులయ్యారు. ఇందులో నూనపుడిమీద ప్రేమ కన్నా వ్యవస్థాపాద విద్వేషమే ఎక్కువగా కనబడుతుంది.'

పూర్వాశ్రమంలో వీరిలో ఈ వికృతం, విద్వేషం మచ్చుకైనా కనిపించవు. వీరి స్వభావాలకి చెప్పే పెట్టుకున్నవి మాత్రమే! అతికించుకున్న రంగుకాయితాల్లాంటివి. అతికించుకొన్న వికృతం—మరికొంత వికృతత్వానికి దారితీసింది. 'స్క్వయర్ పెగ్ ఇన్ ఏ రౌండ్ హోల్' అన్న ఇంగ్లీషువాడి మాట ఈ విషయంలో వీరికి సరిగ్గా అతికిపోయింది. నాదానికి లొంగకూడదనే విపరీత మనస్తత్వమే ఇందుకు మూలకారణం.

దిగంబరత్వం అంటే నీమిటో వీరి నిర్వచనం ఇలా ఉంది :

'మనిషిలో అట్టడుగున బురదగుంట్లో వడిపున్న మనిషిని లేవదీయడం
ఎముకల లోతుల్లో ధ్వనించే
స్వచ్ఛమైన గీతాన్ని ప్రతిధ్వనించడం
కళ్ళ వెనుక దాగివున్న
సీసలైన కన్నీళ్ళని ప్రవరించడం
గుండెలీరాన్ని కొట్టుకునే
సహజమైన భావాల్ని ఒడుపుగా పట్టడం
పెదలకొనల్లో
చిక్కటి చిరునవ్వుల్ని మొలిపించడం
నిజాన్ని విజంగా నగ్నంగా చెప్పడం.

ఇవన్నీ తమ కవిత్వం ద్వారా సాధిస్తామంటే ఎవరు వద్దంటారు? కోడలు మగబిడ్డను కంటానంటే అత్త వద్దంటుందా? వీటిని సంగ్రహాయ వాదులు మాత్రం వద్దంటారా? వీరు అలా చెయ్యటం లేదే, అని అందరి ఘోష ! మనిషిలో అట్టడుగున బురదగుంట్లో వడిపున్న మనిషిని లేవదీయడానికి బదులు వీరి కవిత్వం మరొక మురిగ్గుంటలోకి పడద్రోస్తోంది.

వీరి కవిత్వం ఇలా విఫలమయ్యింది. దీనికి కారణం లేమిటో పరిశీలించడం అవసరం. కవిత్వానికి ప్రాణం భావావేశం. ఆ అవేశం వీరిలో తప్పు మార్గం పట్టింది.

కవిత్వం మేధావ్రధానమైనదని ఎందరు, ఎన్ని సిద్ధాంతాలు చేసినా—ఆ వాదం సిద్ధాంతాలవరకే పరిమితమై ఉంది. అనుభవంలోకి రాగానే అవేశమే కవిత్వంలో ప్రథమస్థానాన్ని ఆక్రమిస్తోంది. ఏ కవిత్వానికైనా ప్రయోగం ప్రాథమికమైనది. అక్కడ టెక్నిక్ ప్రధానం కావచ్చు. కానీ అదే పరిణతి వందుకున్నదశలో అవేశం మకుటం ధరిస్తుంది. అదే కవిత్వానికి జీవనాడి అవుతుంది.

ఆవేశం పూర్వమనబంధి అని వేరుగా వివరించ నక్కరలేదు.

నేడు కవికి ఉపయుక్తమయ్యే పరికరా లన్నింటిలోనూ మార్పు వచ్చింది. పరికరాల విలువ లన్నీ తారుమార్చేలే కావచ్చు. ఆవేశం విషయంలో మార్త్రం అలా కాలేదు. కవికి ఆవేశం పాతబడి పోయిన పరికరమని ఈనాటికేకాదు ఏనాటికీ కాట్టి పారవేయడానికి వీలేల్లదు. అది ఎంతబండ్లమైనదైతే కవిత్వం అంతబలంగా పలుకుతుంది. అది వనవనో న్మేషమైనది. ఆవేశానికిముందు కవికి ఎన్నిభావా లున్నా అవి కేవలం అభిప్రాయాలు మాత్రమే అవుతాయి. ఈ అభిప్రాయాలు అందరిలో ఉంటాయి: అభిప్రాయాలవరకు కవి, పాశకుడూ ఇరువురూ సమానులే! ఆ పై దశలోనే కవి, ఇతరులనుంచి విడిపోయి తన ప్రత్యేకస్థానానికి అధిగమిస్తాడు.

అభిప్రాయాలు, అహంభావదర్శనాలు. అహం భావం ఆధిక్యత వహించినప్పుడు అభిప్రాయాలే సిద్ధాంతాల రూపంలో ప్రత్యక్షమవుతాయి. ఆ అభి ప్రాయాలే ఆవేశముఖంగా కవి గుండెనుండి బయట పడ్డప్పుడు భావాంపుతాయి అభిప్రాయాలు కేవలం అస్థిపంజరాలు. బావాలు చియ్యా వల్లా కలిగిన జీవాలు.

ఆవేశం రెండు రకాలు. భావావేశం ఒకటి. అహం భావావేశం మరొకటి. మొదటిది పెరిగితే అనుభూతిగా మారుతుంది. రెండవది పెరిగితే కోప మవుతుంది. మొదటి దానిలో పదార్థం ప్రధానం. రెండవ దానిలో స్వార్థం ప్రధానం. పదార్థంలో ఆవేదన, తప్పక ఉంటుంది. స్వార్థంలో ఈర్ష్యా ద్వేషాలుమాత్రమే ఉంటాయి.

మొదటిది పాశకునిలో అగ్రతనూ, అనం దాన్నీ కలిగిస్తుంది. రెండవది విరుగునూ, వెగ టనూ కలిగిస్తుంది. మొదటిది శక్తిని, తేజ స్సునూ ప్రసాదిస్తే రెండవది నీరసాన్ని జాగుర్పనూ కలిగిస్తుంది. మొదటి రకానికి చెందిన కవిత్వం—

శ్రీశ్రీదీ, మరొకరిదీ. రెండవ రకానికి చెందినది— దిగంబర కవిత్వం.

అహంకారం స్థానం చేసుకున్నచోట భావుకత మృగ్యమై పోతుంది. భావుకత మృగ్యమైంది కవి త్వం అనిపించుకోదు. కవిత్వం అనిపించుకున్నా ఎవర్నీ అలరించలేదు. అది కేవలం అధికార దర్పాన్ని ప్రద ర్శించే శాసనంగా తయారవుతుంది. శ్రీశ్రీ కవిత్వంలో కూడ అహంకారాన్ని ప్రదర్శించే సందర్భాలు లేక పోలేదు. కానీ అవి అతని శక్తివంతమైన భావా వేశంలో మరుగుపడిపోతాయి దిగంబర కవిత్వంలో ఆవేశం స్వరూపమే మారిపోయింది. తప్పుదారిపట్టింది. ఆ రకమైన ఆవేశం కవి అహంకారాన్ని కప్పిపుచ్చ డానికి బదులు, దాగిన అహంకారాన్నిగూడా బయటికి లాగి చూపిస్తుంది.

ఆవేశం తర్వాత కవిని తనస్థానంలో నిల బెట్టేది అతని శైలి శిల్పం. అదికూడా వీరిలో శిథిలమైపోయింది. ఈ శైలిశిల్పానికి ప్రాచీనమైతే వస్తుగతమైన లోపాన్నిగూడా ఒక కారణంగా పేర్కొనే వారేమోకానీ, కుక్కపిల్ల, అగ్నిపుల్ల, నబ్బుబిళ్లలన్నీగూడా కవితా వస్తువులుగా అంగీక రిస్తున్న నేటికాలంలో పై లోపాన్ని వస్తువును భరించమంటే అది సహించదు.

ఏ రచయితకైనా మూడు ప్రశ్నలు ప్రధాన మైనవి. ఏమి చెప్పాలి? ఎలా చెప్పాలి? ఎందుకు చెప్పాలి?—అనేవి మొదటిది వస్తువరమైనది రెండ వది శిల్పవరమైనది. మూడవది ప్రయోజనవర మైనది వస్తువు కవితాత్వాన్ని కేంద్రంగా కలిగి ఉంటుంది. శిల్పం కవి శైలిని పునాదిగా కలిగి ఉంటుంది. ప్రయోజనం సమకాలీన సమాజ స్థితి గతులవూడ ఆధారపడి ఉంటుంది. వస్తువు, ప్రయోజనమూ ఎందరిలోనైనా ఏకాంతి దాల్చి ఉండవచ్చు. శిల్పం ఏ ఇద్దరిలోనూ సమానరూప గుణాల్ని పంచరించుకోవడం దుర్లభం. వేమన, గుర జాడలు వస్తువులోనూ, ప్రయోజనంలోనూ సమాన

మైన విలువలు కలవారు. అలాగని వారి శిల్పరీతులు ఒకటే ఎలా అవుతాయి?

కవిమంచి కవి వేరు చేయాలన్నా, చదువరి హృదయాన్ని పట్టుకోవాలన్నా, కవి ప్రవృత్తిని పాత కుడికి పట్టివ్యాంనా శిల్పమే ప్రధాన పాత్రను నిర్వహిస్తుంది.

దిగంబరకవుల ఆశయాలూ, లక్ష్యాలూ మంచివే! వాటిని కేంద్రంగా చేసుకున్న వీరి కవితా వస్తువుకూడా మంచిదే అని చెప్పాలి. వీరు అశించే ప్రయోజనం గూడా శేటి సమాజానికి అవసరమైనదే. మరి లోపమంతా ఎక్కడ ఉందంటే ఒక్క శిల్పంలోనే! శిల్పం మంచిదయితేనే ప్రయోజనం నెరవేరుతుంది. శిల్పం చెడిందంటే ప్రయోజనమూ చెడిందవుచూటే! పాలుమంచివే. వాటి నందించే పాత్రకూడా మంచిదే ఉండాలి. పాత్ర ముతినమైనదైతే పాలు చెడిపోతాయి. విరిగినపాలు అస్వాదయోగ్యంకావు. కవి భావాన్ని పాత్రకునికందించే పాత్ర అతని శిల్పం. అది చెడితే అతని భావంకూడా చెడిపోతుంది. అస్వాదయోగ్యంకాదు. అస్వాదయోగ్యం కాని దానివల్ల ప్రయోజనం ఏముంటుంది. చెడిన పాలు త్రాగడంవల్ల ఆరోగ్యం చేకూరకపోతేపోనీ, అనారోగ్యానికే అది హేతువవుతుంది. దిగంబరకవిత్వం అస్వాదయోగ్యంకాని క్షీరంలా తయారయింది.

దిగంబరకవుల్లో ఈ శిల్పం చెడిపోవడానికి కారణాలు అనేకం. సాహిత్య సృష్టికి, కావలసినంత స్వయమనం వీరు చూపకపోవడం. స్వయమనం చూపకపోవడానికి వీరిలోని ఏకాగ్రతాలోపం కారణం అనిపిస్తుంది. ఏకాగ్రత లోపించడానికి వీరు ఆరుమంది కావడం కారణం కావచ్చు. ఇక్కడ కొంత వివరణ అవసరం.

ఆసలు కవిత్వంలో ఎప్పుడూ సామూహిక ప్రయత్నం వదిలిరాదు. ఎందుకంటే కవిత్వం ఎప్పుడూ వ్యక్తిగతమైనది. ముఖ్యంగా వ్యక్తి అంతర్గతానికి సంబంధించినది. తనలోకి తన చూపు

కున్నప్పుడే కవిత అవిర్భవిస్తుంది. మరి సంకలనాల మాట అంటారేమో! దానికీ, దీనికీ సంబంధం లేదు! అది విడివిడిగా అవిర్భవించి ఒకచోట గుంపవుతుంది. అంతేకాని, ఒకదానితో ఒకటికి ఇక్కత సాధించబడదు. కవిత ఎప్పుడూ సత్వాన్వేషణకు ఉపకరణ మాత్రమే! సత్వాన్వేషణ వ్యక్తిగతమైనదే కాని సామూహికమైనదిమాత్రంకాదు. సామాజిక ప్రగతికీ, సామూహికసద్గుర్వనకు ఉపయోగించేదే కదా, కవిత్వం అనవచ్చు దాని ప్రయోజనం విషయంలో తప్పక సామూహికమైనదేకానీ, దాని సృష్టి విషయంలోమాత్రం నైయత్తికత వల్ల కట్టు పలసఉంటుంది

పరిశీలన రెండు రకాలు బహిర్ముఖమైనది. అంతర్ముఖమైనది. శాస్త్రజ్ఞుని పరిశీలన వస్తువు యొక్క బహిర్ముఖమునకే పరిమితమై ఉంటుంది కవి పరిశీలన అంతర్ముఖంగా ఉంటుంది బహిర్ముఖ పరిశీలనను ఒకరకంగా ప్రపంచపరిజ్ఞానంగా ఐదుకట్టవచ్చును ఈ పరిజ్ఞానం కొద్దోగొప్పో అందరికీ ఉంటుంది. అంతర్ముఖ పరిశీలన ఇరువురికి మాత్రమే ఉంటుంది - కవికీ, తాత్త్వికునికీ! కవిది ఒకరకమైనది. తాత్త్వికునిది మరొక రకమైనది. తాత్త్వికుడు తత్త్వచింతనతో ఆగిపోతాడు. కవిలో మరొకశక్తి ఉంది. దానితో మరొకమెట్టు పైకి వయనిస్తాడు. కవి పరిశీలన ప్రధానంగా సృజనాత్మకంగా ఉంటుంది. స్వీయాత్మమైన తత్త్వ చింతనను కవిలోని భావుకత పరకీయం చేస్తుంది. సృజనాత్మకశక్తికి ప్రపంచపరిజ్ఞానం ఉపాంగమేకాని, అదే ప్రధానంకాదు.

కవి లక్ష్యం ఒకటి ఉంటుంది. అది సామాజికమైనది కావచ్చు. మరొకటి కావచ్చు. దాని కను కూరింగా ఉంటుంది, కవి అంతర్ముఖ పరిశీలన. ఈ అంతర్ముఖధనంలోంచి ఒక పరిష్కారం, ఒక ప్రబోధం సృజనాత్మకరూపంలో అవిష్కరింపబడుతుంది. ఈ పరిష్కార ప్రబోధాలే అయితే సామూ

హింసాకాండను జరుగనచ్చు కాని అందులో భావుకత శూన్యం. భావుకతలో ఒక మహత్తరగుణం ఉంది. అన్నితరగతులవారిని ఆకర్షించి, అది ఉద్దేశించిన అక్ష్యం నొప్పి తగలకుండా పాఠకుల మనస్సుల కందజేస్తుంది. కానీ, సామాహికపద్ధతిలో జరిగిన పరిష్కారం సిద్ధాంత మవుతుంది. అందరినీ మెప్పించే శక్తి దానిలో ఉండదు. అది వాదంగా తయారవుతుంది. వెంటనే దానిప్రక్కన మరో వాదం లేచి కూర్చుంటుంది. చివరికి తర్కమై, వాదాలు పెరిగిపోతాయి - అనంతం !

ముతాతత్వం ఏ రంగంలోనూ మేలు చేకూర్చదు. 'గుంపు'లో ఉన్న లోపమేమోకాని వ్యక్తిగత దౌర్బల్యం ప్రబలిపోతుంది. వైయక్తికమైన కార్యదీక్ష సడలిపోతుంది ఒక సమయంలో ఈ ముతాతత్వంవల్ల రాజకీయ, వాణిజ్యాదిరంగాలలో మేలు కలుగనచ్చునేమో. అదీ గట్టిగా చెప్పలేము. కానీ, ఏవిధంగా చూచినా అతాపస్పృహలో ఇది పనికిరాదు. కవిద్యయం, కవిత్వయం, సంప్రదాయం ఇంతవరకే. మన సాహిత్యంలో ఉందికదా—అని ప్రశ్నించనచ్చు, వాళ్లు తమ శైలిని, శిల్పాన్ని ఏకంచేయడానికి ప్రయత్నించలేదు. పైగా ఇతివృత్తప్రధానమైన కావ్యధారణలో భిన్నపాపశిల్పాన్ని కప్పిపుచ్చేగుణం ఉంది. ఎంత కప్పిపుచ్చినా వాళ్లలోకూడా పాత్రపోషణలో కొద్దోగొప్పో తారతమ్యాలు లేకపోలేదు. ఎంత సరిభావంతులైనా ఇద్దరుముగ్గురు కలవగానే సాహిత్యస్పృహలో ఈ లోపం అనివార్యమైపోతుంది. ప్రాచీనుల సంతా ఈ లోపంనుంచి కాపాడింది ఇతివృత్తమే ! దిగంబరకవుల్లో ఇతివృత్తంలేదు అందులోనూ శైలి, శిల్పం విషయాల్లో ఐక్యత సాధించడానికి వీరు చేసిన ప్రయత్నమే వీరికి బెదిసికొట్టింది.

పోతే, ఇక్కడ సందర్భం వచ్చిందికాబట్టి మరొక విషయంకూడా మనవిచేస్తాను. ఉద్యమాల్ని అంటిపెట్టుకొని జీవించడంకూడా దౌర్బల్యగుణం

గానే కనిపిస్తుంది. ఉద్యమాలంటే ఇక్కడ కేవలం సాహిత్య ఉద్యమాల దృష్టితోనే చెబుతున్నానుగాని సామాజిక ఉద్యమాలను గురించి మాత్రం కాదు. ఏ ఉద్యమమైనా ముందు ఒక వ్యక్తిలోనే ప్రారంభమవుతుంది ఆ వ్యక్తి ప్రతిభా సామర్థ్యాలు పటిష్ఠమైనవైతే ఆ ఉద్యమం విస్తరిస్తుంది. అనుయాయులు ప్రబలిపోతారు. ఈ పద్ధతినే సాహిత్య ప్రక్రియలో తగదంటాను. అనుయాయులెంతగా ప్రబలితే ఉద్యమకర్తకంత కీర్తి అభిస్తుంది. అంతే కానీ. అనుయాయులు కేవలం నామమాత్రులే! ఉద్యమాన్ని ప్రారంభించే వ్యక్తి దానికి కొన్ని నియమాలూ, సిద్ధాంతాలూ నిబంధిస్తాడు. అనుయాయులంతా వాటిని అనుసరించి, ప్రచారం చేయడంలోనే తమ శక్తినంతా ఖర్చుపెట్టాలి. = ఉద్యమ సిద్ధాంతాలు శక్తివంతమైనవైతే, ఉద్యమకర్త వాటిని శక్తివంతంగా చెప్పగలిగితే—దానికి పేరే ప్రచారం ఎందుకు? ఆ ప్రచారానికి తక్కిన వాళ్లంతా తమ శక్తినంతా వ్యయించడమెందుకు? ఆ శక్తిని మరొక ప్రయోజనానికి వినియోగించనచ్చునుకదా.

పై వాడి సిద్ధాంతాలకు తక్కిన వాళ్లంతా ఎప్పుడైతే 'కట్టుబడ్డారో' అప్పుడే స్వేచ్ఛవ్యక్తిత్వాన్ని కోల్పోతారు. కోల్పోయిన తమ వ్యక్తిత్వస్థానంలో ఉద్యమకర్త వ్యక్తిత్వం చోటు చేసుకుంటుంది. ఈ అన్వనీత అంతా ఒక భాషలో ఉద్భవించిన ఉద్యమానికి అదే భాషకు చెందిన అనుయాయుల విషయం లోనే! వేరొక భాషలోని ఉద్యమ సిద్ధాంతాల్ని స్వీకరించి మరొక భాషలో దాన్ని స్థాపించిన మొదటి వ్యక్తికి ఈ అనుయాయులారాదోషం అంటగట్టుడం న్యాయంకాదు. ఎందుకంటే తనభాషలో ఆ ఉద్యమానికి అతడే అధ్యక్షుడు కాబట్టి!

కవి స్వేచ్ఛవ్యక్తిత్వం కోల్పోకుండా రచన మౌలికతను కోల్పోతుంది. ఏదో అనువాదంలా తయారవుతుంది. పై భాషలోని సిద్ధాంతాల్ని స్వీకరించేటప్పుడు ఆ ఉద్యమకర్త వాటిని తనదేమోనా

వరదాని కనుకూలంగా మార్చుకుని, స్వీయవ్యక్తిత్వ శైలిని ఉద్ధరించుకున్నప్పుడే అందులో మౌలికత సాధింపబడుతుంది. ఈ పదాతి మన భాషలో శ్రీ శ్రీ చేశారు. మళ్ళీ అనుయాయుల్లో పెద్దోషం అని వార్యమైపోతుంది.

ఈ కారణంగా ప్రతిభావంతుడైనకవి ఒక ఉద్యమానికి అనుమతించాడు. కారణాంతరాలవల్ల అలా కావలసినసై ఉద్యమంలక్కడా మార్చుకుని జరుగుతుంది. లేక పాతనూత్రాలకు కొత్త భాష్యైల్లైనా బయలుదేరుతాయి. దానిలో ఉద్యమంతో మరోశాఖ బయలుదేరుతుంది. అది ప్రమాదమనండి, ప్రయోజన మనండి జరిగి తీరుతుంది. అతడే అనుయాయుకాక స్వీయవ్యక్తిత్వంతో లేచి నిలబడిఉంటే ఈ బెడద ఉండేదికాదు. ప్రతిభావంతులు ఇద్దరూ, ముగ్గురూ ఒక ఉద్యమంలో అనుయాయులైతే ఆ ఉద్యమం శాఖోపశాఖలుగా వీలి కొంతకాలానికి ఆ ఉద్యమం స్వరూపస్వభావాలే మారిపోతాయి లేక అద్యుని ప్రతిభా చట్రంలో ఒక్కొక్క వాళ్ళకూడా బిగింపబడిపోయి, నామమాత్రంగా మిగిలిపోవడమైవా జరుగుతుంది.

సామూహిక వ్యక్తుల సిద్ధాంతాలకు కట్టుబడిన కవిత సమాజంలోకి ప్రవేశించగలదేమోకాని, వ్యక్తిలోకి చొచ్చుకొని పోలేదు పైనుంచి తెచ్చి పెట్టుకున్న సిద్ధాంతనిబంధనల్ని త్యజించిన నిసర్గమైన కవిత - తనకాళ్ళమీద తానులేచి నిలబడగలదు. దాని గురి సరాసరి వ్యక్తిలోని అంతరాళాలలోకి దూసుకుపోతుంది. అక్కడించి ముఁషిలో మార్పుతేవడానికి ప్రయత్నిస్తుంది. ఇలాంటి నిసర్గమైన కవిత, మనీసి ఆత్మలోకి తొంగిచూచే కవిత - ఇజాలనన్నింటినీ శ్రెంచుకొని - ఇప్పుడిప్పుడే తెలుగులో వెలువడుతున్నది. ఇది ఎంతో ముదాపనమైన సంగతి. వేగుంట మోహనప్రసాద్, పరిగి రాధాకృష్ణ గార్ల కవిత్వం ఈ రకానికి చెందినది.

మన సాహిత్యంలో భావకవిత్వమనండి, అభ్యుదయ కవిత్వ మనండి - వాటికి సామూహికమైన

కొన్ని సిద్ధాంతాలూ, లక్షణాలూఉన్నాయి కవి ప్రతిభను తమ పరిధిలోకి బంధం చెయ్యడమే వాటి పని. ఆ ఉద్యమంలో కృష్ణశాస్త్రి, శ్రీ శ్రీ తర్వాత ఎవరు బ్రతికి బట్టకట్టారు? వటవృక్షం సిడలో మరొక చెట్టుకు జీవితమున్నదా? స్వీయ వ్యక్తిత్వం ముద్ర కవి ప్రతిభాసంపదకు గీటురాయి. ఈ సంపద ఎంత బలంగా ఉంటే ముద్ర అంత దృఢంగా ఉంటుంది.

ప్రతిభ వ్యక్తిగతమైనది అది మరో వ్యక్తిత్వంతో ముడిపడదు. ముడిపడిందా తన్నుతాను చంపుకున్నదన్నమాట.

దిగంబరకవులు అరుగురూ ఒక వ్యక్తిత్వాన్ని ప్రదర్శించడానికి ప్రయత్నిస్తున్నారు. ఈ ప్రయత్నమే వీరి శైలిని, శిల్పాన్ని ధ్వంసంచేసింది. అందువల్లే 'దిక్'లో ఎన్నిపాంగులున్నా అసలు కవితాశక్తి నశించింది. పోనీ వీరికి కవిత్వం చేత రాదందామా, అంటే - అలా అనడానికి వీల్లేదు. ఎందుకంటే వీరిలోనే కొందరు అప్పుడప్పుడూ దిగంబరకవితకు సంబంధంలేని కవితల్ని వ్రాసి ప్రకటిస్తున్నారు. అందులో స్వీయవ్యక్తిత్వం ఉంది. శైలిఉంది. శిల్పం ఉంది. కావలసినంత భావుకత ఉంది. కానీ, దిగంబరకవిత్వంలోకి వచ్చేలోపల అంతశక్తి బెండు తేలిపోతోంది. దీన్ని వీరి వ్యక్తిగతమైన లోపం అనలేము. సామూహికతవల్ల సంక్రమించిన జాడ్యంతవ్వు మరొకటికాదు.

వీరి అభిప్రాయాలు వీరికే అన్వయించవు - అని మొదట అనుకున్నాము. దాన్నిగురించి కొంత విచరంగా తెలుసుకుందాము.

చెప్పిచేసేవాళ్ళు కొంతమంది. చెప్పకుండా చేసేవాళ్ళు కొంతమంది. ఆ చేసేది విశ్వశ్రేయోదాయకమైనదైతే చెప్పకుండా చేసేవాళ్ళకి ప్రథమ స్థానం, చెప్పిచేసేవాళ్ళకు ద్వితీయస్థానం ఇవ్వచ్చు. ఈ రెండు జరగతులూకాక మరొక తరగతి

వారున్నారు మీరు పైకిచెయ్యమూ అని చెబుతూ ఉండి మబ్బులేని వర్షంలాగా హఠాత్తుగా చేసిపోతే సార్లు వీళ్లని చమత్కారులు అని మన్నించవచ్చు. ఈ మూడురకాలవారూ ముందూచెనకలుగా మన్నించ తగినవారే !

సోలే, వీళ్లు ముగ్గురూకాక మంక అరగితో వాళ్లున్నారు. వీళ్లు చేస్తామని చెబుతూ చివరకు ఏమీచెయ్యకుండా ఊరుకుంటారు వీళ్ల నేమనాలి?

సాహిత్యప్రభావం కూడా ఇన్ని పద్ధతుల్లో ఉంటుంది. ఒకరకమైన కవిత్వం ఉంది. దాన్ని చదివేప్పుడు మనలో ఎలాంటి మార్పు కనిపించదు. చదివి ముగిసేసేమ్యట మనలో దాని ప్రభావం అంతర్గతంగా ప్రారంభమవుతుంది. అది ఉద్దేశించిన ప్రయోజనంవైపుకు మన ఆలోచనల్ని మరలిస్తుంది. ఈ పని మన ప్రయత్నంతో పనిలేకుండా జరిగి పోతుంది. మన ఆలోచనలు క్రియారూపం దాల్చిన పిమ్మట ఆ కవిత్వంయొక్క ప్రభావం అంతటిదో తెలియచ్చి మనల్ని ఆశ్చర్యచకితుల్ని చేస్తుంది. ఇది చెప్పకుండా చేసేవాళ్ల పద్ధతికి చెందినది.

మంక రకమైన కవిత్వం ఉంది ఇది పైకి విరోధాభాసంగా మనకు కనిపిస్తుంది. కాని మన ఊహలవిూద దాని ప్రభావం తద్వీరుద్దంగా ఉంటుంది. పైకి చెడుఅర్థాన్నిస్తుంది. అంతరార్థంతో మనల్ని మంచి చేపుకు పయనింపజేస్తుంది. ఇది చమత్కారుల వర్గానికి చెందినది.

వేంక రకమైన కవిత ఉంది దీన్ని చదువు తున్నప్పుడు ఎలాంటి అనుభవాన్ని కలిగిస్తుందో, మన మనస్సునిూదా అదే ప్రభావాన్ని పడవేస్తుంది. పైకి ఎంత అర్థాన్నిస్తుందో, అంతర్గతంగానూ అంతప్రభావాన్ని చూపిస్తుంది. ఇది చెప్పిచేసేవాళ్ల పద్ధతికి చెందినది.

ఈ మూడు పద్ధతులూ శ్రేయోదాయకమైనవే. వీటిని వరుసగా ప్రథమ, ద్వితీయ, తృతీయ శ్రేణులుగా అమోదించవచ్చు. ఈ తరగతికీచెందిన

వ్యక్తిత్వాల్నిగాని, కవిత్వాల్నిగాని హృదయపూర్వకంగా ఆవోదించవచ్చు.

సమాజంలో ఏ మార్పుని ఆశించి కవి ఎంత ఆవేశంతో అయితే చెబుతాడో దాన్ని చదివేప్పుడు సాకునితోనూ అంత ఆవేశం కలగాలి. అదే సాహిత్య ప్రక్రియా ప్రయోజనం. అలాంటి ప్రయోజనం దిగంబరుల కవిత్వంలో మనకు కనిపించదు పైగా, తనలో ఏదో లోపం పెట్టుకుని పిచ్చి—ప్రకీర్తి వాడిని అశ్లిలాలుకూసేవాడిమీదవేసే అసహ్యంలాంటిది వీరివిూద మనకు కలుగుతుంది.

వీరి కవిత్వం చదివితే—

‘మీ గుండెలు కుతకుత ఉడుకెత్తాలి
ఉడుకెత్తిన గుండెల్లో కొత్తరక్తం పుట్టాలి
పుట్టినరక్తం మీ నలం కావలె
సుళ్లుతిరిగి నాట్యంచేయాలి
మీ మస్తిష్కంలో విరిచుకున్న
అడ్డుగోడలు పడగొట్టాలి
అంటువ్యాధిలాంటి
అజగరంలాంటి
గొంగళిపురుగు భావాలు భస్మంచేయాలి
నిర్మలమైన భావనీచిక్కల్ని
హాయిగా ప్రసరింపజేయ్యాలో’ అంటారు వీరు.

నిజమే. మంచికవిత్వం చదివినప్పుడు సాకు నిలో ఒకరకంగా ఇలాంటి మార్పు, అనుభూతి కలుగ వచ్చునేమో. కానీ వీరి కవిత్వం చదివినప్పుడుమాత్రం కాదు ఇలా పైకి ఆడంబరాలు పలుకుతారు. చివరి కవి ఆడంబరాలుగానే మిగిలిపోతాయి.

‘మొత్తంవిూద యీ 30 సంవత్సరాల కాలంలో కవిత్వావికాసం అభ్యుదయ కవితాయుగం, వచనకవిత్వావికాసం అనే రెండు దశల్లో జరిగిందని చెప్పవచ్చు. దిగంబర కవిత్వం మూడవదశ అవునా, కాదా అనే విషయం తేల్చడానికి కొంతకాలం పడు తుంది’ అని కుందుర్తి దాని విషయం కాలానికే వదలిపెట్టారు.

కె. వి. రమణారెడ్డి - వీరిది 'సాహిత్యంబు' అనీ, - గుప్తాంగం వర్ణన, సెక్కుదాలమోజు-ఇన్నీ 'మానసికగుత్తు' లక్షణాలనీ - వీరే మరొకరి మీద విసరినరాళ్లను తిరిగి వీరిమీద వినరుతున్నారు.

'మొకటి సర్యయలిజమేలాగే యా ఉద్యమం ఎక్కుగా, ఏపుగా పెరిగి కాయని కొబ్బరిచెట్టులాగా, వారి మాటల్లోనే చెప్పితే 'మాచకమ్మ'లాగే మిగిలి పోతుంది' అని రామమోహనరాయ్ అంటున్నారు దిగంబర కవిత్వాన్ని కావులేని కొబ్బరిచెట్టుతో పోల్చటంలో దానినుంచి ప్రయోజనాఫలితం లేకపోగా, అనందప్రచ్ఛాయల్నిగూడా అశించడంకూడా వృధా అనేనా దీని అర్థం?

వీరిది 'షెక్స్పియర్ మెంట్' కవితలని మొట్టమొదట శ్రీకృష్ణగోపాల్ అగ్రవాల్ 'లపార్' పేరిట సాహిత్య మాసపత్రికలో దిగంబరకవులమీద వ్యాసం వ్రాస్తూ అన్నారు. మనవాళ్లు కూడా దీన్ని విద్యుచ్ఛక్తిగానూ, మనస్సును అఘాతవరిచేదిగానూ భావిస్తున్నారు.

'దిగంబరకవిత కేవలం తిట్టుకవితవంగా కని

పిస్తున్నదంటే ఆశ్చర్యపడవలసిన దేమీలేదు' అని ఆర్. ఎన్. సుదర్శనం అంటున్నారు. ఇలా ఈ దిగంబరకవితను వట్టి కవితగానూ, తిట్టుకవితగానూ జమకడుతున్నారు.

మన సాహిత్యంలో దీన్ని తిట్టుకవితస్థానంలో జమకట్టినప్పుడు, ఆ తిట్టుకవితలోకూడా దాని స్థానం ఎంతటిదో తెలుసుకోవాలంటే ఇక్కడ ఆరుద్ర ఏమన్నారో వినడం చాలా అవసరం.

'అన్యాయానూ, అక్రమానూ, అమానుషానూ ప్రయోగంలోనూ, ప్రతిభరంలోనూ, ప్రతికపి బండినూనే ఉంటాడు. కళ్లముందు దారుణాలు జరుగుతూఉంటే కవి నోరు శపించక మానదు. కానీ, ఈ కవులు వాల్మీకిలాగకాక, కూచిమంచి జగ్గకవిలాగ తిడుతున్నారు. అందుకే కవితవ్వం తగ్గక పి పెరుగుతూంది. ఉపించడం చాటకానివాడు దానవుడిగా మారడానికి అవకాశాలు ఎక్కువ.'

ఈ మాటలే వ్యాసానికి భరతవాక్యం వలుకుతున్నాయి. సోతే దిగంబర కవిత్వవ్యమం సాహిత్య చరిత్రకారులకు ప్రయోజనం కావచ్చునేమోకాని, సామాజికస్వస్థతకు ఉపయోగించే గుణం ఇందులో మృగ్యమని తేలుతున్నది.

వెన్నెల

శ్రీ డి. ప్రభాకర్

మా వూరికి యిరుగున బంగళాశాతం, పొరుగున బొంగరాబీడూ వున్నై. బంగళాశాతం నుండి బొంగరాబీడు తెల్లనా, బొంగరాబీడు నుండి బంగళాశాతంకేసి వెళ్ళినా మధ్యసారిజాతం కన్పించి పంకరిస్తుంది. సారిజాత మనేది మనిషి పేరు కాదు! మనిషి తల్లిని పుష్కపేరుకాదు! మరి... పుష్కమకన్న మొక్కపేరూ కాదు!! ఎన్నో తలూ, పూలూ, పూలమొక్కలు కలసి పూజించే ఓ భవంతి పేరు అది!

ఆ పేరుగల భవంతి బహుపెద్దది. వేయి రూపాయల నోటుకు పదివందరూపాయల నోట్లను గానీ లేదా యితర చిల్లర నోట్లనుగానీ కడుపులో దాచుకోగల శక్తి పున్నట్లు అలాటివిలాటివి కాని అయిదారు అందమైన మేడల్ని, మేడల్లోని నును మల్లి తనలో యిముద్దుకోగల శక్తి, స్థూలనూ సారిజాతానికున్నాయ్. ఈ శక్తుల్ని చూచుకుని సారిజాతం, సారిజాతాన్ని చూచుకుని మామూలా (అప్పుడప్పుడూ మా జిల్లా కూడా) ఒసాటే గర్వపడి పోవటంకదు.

ఎంతో పెద్దతలకాయలో బహుకాద్రి తెలివి పున్నట్లు అందపెద్ద భవంతిలో ఓ పరిమిత కుటుంబం నివసిస్తోంది. ముగ్గురు సభ్యులుగల ఆ కుటుంబంలోని ఒకర్ని మామూలు సామాన్యక పోయినా కాదు రమ్మని బలవంత పెద్దపుట్టుండి— ఆయన పాపం పడేపడే జబ్బుపడుతూలేస్తూ కరెంటు చెప్పేట్లులా అడే వాలావరణం మధ్య పడుంటాడు.

ఇక మిగిలిన యిద్దరూ మా వాడకు చింకా గోరింకలు చింక మధురవాణేగాని పేరుమాత్రం

మధురాణి మరిగోతింక పేరేమో పీరవెంకట సత్య కుచేంద్రసాద్ అని వాళ్ల వాన్నగారంటూంటారు కాని గోరింక కవ్వనప్పల్ని సుఖదుఃఖాల్ని అతిజాగ్రత్తగా బేరీజువేసి కథలుగా చెప్పుకునేవాళ్లు 'అరడికేరా దేవేంద్రుడు' అంటూంటారు.

దేవేంద్రుడిప్పుడు సారిజాతంలో లేడు — మూడు బారలకారులో వున్నాడు. కారు చి.చి సెధవ రోడ్లు అని వినుక్కుంటూ, దుమ్ముపుమ్ముకుంటూ పరుగెత్తుకువెళ్లి సారిజాతం తాలూకు పార్టికోలో ఆగి గాలి పీల్చుకుంది. తర్వాత 'దేవేంద్రుడుగా తొచ్చేవా' అని అరచింది రాజాగారి పంచకల్లాణిలా.

దాంతో దేవుడి పిలుపున్న భక్తపరమాణు పుల్లా నలుగురు నాకర్లు లోపల్నుండి పరుగెత్తు కొచ్చి వినయంగా చేతులు కట్టుకు నిలబడ్డారు.

దేవేంద్రుడు అప్పుడే బంకశార్తోంచొచ్చిన కొత్తనాణెలా, బాంతులోం చొచ్చిన పసికొత్తి నోటులా తకతకలాడుతూ కారుదిగి, 'వెంఖన్నా శార్తో సామాన్యు లోపం పెట్టిండు' అన్నాడు

వెంకన్న దేవేంద్రుడి ఆజ్ఞను శిరసా వహించేందుకు కారుదగ్గర కేళ్ళేడు.

దేవేంద్రుడు మెత్తటిరోజు తివాచీమీద అతి మెత్తగా నడుస్తూ మెట్లకు కడివైపుగావున్న గదిలో కేళ్ళేడు.

గదిలో మర్తపూవు పుల్లి పొరల్లాటి దుస్తుల్లో శుభంగా తుడిచి పెట్టిన కమలాపండులావున్న కమలాదాసు (వాళ్లా నిడపేరు కమలాదేవికాదు) ఎత్తైనపంచంపైని మెత్తనిపరపుమీద కూచుని

టిపాయ్ అందిస్తూన్న యాపిల్ ముక్కలు తింటూ న్నాడు దేవేంద్రుణ్ణి చూడగానే అతడిలో పుత్ర వాత్సల్యం ప్రహేళికవరదలా పువ్వుతున్న పొంగి నట్లుంది, మాటల్లో పారలింది.

‘రా నాన్నా యివాళింత ఆలస్యమయిందేం’— కమలాదాసు తన బెడ్ రూమ్ కూచుండుకు చోటు చూపుతూ దేవేంద్రుణ్ణి అన్నాడు.

దేవేంద్రుడు తండ్రికి ప్రసన్నంగా చూస్తూ వెళ్లి అరిసిపోయిన సూచనగా ‘హూమ్’ అంటూ మంఠంవూడ కూచున్నాడు.

‘ఇలాంటి కాస్త ఆలస్యమయింది నాన్నారూ! నా ఆలీసానీకేంగని దక్కరావచ్చేదా? మీ టెంపరేచర్ లా వుందన్నాడు? సుధ మందిచ్చిందా? మీరు హార్ట్ ల్లో త్రాగేరా? మరి నీరసంగా వున్నట్లున్నా రేనీటి?’

తనయుడి మాటలకీ, వాటిలోని ప్రేమ స్థావరకీ తండ్రి తబ్బిబ్బయేడు అనందాన్ని దాచుకో లేకపోయేడు. అస్సాయు ను కూడా దాచుకోలేకపోయేడు.

‘అన్నీ నవ్వగానే వున్నై నేను సరికొండగానే వున్నాను. సువ్వాట్స్ గి భారాడక, వెళ్లి స్నానం చేసి భోజనం చేయ్. వెళ్లు’—అన్నాడు దేవేంద్రుడి పిల్ల నిమరుతూ ప్రేమగా!

దేవేంద్రుడు తేచి టీపాచ్ వూరి యాపిల్ ముక్క నోదాన్ని నోట్లో వేసుకుని నమరుతూ ‘యేపిల్స్ బాగున్నాయ్ గదా నాన్నారూ షీనగర్ మండి తెప్పించేను’ అన్నాడు

‘బాగానే వున్నాయ్ గానీ కమతావళ్లు రావటం రేడుటా నాన్నా.’

‘ఇక్కడ కంఠమంచి రావటంలేదు నాన్నాకు. ఇందుకే నాగపూర్ రైటర్ వ్రాసాను. వస్తే మరి నే స్నానం చేసిస్తా నాన్నారూ.

దేవేంద్రుడు తలుపుతీసి బయటకొచ్చి తలుపు నొదిలేసేడు.

మేడ మెట్లెక్కిపోతూ అటుగా వెళ్తున్న ‘మా లిమ్మి’ని అడిగేడు—‘అమ్మగారెక్కడున్నారు?’ అని.

‘అల్లపైయిన రూపుగార్డెన్లో వుండారండి.’

దేవేంద్రుడు రెండేసి మెట్లను ఒక్క అంగలో ఒక్క అంతస్తును రెండేసి అంగల్లో దాటుకుంటూ పైకెక్కేడు.

పైకి పాకుతున్న నన్నజాజీనెను నట్టుకుని నెలచేడు. చూసేడు.

నీలాకాశంలో నెండుచంద్రుడున్నాడు.

నింగి నంటుతున్న మేడమీద మల్లె చెండు లాంటి సుధారాణి వుంది.

సుధారాణి చుట్టూ వండువెన్నెల వుంది.

సుధలు నెండిన వెన్నెల్లో సుధారాణి వసిడి గిన్నెలోని పావునంలా, గజాకప్పులో అందంగా అమర్చబడిన అయిస్ క్రీమ్ లా, అప్పుడే కాగితపు మూతతీసిన కొత్త నబ్బుబిళ్లలా వుంది.

వెన్నెల్లో సుధారాణి మృగిన దేవేంద్రుడు ‘తన్న’ యానంద భరితుడయేడు. అడుగులో అడుగు వేసుకుంటూ వెళ్లి సుధారాణి భుజంపై చేతులు వేస్తూ, ‘సుధా’ అన్నాడు గొంతులో పానకం బుగ్గ వడ్డట్టు తీయగా తీయతీయగా!

సుధ పుల్కినడ్డది. ‘మీరా’ అంది. దేవేంద్రుడికి దగ్గరగా జరుగుతూ ‘ఎప్పుడొచ్చేరు’ అనడి గింది.

‘ఏమో!’

‘అదేనీటి?’

‘అవునుదా! ఎప్పుడో కొన్ని మెట్లెక్కిన జ్ఞాపకం. ఆ తర్వాత పొలవెన్నెల, పొలవెన్నెల్లో అమృతాండంలా మువ్వు నీచుట్టూ నేనూ అదే జ్ఞాపకం!’

'కొంపదీసి యే రచయితల మహాసభకన్న ప్రారంభోత్సవం చేసాస్తున్నారేమిటి దొరగారు కవిత్వం చెప్తున్నారు!'

'నోనో! 'ఇన్స్పిరేషన్' కాలంటే యీ రచయితగాళ్ళేం యిస్తారు-నువ్విస్తావ్...యీ వెన్నెల యిస్తుంది!'

'సరిసరి!'

'కాదు సరిసరి! నీ నడుములోన సరి...నడక లోన సరి...నీ కళ్ళలోన సరి చెక్కిళ్ళలోన సరి!'

సుధారాణికి నవ్వాగలేదు. కట్టుకున్న చీర తొడుక్కున్న జాకెట్టుకూ మధ్యగా అరిటాకులా వున్న పాట్ల అందంగా మడుతవడేలా నవ్వింది. నవ్వుతూ అంది - 'హ్లాహ్లానిటండి...హిహిహిలా...'

దేవేంద్రుడి కానవ్వంతో నవ్వింది. నవ్వింపెదాలు యెంతెంతో నచ్చేయి. తనూ నవ్వుగానవ్వుతూ 'నిజం సుధా నువ్వు నాకు దొరికిన అమూల్య రత్నా నివి. ఈ వెన్నెల వెల్లువ నీలో కొత్త కాంతులను రేపి నీ అందానికి నా ఆనందానికి అవధుల్లేకుండా చేస్తూంది!'

అటూ టుటూ వెన్నెల! దేవేంద్రుడి మాటల్లో వెన్నెల. వెన్నెల్లో మధువును మరపించే మత్తు! పీటితో సుధారాణి పొంగి ఓరగా చూస్తూ, దొరగా నవ్వుతూ ముచ్చటగా పెరిగిన దేవేంద్రుడి ముక్కుపుచ్చుకుని ముద్దుగా కుదుపుతూ అంది - 'ఓ చిరిసి!' అని!

దేవేంద్రుడు 'సువో' అంటూ సుధారాణి చేయిపుచ్చుకుని దగ్గరకు లాగుతూ తను దగ్గరకు తోయేడు.

సుధారాణి చిరిసిగానే చేతిని లాక్కుని చేంగున తూరంగా వెళ్లి నిలబడింది - 'నన్నంటుకో చూద్దాం' అన్నట్టు.

దేవేంద్రుడు పుల్లానంగా సుధారాణికి అడుగు

లేస్తూ ఒక్కసారిగా అగిపోయేడు. ఎగాదిగా చూస్తూ అన్నాడు -

'అంతా దాగావేపుందిగాని సుధా నువ్ కట్టు కున్న చీరే యేంబాగులేదోయ్! మరి గాంధీగారి విదేశీవస్త్ర బహిష్కరణోద్యమంనాటిదిలా వుంది!'

'అయ్యయ్యో యిది కొని రెణ్ణెల్లెనండి అవుత !'

'రెణ్ణెల్లు! అంటే అరవై ఒకటి ఇంటూ ఇరవైనాలుగ్గంటలు! ఇన్నిగంటలు నీ పంటివీడ, మన యంటివీడ, స్టీమ్ లాక్రితో స్టీలుబీరువాల్లో కాపురంచేసిన చీర పాతదికాక కొత్తదేలా అవుతుంది?'

'అయితే మళ్ళీ వచ్చేస్తాన్నికి నేనూ పాత బడిరేతానన్నమాట!'

'ఏయ్ చిరిసి!' - ఈసారి దేవేంద్రుడు సుధా రాణి ముఖంవీడ, కన్నులకింద, పెదపురిపైన అమరిపున్న సంపంగిపువ్వును దొరకటుచ్చుకున్నాడు.

'అబ్బ!'

'అబ్బా'దేడు డగ్బారేడు. ముందువెళ్లి మొన్న కొన్నావే 'రైట్ ఎల్లో కారి' అది కట్టుకూర !'

'ఇప్పుడది యే బీరువాలోపుందో నే వెతకలేను బాబూ!'

'అయితే వుండు!' - దేవేంద్రుడు పిట్టగోడ దగ్గరకెళ్లి కిందికి చూసేడు. వెంకన్న కనిపించేడు. దేవేంద్రుడు టవలవ చప్పుట్లు పరిచేడు. వెంకన్న తలెత్తగనే 'పైకి రమ్మని అరిచేడు.

శురునిముషంలో వెంకన్న మెట్లుదగ్గర వివయంగా వెలిసేడు:

'చూడు వెంకన్నా! యీ పూట భోజనం యిక్కడే చేస్తామూ! టేబులూ చైర్సు...అవన్నీ యేర్పాటువేయూ! తర్వాత...సాంబమూర్తిగారి పిప్పికెల్లి-మొన్న అమ్మగారో చీర కొన్నామూ-అలాటిదే కొని పట్టుకురావారి. ఏమి?'

‘అలాగే బాబూ !’

‘సరే నువ్వెళ్లు, చూడూ...వెళ్ళా గుర్తాధం గారి నడిగీ...’ దేవేంద్రుడు వాళ్ళాన్ని మధ్యలో తుంచి సుధారాణికి తేసి తిరిగి ‘యెంత తీసికెళ్లుమంటావోయ్’ అనడిగేడు.

సుధారాణి సుతారంగా కుడిచేతిని గాలితోకి చాచి అయిదుచేళ్లను చిత్రంగా ఆడించింది.

దేవేంద్రుడు వెంకన్నకి తేసి తిరిగి ‘అయిదొం దల్లిసికెళ్లు వెళ్ళన్నా! సాంబమూర్తిగా రెంతడిగితే అంత యిచ్చేసిరా! ఏమి?’ అన్నాడు.

‘అలాగే బాబూ’—వెంకన్న మెట్లు దిగేడు.

‘వూవూ! మీరూ కిందకు పడండి’—సుధారాణి దేవేంద్రుడి వీపుమీద రెండుచేతులతో మృదువుగా ముందుకు నెడుతూ అంది.

దేవేంద్రుడు చుట్టుకున్న వెనక్కు తిరిగి సుధారాణి చుట్టూ చేతుల్తో కట్టువేసి ‘ఎందుకూ?’ అన్నాడు ముద్దుగా, ముద్దగా.

‘ఎందుకేవిటి భోజనం చేయరా?’

‘ఇవాళ భోజనం యిక్కడికే వస్తుంది’

‘అయితే ప్లానంకూడా యక్కడే చేస్తారా!’

‘అసలు చేయం!’

‘ఎబ్బే! వళ్లంతా చెమట ముఖమంతా జిడ్డు—ప్లానం చేయరమ్మ! ఏ ఏ నన్నొదలండి!’—సుధారాణి ముచ్చటగా ముక్కుమూత తిప్పతూ దేవేంద్రుడి చేతులు విడిపించుకు పరుగెత్తింది.

దేవేంద్రుడు నట్టుకోబోయి, పడబోయి నిలదొక్కుకున్నాడు.

సుధారాణి మెట్లదగ్గర నిలబడి కోట్ల కొద్దీ ఖరీదైన వస్త్రాలు రుపుతూ ‘రండి కిందకి’ అంది. దేవేంద్రుడు ‘ఏడుపుమొహం పెట్టి రావన్నట్టు తలూపేడు.

‘అయితే పుండండ్లక్కడే!’—సుధారాణి బరబర

మెట్లు దిగేసింది; దేవేంద్రుడు తనకొంగు పుచ్చుకుని దిగొస్తాడన్న భీమాతో తీవిగా దిగేసింది.

దేవేంద్రుడికి సుధారాణి కొంగుదొరికితే అవిణ్ణి మేడమీదకు లాగేవాడే కాని...దొరకలేదు గనక పుస్సురంటూ కిందకు దిగొచ్చేడు. సుధారాణి మెట్ల దగ్గరే వుంది. వుడికిస్తున్నట్టుగా నవ్వింది.

దేవేంద్రుడికి నిజంగానే కోపమొచ్చింది.

కాని...అప్పుడే ఓ టెలిగ్రాం వచ్చింది! ఎన్నో గ్రాములు సంతోషాన్ని తెచ్చింది! అన్ని కీర్తనగ్రాములు తూగే దేవేంద్రుడు దూదిలా తేలిపోతూ—‘సుధా! సుధా!! రాగోస్తుందోయ్’—అన్నాడు ముఖమంతా నోరు చేసుకుని, నోటినిండా సంతోషం నింపుకుని.

సుధారాణికూడా ఆనందపడిపోతూ ‘నిజంగానా! ఎప్పుడొస్తుంది’ అంటూ దేవేంద్రుడి చేతి తోని కాగితం లాక్కుంది.

గొప్పోడు గొప్పగా ఆనందిస్తున్నప్పుడు చలక రించినవాడు గోరంత వాడైనా వాడికి కొండెంత సాయం చేస్తాడు గొప్పోడు—ఈ సంగతి మాంచికి ‘అనుబంధమీద’ తెల్పింది. అందుకే ప్రస్తుతం దేవేంద్రుడి ఆనందాన్ని గమనించి, తన అవసరాన్ని గ్రహించి ‘ఓరుబాబూ ఒత్తండి’ అనడిగింది; నస్తున్నది రాధ అని తెలిసికూడా అడిగింది!

‘చెల్లయోస్తోంది లక్ష్మీ చెల్లయ్!’

‘ఓరూ! రాధమ్మగోరే! మనదమ్మగోరే! యెప్పుడొత్తున్నారు బాబూ! యెప్పుడు? యెప్పుడు?’—వెన్నెలోనుండవగనే సంచరపడిపోయే చకోరపక్షిలా సంచరపడిపోయింది మాంచికి, కంఠం చివర్నుండి నుదుటివరకు!

‘ఎప్పుడూ యెప్పుడూ అని గంతులేయటం కాదు. ముందెళ్లి పైనగది శుభంచేసి అద్దంలా వుంచాలి!’—దేవేంద్రుడికి మాలిచ్చివాలకం చిరాకెత్తించినట్లుంది కనురుకున్నాడు.

‘ఓయబ్బ సందం! అమాళికి పున్నానికి పుట్టింటికొచ్చే చెల్లిలికోసంకూడా యింత అంగమా

వు...వు!' అంది మనసు(లో) మా లచ్చి. మనస్సు మా లచ్చి మాత్రం గది శుభ్రంచేసేందుకు బయట పోయింది.

దేవేంద్రుడు సుధారాణికి తిరిగిపోయింది.

'ఏయ్ శ్రీమతి! ఉదయాన్నే మళ్ళీ లేచి చేస్తావో నాయర్ చేత చేయిస్తావో నిడుగుంటలకల్లా రాధ కిష్టమైన టిఫిన్ స్త్రీ పిద్దమైపోవాలి. మన మాత్రం ఆడుగుంటలకల్లా డ్రైవింగ్ సీట్ లో వుండాలి!'

'అహ! నేనెం డ్రైవ్ చేయను అ దొక్కు కారుని! కొత్తది కొనుమంటే కొంటాను కొంటాను అని...' సుధారాణి బుంగమూతి పెట్టింది.

దేవేంద్రుడు గిరిగిల్లాడిపోయేడు.

అదేమయినానికి మరో జీపుడుకూడా గిరిగిల్లాడి పోయేడు.

జీపుడు దేవేంద్రుడు, సుధారాణిల యెదుట లేడు దేవేంద్రుడి ఆసీనురూమ్ అనబడే అందాల మ్యూజియం క్కుని చిట్టాలగదిలో వున్నాడు.

అతడికి బాడ్ల కోసే పెట్టి పేరు వెంకట గురువాధరపు. కాలేజీలో చదువుకున్న పేరు గురునాథ్. ఎంతైనా చదువుకున్న పేరు గాబట్టి గురునాథ్ కానాళ్ళా నిరుద్యోగిగా తిరిగింది, చివరికి దేవేంద్రుడి దగ్గర గుమాస్తాగిరిలో చేరి చుట్టూ బరిగీసు క్కూమన్నాక గుర్పాధంగా మారిపోయింది.

గుర్పాధం కళ్ళముందు కొండశివవంతలాపు ఓమోనరు నావరాయంత వెడల్పా వున్న చిట్టా పుస్తకాలున్నాయిగాని అతగాడి చెవులముందూ, మనసు ముందూ దేవేంద్రుడూ, సుధారాణి వున్నారు. వాళ్ళ సంభాషణలు వింటూ సరాగాలు వ్రాసేందుకుంటూ బి ఎ పాసయేక అమ్మపిన సినిమాలోని రతీమన్నధురి నృత్యం జ్ఞాపకంచేసుకుంటూ సంబరపడిపోతున్నాడు. పోతున్నవాడల్లా అగేడు. నాలోని గుండూ కింకలూ వినిపించటం మానేసివై.

గుర్పాధానికి బుర్ర పనిచేయటం ప్రారంభించింది. 'దేవేంద్రుడితో పనుందన్నావ్ లేచి వెళ్ళవేం' అని సతాయించింది.

గుర్పాధం మెల్లిగాలేచి అడుగుల్లో అడుగు వేసుకుంటూ వాళ్ళతో కళ్ళు మూలు భాళిగావుంది. నలుగు రైదుగురు నౌకల్లో సీసాలు పుచ్చుకుని, గిన్నెలు పుచ్చుకుని మేడమెట్లెక్కి తున్నారు దిగుతున్నారు. గుర్పాధం వాళ్ళల్లో ఒకటి వట్టుకుని 'అయ్య గారే?' అనడోడు.

'పైన యెక్కెట్లో బోంచేతున్నారు'

'అయినట్లెలా?'

'అప్పుడే యాడవుస్తే! కబుర్లుగాతూ తినే నరికి కాకుల్లేస్తే!'

గుర్పాధం నిరసపడిపోయేడు. అనివీర్ణంగా అరగంటలు ఓట్రొందు గడిపేడు. అయినా అయ్య గారు మేడదిగి తనగోడు వివేచనలేవూ కనిపించ లేదు. అలాగే తను మేడ ఎక్కి అయ్యగారికి తన గోడు వివేచనకునే శైర్యంకూడా కనిపించలేదు. అంచేతనే మెట్లెక్కుతున్న వెంకన్నను పిలిచి ఓ అస్త్రం ప్రయోగించేడు.

'వెంకన్నా పై కెళ్తున్నట్లున్నావ్ నేనెంటి కెళ్తున్నానని అయ్యగారితో చెప్తావా?'

వెంకన్న అలాగేనని పైకెల్లి కిందకొచ్చి 'అయ్యగారు మిమ్మల్ని పైకి రమ్మంటున్నారు' అని చెప్పేడు.

గుర్పాధం గురివిందంత సంతోషంతో కింద నుండి పైకెళ్ళేడు.

పైన ఓ టేబులుంది. అందంగా వుంది. ఆకాశంలోంచి విరిగిపడిన ముక్కలా వుంది. మరి మాట్లాడితే గిన్నెలో జన్నులావుంది. దానిముందు దేవేంద్రుడు (వక్కనే సుధారాణికూడా) వున్నాడు. దానిమీద బోల్డు అచ్చుల కలికలున్నాయి.

దేవేంద్రుడు - 'నిజంగా చంద్రుడు అందానికి అనందానికి ప్రేమార్క్కుడియర్' అంటూ ఓ వెండి గిన్నె అడుకోబోయి తలెత్తెడు. గుర్నాదాన్ని చూసేడు. అన్నంలో వచ్చిన మట్టిబెడ్డన్నాసినట్లు చూసేడు. మట్టిబెడ్డని, అది రావటానికి కారణమైన వాడిని కాలికందరీసి కుక్క నలవగలకత్తే వుంటే, దేవేంద్రుడు తనమానుల్లో తీవ్రత తగ్గించుకున్నాడు. మట్టిబెడ్డతో పని వుంటుంది గనక తగ్గించుకోవటమే మంచిదనుకున్నాడు. చివరికి గుర్నాధంతో అన్నాడు

'ఏవండి అప్పుడే వెళ్తున్నానని కబురు వచ్చేయో? ప్రొద్దుట వేళ్ళివనన్నీ వ్రాసేరా?'

'బ్రాంబి అసేను లెక్కలన్నీ రాసేకాను సార్.'

'మరి వెళ్దాకేను లెక్కలుగూడా చూసేళ్ళండి'

గుర్నాధం దురదపెట్టకపోయినా బుర్ర పూరికే గోక్కున్నాడు ముదు 'మేమేమే' అని తర్వాత 'మధ్యాహ్నంకూడా భోజనమేలేదు...' అనేసేడు.

దేవేంద్రుడి కోసం వచ్చింది. చచ్చేంతకోసం వచ్చింది. బీజ్ లో సుధాకరతో క్వాంటి ఐన్ క్రీం తింటూ ఇంకాలో నడుస్తూ నవ్వుడు బాబూబాబూ అంటూ వెంటబే బిచ్చంబిచ్చాడ నచ్చేంత కోపమొచ్చింది అంతకోపాన్ని నివ్వకపోతే చచ్చేంత మింగి మింగలేనిదాన్ని నిష్కారంగా మార్చేసి మాటల్లో కలపేసేడు.

'మరి మధ్యాహ్నం చెప్పలేకపోయేరా. వంట మనిషితో చెప్పించేవాళ్ళం. ఎవరే కాసేపుండి భోంచేసివెళ్ళండి!'

గుర్నాధం మనసు చివుక్కుమంది. అతడి కండల్లంటిపెట్టుకున్న మీసాలూ, యిలా అలాటి మసాలా కండల్లోపాటే కిరిగిపోయినప్పటికీ అతగాడి ఎముకలపైన బ్రతుకుతున్న అభిమానమాత్రం దృఢంగానేవుంది. అంతే అతడొక్క అంతోయితో

అపొంకూడా వుంది. అని రెండూ పుడబట్టే చివుక్కుమన్న గుర్నాధం మనసు కన్నుమంది.

'రేయ్ దేవేంద్రుడా! మధ్యాహ్నం కూడా భోజనం చేయలేదంటే మధ్యాహ్నంకూడా యింటి కెళ్లలేదని అర్థంరా! అంతెగాని నాకు ఆకలివు తూంది నీ ఎంజిన్ చేయి నిడిలింమా అనికాదురా! అయినా రేయ్...నీ బాబుల పుణ్యాన నీకు లివేందుకు అస్త్రీ అమాకాలూ జంటవారా కలిసావ్వివైరా! అందుకే అలా తిని యిలా మనగలుగుతున్నావా! నేను అలాటి వరాలేమీ సంపాదించలేకపోయేనా! అయినప్పటికీ వస్తులేనా వుంటానుగానీ నీముందు కూటికొంకు దేవించకురా! నువ్ విడుస్తూ పెట్టే దానికోసం జోరెవ్వరూ! నువ్ విన్నేదో తప్పుగా అర్థంచేసుకుని వెధవవుకు వాగుతున్నావ్ జాగ్రత్త!'- అని గుర్నాధం దేవేంద్రుణ్ణి హెచ్చరించేడు తొలొసం.

అసలు మహారాజులా పైకే తిట్టేవాడమన్నంత కోపం చెచ్చిందిగాని నరిగ్గా నమమానిక గుర్నాధం తొని గుకూస్తా తనమనేది అరచింది -

'సిపాయిగుర్నాధం, గుర్నాధం కొడుకు నిర్వీర్య గురజమ్మ, గురజమ్మ కొడతైన ఓ గుమాస్తా గుర్నాధమా! నువ్ దేవేంద్రుడి అచ్చేషియన్ కుక్కవు కావు కరిచిరా కడ్రేమేయ్ కట్టేముకుందుకు! నువ్ అప్పారాల్ పూరకక్కగాడివి! నువ్ ప్రేమతో తోక పూసినా క్షణదెబ్బలు పగుల్తానవుంటాయ్. నాటికి అతిగా తొలగిపోయేంటే నీకే నవ్వు! బయట క్కాచుక్కుచున్న మరోపూర కుక్కొచ్చి యింటా చేరుంది నువ్ దిక్కురెక్కుకున్నైవైతావ్! జాగ్రత్త!! తొండవడి నోరుజారక కాంతించు!!'

గుర్నాధం కాంతించేడు. అతిగా కాంతించేడు గబోబు మరీ దీనంగా అయిపోయేడు. చేతులు పూరికే నలిపేసుకుంటూ నిశ్చయంగా సంచాయిషీ చెప్పకున్నాడు - 'నా పుద్గేళం అడికాదు సార్! మధ్యాహ్నంకూడా యింటికెళ్లలేదు. యీ పూటేనా పెందరాడే వెళ్ళామనీ.....'

దేవేంద్రుడదేం వినిపించుకోనట్లు సుధారాణి కేసి తిరిగి 'నా భోజనం అయిపోయిందోయ్' అన్నాడు.

సుధారాణి దేవేంద్రుడి వెండి కంచంలోకి చూసింది.

'దేం! అన్నీ సగం సగం వదిలేశారు'.

'నువ్ లింటావనీ...' దేవేంద్రుడు నవ్వుతూ లేచాడు.

'ఆశ నేనేం తిన్నా' - సుధారాణి కూడా లేచింది. చేతులు శుభ్రంగా తుడుచుకుంటూ మాలచిని కేకేసింది. మాలచి పరుగుపరుగున వచ్చింది.

'చూడవే లక్ష్మీ మీ అయ్యగారు మరీ చిన్నపిల్లాడిలా అన్నీ వేయించుకుని వదిలేశారు. వాటన్నిటినీ వృధాగా పారెయ్యటం దేనికి వరే తీసి పెట్టుకో తర్వాత నువ్వు వెంకన్నా తినొచ్చు.'

'ఏవమ్మో రాణమ్మా! ఎంగిలి ఎత్తేత్తన్నాం గందా అని ఎంగిలి కూడుకో లింటామనుకుంటున్నావేమో జాగ్రత్త! నీ మొగుడు తిని వదిలేసింది లింటానికీ అంత యివ్వంపుంటే నువ్ తిను. కష్టం గావుంటే బయట పారేయ్. అంతేగాని నన్ను నా మొగుణ్ణి తినమంటావేమిటి! చేయరల్లో పైసల్లేకపోయినా గుండెల్లో అభిమానం గలోళ్లం-వుంటే లింటాం లేపోలే పడుంటాం అంతేగాని ఎంగిలి కంచాల్లో కరకం...క ఊ!'-అని సుధారాణిని పట్టుకుని మాలచి దులిపేస్తుండనీ, దులిపేయాలనీ అనుకున్నాడు గుర్నాధం.

కాని మాలచి అలా చేయలేదు. కాగా 'నీకేం వరం యిస్తాను తీసుకో!' అన్న భగవంతుని మాటలకు 'మహాప్రసాదం స్వామీ' అనే భక్తనినయేళ్ళరిలా ఆలాగా అమ్మగారూ' అంటూ దేవేంద్రుడు సగం తిని వదిలేసిన జాంగ్గీ, రసగుల్లలు, కట్టెట్లు యిలా నోరూరించే నరుకుంట్టిటినీ యేరి వేరే ఆకులో పెట్టి వెంకన్న చేతికిచ్చింది. కిందపడ్డ మెతుకుల్ని

రానిన ముత్యాల్లా అతిజాగ్రత్తగాయేరి కంచాల్లో వేసి కంచాలు శుభ్రం చేసేందుకు తీసికెళ్ళింది.

గుర్నాధం మాలచి కేసి చూస్తూ, చూపులోనే 'మీలాటి మనుష్యులకంటే కొన్ని జంతువులే నయమే మాలక్ష్మీ! వాటికి ఎంగిలికూడు తినగూడదన్న నియమవన్నా వుంది! ఆకు కనపడితే నాకుదామని తావత్రయపడే మీ బ్రతుకులే బ్రతుకులే సిగ్గు లేని బ్రతుకులూ ఫి ఫి' అని అనవ్వించుకున్నాడు.

అదే గుర్నాధం 'మస్తి నయం మహాలక్ష్మీ! నేనీ జన్మలో తిన్నేనివాటిని చక్కగా తినగలుగు తున్నావ్. నేను వెదవనై, వెలితిభిమానానికిపోయి జిహ్వను చంపుకుని విందును నిరాకరించేను, ఏం చేస్తాం వాకలా రానుండి'-అన్న విడుపును మాలచి పైసన్న అనవ్వంతో కప్పేసుకున్నాడు.

'అయితే యేమిటంటారు గుర్నాధంగారూ! యీ పూటకీ యింటికెళ్లి రేపు ఉదయాన్నేవచ్చి మిగతావి వ్రాస్తానంటారా? సరే అయితే. వెళ్లి రండి.-దేవేంద్రుడు వక్కపాడివేసుకుని సిగరెట్ అంటించేడు.

గుర్నాధం వెళ్లలేదు. వెళ్లిరాలేదు. ఎక్కడి వాడక్కడే నిలబడివున్నాడు కాస్తేపు తటపటా యించి చివరకు ధైర్యంచేశాడు.

'సర్ ! కాస్త డబ్బు కావాలి.'

'వ్హట్!'-దేవేంద్రుడు లక్ష్మీదేవి మేళోని బంగారుపతకంలా తన చేతనంటే పెట్టుకునివున్న బంగారువాచీని చూసుకున్నాడు. అంతసేపు గుర్నాధం చేతివాచీని చూసి 'ఎంతా పదిపైసలా?' అని ఎగతాళి చేస్తున్న బంగారువాచీ తక్కువ 'ఇరవైలయిదు' అంది !

'ఏమండీ ! ఫన్స్ యింకా వారంరోజులుంది. మొన్న ఫస్టుకి తీసుకున్న రెండొందలూ అప్పుడే అయిపోయేయా?'

గుర్నాధానికి గుండెమండి రోపం కొన్నిమాటలు అనుకున్నాడు - 'అవును గురూ ! నేను పూచికపుం

గాడ్చీ...నేను రెండొందల పాదులూ పాతికరోజుల్లో ఖర్చు చేసేయ్యటమేమిటి!...యేవో నీలా మంత్రగారి దండలా దుండులా పున్నప్పడైతే నిమిషానికో అబద్ధంబలు ఖర్చు చేయొచ్చుగానీ'

గుర్నాధానికి ఒళ్లు చల్లబడి పైకి ఒకమాట అనేశాడు - 'యీ నెల ఖర్చు రెక్కువైపోయినయే సార్ ! యిబ్బందులు పెరిగినై సార్.....'

దేవేంద్రుడు మారువలక్కుండా ఖరువుగా పున్న పర్వతజ్వలంలా వెతికి ఓ యిదురూపాయల్లోటు తీసి 'యింద అన్నాడు.

గుర్నాధం అందుకోలేదు. నటనూ దేవేంద్రుణ్ణి మార్చిమార్చి క్రమానూ వుండిపోయేడు.

దేవేంద్రుడు విషయం గ్రహించి అబ్దు రూపాయల్లోటును జేబులో కుక్కుకుంటూ 'బుది చార్జిల్లేవుంది పోనీ రేపు తీసికెళ్లకూడదూ' అన్నాడు.

జానికి జబ్బుకి మందు అవసరం యెంతుంటుందో గుర్నాధానికి జబ్బు అవసరం అంతుంటుంది. అంతే అతడు 'రేపు తీసికెళ్లకూడదూ' అన్న దేవేంద్రుడి మాటలకు 'కూడదు' అని సమాధానం చెప్పాల్సింది. కాని అలా చెప్పినందువల్ల ప్రస్తుతానికి 'ఒరిగి'దేమో వుండదని తెలుసుకున్న వాడవటంవలన రేని నవ్వుకు కొద్దిగా ధైర్యం తెచ్చుకుని 'అలాగే సార్. ప్రొద్దుటే వస్తాను సార్' అనేసేడు. మొహం వేళ్ళాడేసుకుని మెట్లు దిగేసేడు.

మెట్లుమందరి హాల్లో వెంకన్న 'యియ్యాల యెన్నెల మా పుషేరుగా వుండిగండే మాలమ్మీ ! మనంగూడా యియ్యాల యెన్నెల్లో తిందామేంటి అన్నాలూ?' అనడమగుతున్నాడు.

మాలమ్మీ 'అట్లాగే మావా' అంటోంది.

అంతలోనే అటొచ్చిన గుర్నాధాన్ని చూసి యిద్దరూ సిగ్గుపడిపోయారు. వెంకన్న కొస్తమిండు లేరుకుని గుర్నాధం వెంటడే గేటువరకూ వచ్చేడు.

'యియ్యాల యెడ్డానుజీతం పుచ్చుకున్న

ట్టున్నారు. ఓ పదిపైసలుంటే యియ్యండి వంతులు గారూ, బీడిముక్కలు కొనుక్కుంటామా !'

గుర్నాధానికి కోపం ముంచుకొచ్చింది. 'ఎంగిలి మెతుకులు తిని వెనకేస్తుంది చాల్లేదుట్రా వెంకాయ్ అడుక్కుతించుకు బయల్పడేవో' అని ఎడపెడా దులి పేద్దామనుకున్నాడు.

కాని అంతలోనే అతనికి బోల్దంత దుఃఖ మొచ్చేసింది - 'ఒరే వెంకన్నా అక్కడక్కడో పెద్ద గోయి కనిపిస్తే శవాన్ని పాలిపెడతారు కామోసని ఓ నక్క ఆశగా కాచుక్కాచుందిట. గంటలుగంటలు గడిచేక ఆ గోతిలో యే శవమూ పూడ్చిపెట్టబడ్డేదు సరికదా ఓ లావాటి మంత్రగారొచ్చి పునాది రాళ్లేసి పోయేర్ట. అలా అయింది రా నావరిస్తేతి. అయ్యగారు డబ్బిస్తారని ఆశగా కూచుంటే మొండిచేయి చూపించారా ! ఇప్పుడెలా! నీ దగ్గరేవన్నావుంటే సర్దరా !' - అని ఏడ్చేద్దామనుకున్నాడు.

అయితే అంచనరకూ నిద్రరోతున్న అతనికి వివేకం లేచి 'ఓ ర్మీయిల్లు బంగారంగామా ! బుర్ర మీసాల భూషణం కొడుక్కెన సిపాయి గుర్నాధం మనపడివి. ఏ. చదుాకున్నాపడివి...యింత బుద్ధి లేకుండా ప్రవర్తిస్తావా ! అయ్యగారు డబ్బిస్తలేదని ఆ డబ్బాకు పీడిమీద చూపిస్తావా ! చూపించి వీడి చేత యీ నాకరుచేత - 'అడ దివేది యీడ ఎగరేది యెడవగుమస్తాలు యెడవగుమాస్తాలని' - అని పించుకుంటావా!? ఆస్ట్రాల్ యీ క్లాస్ పోర్గడి ముందు జబ్బుల్లేవని ఏడ్చి చులకనైపోతావా! వాడి క్లాసుకు దిగజారరా...ఫీఫీ' అని మందలించింది.

గుర్నాధం అప్పు తెలుసుకున్నవాడై ఒప్పుగా ప్రవర్తించేందుకు గ్రహణం నాటి చంద్రుడిలా నవ్వుతూ - 'హ్లాహ్లాహ్లా...ఏంటివయ్ వెంకన్నా... భోజనాంయేయా...పదిపైసలు కొవాలన్నావు కదూ... యింద...తీస్కో' అంటూ యెన్నాళ్లనుండో జతగట్టి ప్రాణానికి ప్రాణంగా కలసివుంటున్న ఒక పది ఒక రెండు (మొత్తం పన్నెండా?) పైసలవాణేల్లోంచి పదిపైసల వాణేల్ని క్రూరంగా విడదీసి వెంకన్న కిచ్చేడు.

తమనలా విడదీసినందుకు పదిపైసలనాణెం పెనంవిూది అట్టులా పుడికిపోయి శపించింది—‘నేనే గనక పదిపైసల నాణేన్నైతే...రేయ్ గుర్నాధం... నీ జేబులో నా వంశం సజీవక్షుడుగ క...’ అని!

జేబులోనేవున్న రెండుపైసల బిళ్ల! మల్లన విడుస్తూ పదిపైసలకు వీడ్కోలుగా—‘నేనూ యీ పాపిష్టివాడిదగ్గర అట్టేకాలం వుండను... యే చెంబో జోలో చూసుకుంటాను’ అంది.

గుర్నాదానికి యీలాంటి శాసాలూ కోసాలూ మామూలే గనక అతిమామూలుగా నవ్వేస్తూ ‘అడ్వాన్సు అడిగితే ఆయ్యగారు రేపటికి వాయిదా వేశారు వెంకన్నా’ అన్నాడు. ‘చూశావా అడ్వాన్సు జీతం పుచ్చుకోకపోయినా నీకు పదిపైసలిచ్చింది గేను’ అన్నట్టు గర్వంగా చూస్తూ.

వెంకన్నకు పదిపైసలు పుచ్చుకున్నాక గుర్నాధంమీద ఒకహోండ్లమైన అభిమానం పుట్టుకొచ్చింది. వెంటనే ఆయ్యగారివూద ద్వేషంకూడా పుట్టుకొచ్చింది. ఆ రెండింటి కలిగివుండగా అండి మాటలు వెలువడ్డాయి.

‘యేడయ్యగారో కొయ్యగారు. అడబోటి మంచోళ్లనే యిచ్చుండులు పెడ్తుంటారు. అయినా రేపు ఆరి చెల్లెలు గారొత్తన్నారాయె ■ సందబోట్ల మీమాట యింటారా. అసలు రేపు యిక్కడండ రనుకుంటా. తోటకి యెల్లామనుకుంటున్నారను కుంటా!’

‘సలమా’

‘నిజనే!’

గరికివిూది బొక్కెన నల్లన జారి భావో వడ్డట్టు జర్రన జారింది—గుర్నాధం ఎండు గుండె.

అయితే రేపు ఆయ్యగారు తనకు దొరకరన్న మాట! అంటే తనదగ్గర డబ్బువుండదన్నమాట. డబ్బులేకపోతే బియ్యం కొనటం ఎలా? బియ్యం సంగతి తర్వాత మంచంలోని నాన్నకు మందులు? అసలు మందులు వాడుతుంటేనే అంతఃతమాత్రం—

అవీ వాడకపోతే!?...గానోలేని రైటులా గ్లాసులేని లాంతర్నా తుప్పుమంటాడు...అదీ చిక్కే మల్లీ! దీపం వెలిగినా ఆరినా పండగ కెయ్యాలి యీ పేద దేశంలో! ■ పండగ తర్వాత ఎండగ వస్తుందని తెలిసినా, బాజాలు మోగి తర్వాత ఆ యింటిముందు వేలండప్పులు మోగుతాయని తెలిసినా, అదేపండగ విందుల అనంతరం భోజనాలేక చిందులు వేయాలన్నదన్న నిజం అంతరాంతరాల్లోముల్లలా గుచ్చుకుంటున్న పండగలు జరుపుకోక తప్ప దీ పేదసమాజంలో!

యేదేమైనా యీలాంటి పండగ చేయాలన్న అవ సరం యిప్పట్లో రాగూడదని మనసులోనే మొక్కు కున్నాడు గుర్నాధం. ఆ మొక్కుకు ముక్కునూటిగా తండ్రి శవాన్ని సాగవంపేందుకు డబ్బులేదన్న భయం వుందిగానీ యితవరకూ జీవచ్ఛవంలా పుంటున్న తండ్రి జీవంపోయి శవం అయిపోతాడన్న బాధ కని పించలేదు. అయితే అదేసమయూకి మేలుకొన్న గుర్నాధంవినేకం అతగాడ్ని కోప్పడింది—‘నీ జన్మ కారకుడైన తండ్రినిగురించి యీలానేనా ఆలోచించటం’ అని.

గుర్నాధం విజంగానే నొచ్చుకున్నాడు—‘నేను కృతఘ్నుణ్ణి నాన్నా! నేను నీ బుజం తీర్చుకో లేను...కానీ...నాన్నా...నా...కొడుకులు...నీ మననలు... నేను నీగురించి ఆలోచించినట్లే నాళ్లు నన్ను గురించి ఆలోచించి నీ బుజం తీర్చుకుంటారు నాన్నా...నీ బుజం తీర్చుకుంటారు’

‘పంతులుగారేదో ఆలోచనో వడ్డట్టుండారు.’

‘ఆ...ఆ.....యేలేదు వెంకన్నా.....మర్నె వస్తా...’

గుర్నాధం గేటు దాటేడు. గతుకులరోడ్డు మీద వడక సాగించేడు...అలా నడుస్తూ పినిమా హాలువరకూ వెళ్లేసరికి అతడి ముక్కులకు కమ్మని వాసన తగిలింది.

రోడ్డుప్రక్కన, బడ్డిప్రక్కన బండి పెట్టు కుని అందులో వేనేడిగా బిళ్లీలు వేయిస్తున్నాడు కుండంటిబొజ్జ పెంచుకున్న ఓ కుటుంబరావ్.

బజ్జీల బండి వాసనికి గుర్పాధం నోట్లో లాలాజలం పొంగింది.

గుర్పాధంచేయి జేబులో కెళ్ళింది.

చేతిని రెండుపై నలబిళ్ళ కసిక్కిన కొరికింది

గుర్పాధం చప్పబడ్డాడు. ఎన్నాళ్ళనుండో ఆ బండిలో బజ్జీలు తిని అని తాపత్రయం. ఏరోజా కారోజా రేపు తిందారే అని వాయిదాపెసుకుంటూ వస్తాండు పై నల్లి భద్రంగా దాచుకుంటూ వచ్చేడు. కాని యానేళ...వెధవహోదకిపోయి వెంకన్నగడ్డికి దారదత్తం చేసేడు!

గుర్పాధం ముఖం వాడింది. పెల్లబికిన లాలాజలం నీరసంగా గొంతులోకి జూచింది. ఎదురొస్తున్న బజ్జీ కోర్కెను బలవంతంగా లోపలికి నెట్టుకుపోయింది.

గుర్పాధం బజ్జీలబండికేసి చూసేడు. చినం 'మాకుముందు మాకుముంద'ని కుక్కల్లా కొట్టుకుంటున్నారు. కుక్కలు మమమల్లా దూరంగా నిలబడి వింతగా చూస్తున్నై. గుర్పాధం చీకరించుకున్నాడు - చీచీ అక్కడే తింటం అక్కడే వుమ్మటం. యిక్కడ తింటే రోగలకేం కొదవుండదు.'

బలవంతంగా బజ్జీల బండిమీంచి దృష్టి మరల్చుకుని ముందుకు నడిచేడు. ఎంత నెమ్మదిగా నడిచినా ఇల్లు త్వరగానే వచ్చేసింది కాంపొడు వాల్ హోదాలోవున్న తాటాక్షదడి లాలాకు తడికను తోసుకుని లోపలికెళ్ళేడు.

లక్ష్మి ఇంటో వున్నట్లాంది బయట నందడి లేదు.

వాకిట్లో, చీకట్లో తండ్రి గురవయ్య మూలుగుతూ పడున్నాడు.

గుర్పాధాకోసారి తండ్రిని పరికరించా అని పించింది 'ఎలావుంది నాన్నా' అనడగాలనిపించింది. అలా అనిపించిన వెంటనే అమితంగా భయంకేసింది - ఆయన 'మందులైచ్చావురా అబ్బాయ్' అని అడుగు తాడేమోనని! 'యీ మందులుకూడా వాడొచ్చాడా డాక్టరు' అని కొత్త చీటీ యిస్తాడేమోనని!

అంతే తండ్రిని పరికరించే ప్రయత్నంనుండి విరమించుకుని చప్పడు చేయకుండా లోపలికెళ్లా మనుకున్నాడు.

'ఇంట్లోకి వెళ్ళగనే లక్ష్మి బియ్యమేవని అడిగె?' - గుర్పాధం నాలుగడుగులు వెనక్కేసేడు.

బరువుగావెళ్ళి ఆరుబయట పోవున్న నులక మంచంమీద నడుంవాల్చేడు. అకాశంలో చుక్కలున్న మబ్బులు కప్పేస్తున్నాయ్ - తనను అవ్వలు కప్పి నట్లా. చన ఆదాయాన్ని ఖర్చులు కమ్మినట్లా! గుర్పాధం భారంగా నిట్టూర్చాడు. అంతలో ఇంట్లోంచి అక్కివస్తున్న చప్పడైంది గబుక్కున కళ్ళుమూసేసుకున్నాడు.

అక్కి బయటకు రావచ్చింది. గుర్పాధాన్ని చూసి 'ఏమిటా ఎంత నేనైందీవచ్చి?' అంది.

కళ్ళు తెరిస్తే బియ్యమేని కందిపప్పేని అనడుగుతుండేమోనని గుర్పాధం నిద్ర నటించేడు. నోవముద్ర పొించేడు.

లక్ష్మి పూరుకోలేదు. గుర్పాధాన్ని అట్టి చపింది - 'ఏవండీ' ఏవండీ ఏవీ తీ వెళాపోళాలేకండా మొద్దునిద్ర...అబ్బి లేవండీ...'

ఇహతప్పదనుకున్నాడు గుర్పాధం. 'ఏవీటి' అంటూ లేచికుచున్నాడు.

'యేమిటీ పరీక్షలాపొచ్చిన వారిలా అలాపడి నిద్రపోతున్నారా!' లక్ష్మి నవ్వింది.

లక్ష్మి పాలుగుసీమా లక్ష్మిదేవిలా వుండక పోయినప్పటికీ, తల్లి పాలులేని వెసిదాన్నా పోతపాలు చాలని లేతదానిలా వున్నప్పటికీ, చెక్కిళ్ళలోన బలమైన తిండి పెంచే 'నునుపు' లే:పోయినప్పటికీ ఆమె నవ్వులో నవనీరం అలాగే వుంది. అందుకే ఆ నవ్వుమీద, నవ్వేమిషిమీద గుర్పాధం ప్రేమ గురి తప్పకుండా వుంది. అలావుంది గనకనే గుర్పాధం కొంటిగా నవ్వుతూ లక్ష్మిచేయి పట్టుకున్నాడు.

'పూడి ఏవీటిది మరీ చిన్నపిల్లాడిలా. అవతం

మావగరున్నారు—'లక్ష్మీచేతిని మృదువుగా విడిపిలచు కుంది.

ఆ మావగరునబద్ధాయ నెదర్బోతున్నాడన్న నమ్మకం ధైర్యం, రెండూవున్న గుర్నాధానికి. కనుకనే ఇంట్లోకి వెళ్లబోతున్న లక్ష్మీని దగ్గరకు లాక్కుంచుకు ఆవిడ కొంగు పుచ్చుకుని లాగేడు. అది పర్వమంది.

'అయ్యయ్యా చీర చిరిగిపోయాయండీ!' లక్ష్మీ గిరుక్కున వెనక్కు రిగింది.

నున్నం తగిలిన జంగలా గుర్నాధం చేతిలోని చెరగును తక్కున వదిలేశాడు అపరాధిలా లక్ష్మీకేసి చూసేడు.

లక్ష్మీ - మూల్యమైనదేదో పోగొట్టుకున్నట్లు చిరిగిన చెరగుకేసి పుదాసీనంగా చూసుకుంటుంది. పాపం! అప్పటికే ఆమె కట్టుకున్న మదురు రంగు చీరనిండా తెల్లదారపు కుట్లు కందికాయల్లా కొట్టొచ్చినట్లు కనిపిస్తూన్నై. వాటికితోడు యిప్పుడో చీరుగు బహుశా యీ చీరుగును కుట్టెందుక్కుడా పీలుండదేమో!?

గుర్నాధానికి గుండెపిండివల్లెంది. 'ఛీ ఛీ పెదవబ్రతుకు! పెళ్లానికి సరైన చీర కొనిపెట్టలేని బ్రతుకు'. తనను తనే అనన్యాయమకున్నాడు.

లక్ష్మీ గుర్నాధం ముఖం ముఖంలోని మార్పు గమనించింది. గుండెలోని బాధ మొగుడిమీది జాలిలో కరిగిపోయింది. అతితేలిగ్గా నవ్వేస్తూ అంది లక్ష్మీ—

'ఇదేంత పెద్దచీరుగుతెండి. రెం డ్దీము పీల్లో కుట్టేసుకోవచ్చుగానీ...మీరు త్వరగా స్నానం చేయండి బాబూ వాకివేళ ఆకలి మండి పోతోంది!'

లక్ష్మీ నాలక్ష్మీ శ్రీలక్ష్మీ! నీ మంచితనం నన్ను మహాజాను చేయవేకపోయినా యిలా అయినా బ్రతికేందుకు ప్రాణం పోస్తోంది బ్రతుకమీద ఆశ చావకుండా చూస్తోంది — గుర్నాధం ప్రేమగా లక్ష్మీ భుజాలతట్టి 'పద' అన్నాడు.

■ త్రివేళ్లు గుర్నాధానికి వేస్తేళ్లుతోడి ఆసు అన్నం సర్దసాగింది.

గుర్నాధం స్నానంచేసి లోపలికొట్ట వెంకటేశ్వరస్వామికో నమస్కారంచేసి 'లక్ష్మీ నేనెవడి' అంటూ పంచపాశీలో కొచ్చేడు.

అప్పుడే వాళ్ల వాకిట ముందు ఓ రిక్వా వచ్చి ఆగింది

అందులోంచి ఓ జంట దిగింది. ఆ జంట తడిక తీసుకుని లోపలికొచ్చింది.

గుర్నాధం 'ఎవరూ' అంటూ అడుగుదిగి వెళ్లేడు. వెల్లిచూసేక పెరట్లో బావిపక్క బంగారుకొండని చూసినట్లు ఆనందపడిపోయేడు. కట్టలుతెగిన సంతోషంతో 'రాధా రాధా! ఇదేనా రావటం.....నీమిలుమ్మా మరీ అలా చిక్కిపోయేవ్' అన్నాడు రాధ చేతులు పట్టుకుని.

రాధకూడా మనసులోని అనందాన్ని ముఖం లోకి తెచ్చుకుని, మాటల్లోని అనురాగాన్ని చేతల్లో కురిపిస్తూ అంది—

'మస్వేమిలున్నయ్యా మరీ పాడైపోయేవ్. మునుపు చూసినప్పడే నయం.'

'నేను చిక్కిపోయేనా!? యీ మధ్య మరీ లావైపోతున్నానని మీ వదిన గొడవపెట్టేస్తుంటేను!' గుర్నాధం హాయిగా నవ్వేస్తూ రాధపక్క నున్న సుబ్బారావుకేసి తిరిగేడు.

'నీం బావగారూ కులసా? బొత్తిగా నల్ల పూసైపోయారు!'

'నేనైపోవటమేమిటి బావగారూ మీ చెల్లెలే నన్ను నల్లపూసనివేసి మెళ్లా వేసుకుంది!'

'అలా అయిన యీ 'నల్ల'పూసకు కాస్త రంగు అబ్బుతుందనీ!'

గుర్నాధం నవ్వేసేడు. రాధ నవ్వేసింది. సుబ్బారావుకూడా నవ్వేసేడు.

గుర్నాధం సుబ్బారావు చేతిలోని సూట్ కేస్ అందుకుని 'రండి'అంటూ యింట్లోకి దారితీసేడు.

గుర్నాధానికి వెనకా నుబ్బారాపుకి ముందూ నడుస్తూన్న రాధ 'నాన్న కెలా వుందన్నయ్యా' అనడిగింది.

'అలాగే వుందమ్మా. రోజూ నిద్రపట్టడం లేదని ఒపాటే మూలుగుతుండేవాడు. ఇవర కాస్తంత తెరిసిగా నిద్రపోతున్నాడు.'

రాధ తండ్రి మంచందగ్గర ఆగి చూసింది. ఆయన నోరు తెరచుకుని నిద్రపోతున్నాడు. పాడుబడ్డ బానిమట్టుచేరిన చెత్తాచెదారలా గడ్డలూ మీసాలూ అస్తవ్యస్తంగా పెరిగివున్నై. అదను చూసుకుని రోపరికిపోదామని రెండు దోమలు ఆయన్నోటిమట్టు వక్కర్లు కొడున్నై.

రాధ కొంగుతో కళ్లు తుడుచుకుని దుప్పటి తండ్రి నోటివరకూ లాగి రోపరికి వెళ్లింది. నుబ్బారాపు అనునంచేడు

'లక్ష్మీ! లక్ష్మీ! ఎవరొచ్చేరో చూడు!' - నూట్ కేసీని ఎక్కడపెట్టాలా అని గది నాలుగు మూలలూ చూస్తూ అరిచేడు గుర్నాధం.

పెరట్లో ఏదో గిన్నె కడుగుతూన్న లక్ష్మీ 'ఎవరూ' అంటూ యివతలికొచ్చింది. రాధమ్మసింది. రాధ కళ్లల్లోని వెలుగుమ్మసింది. తన కళ్లల్లో వెలుగు నింపుకుంది. చేతిలోని గిన్నె ఆవతం పడేసింది.

'రాధ! రాధ!... ఎప్పుడమ్మా రావటం. అత్తయ్యగారూ మావయ్యగారూ బాగున్నారా! నీ వంటల్లో యెలా వుంటోంది?'

'అంతా బాగావేవున్నారుని, వదివా మీ యిద్దరే బాగాలేరు-మరీ వర్షాలు చాలనిపైరుల్లా వాడిపోతున్నారు.'

లక్ష్మీ దెబ్బతిన్నట్లు ఓ క్షణం యిబ్బందిగా ముఖం పెట్టింది. మరుక్షణం మామూలుగా నవ్వేస్తూ - 'సర్సరే! ఎప్పుడనగా బయల్దేరేరో యేమో ముందు స్నానాలకు లేవండి. భోంచేసి తీరిగ్గా కబుర్లు చెప్పుకోవచ్చు' అంది. అన్నతర్వాత వేస్తీళ్లు పెట్టి, తీసికెళ్లి పెరట్లో పెట్టింది. వచ్చి రాధచేతికి మూతలేని నబ్బుపెట్టు, మూడువెలుగు పెట్టిఅడు

గున కావరంచేస్తున్న కొత్తటవలొకదాన్ని అందిస్తూ 'ముందు మీ వార్ని స్నానానికి లేవమయి' అంది.

గుర్నాధంతో మాట్లాడుతూ కూచున్న రాధ లేచింది. నుబ్బారాపును వెంటబెట్టుకుని పెరట్లోకి వెళ్లింది.

గదిలో గుర్నాధం, లక్ష్మీ మిగిలేరు. అంత వరకూ తేలిగ్గావున్న గుండెలు బరువై నై. నవ్వి న ముఖాలు గంభీరమై నై. లక్ష్మీ పెరటిగుమ్మంకేసి చూస్తూ గుర్నాధానికి దగ్గరగా జరిగింది - ఏదో చెప్పాలన్నట్లు.

గుర్నాధం లక్ష్మీకి దగ్గరగా జరిగేడు - ఏదో అడిగాలన్నట్లు.

చెప్పాలనుకున్న లక్ష్మీ ఏమిటని అడిగింది చూపుతో.

'అన్నం అందరికీ సరిపోతుందా?'

'పూ...అ...అహ...అ...సరిపోతుంది!'

గుర్నాధానికి ఆ సమాధానంవీడ నమ్మకం కుదరనట్టుంది స్వయంగా వంటింట్లోకెళ్లి అన్నం గిన్నెవీడ మూతతీసి చూసేడు. 'హూ!' అని ముక్కుతో మూలుగుతూ లక్ష్మీకేసి తిరిగేడు

'బియ్యం గూడా లేవుగమా యింట్లో.'

అదేదో తన తప్పుయినట్లు, 'హో'నదుర్క చేశా' అని చందామార్కునిమార్కు మాస్టారు గద్దించినవ్వడు 'లేద'ని భయంభయంగా అలాపే విద్యార్థి(ని)లా 'లేవ'న్నట్లు తలాడించింది లక్ష్మీ.

గుర్నాధం మెల్లిగా యివతలికొచ్చి గబాగబా పొంటూ పేర్బా వేసుకున్నాడు.

'ఇప్పుడెక్కడికి?'

'అలా చిల్లంకొట్టువరకూ వెళ్ళొస్తాను... ఇదుగో...నీదగ్గర ఆయిదుపై నలున్నయ్యా?'

లక్ష్మీ గుర్నాధం ముఖంలోకి చూశేడు (ఎందుకంటే ఆ ముఖంలోని దైన్యం తను చూడ లేదు...చూడలేదు...చూడలేదు.) గిరుక్కున వెనక్కు

తిరిగి వంటిట్లా కెళ్లి అయిదారు డబ్బులు గాలించి రెండుమూడు పైసల నణేలు తెచ్చిచ్చింది.

వాటిని తీసుకుని జేబులో వేసుకున్న గుర్నాధానికి అక్షి కళ్ళెందుకో అడిగా వున్నాయనిపించింది. అలా అనిపించగానే అతడి గొంతుకు జీరవోయింది.

‘సరే! నేనావటం బాగా అంశ్యం అవుతుందేమో వాళ్ళకి ఇవ్వించి నువ్వు భోంచేయ్!’

గుర్నాధం అతడికి తీసుకుని రోడ్డెక్కేడు. రోడ్డుమీద గుర్నాధం!

గుర్నాధం గుండెలమీద రేపు!

ఇంట్లో బియ్యంలేని రేపు!

చెల్లెలు - ప్రాణపదమైన చెల్లెలికి సరైన భోజనం పెట్టలేని రేపు!!

ఆ రేపు గుర్నాధం గుండెలమీద రాక్షస సృత్యం చేస్తోంది.

గుర్నాధానికి వూసీడాటం లేదు. ఎలా యీ రేపు రాక్షసిని నమ్మోహ పరచటం? యెలా యీ రేపు రాక్షసి ఏమవు కోరల్సింది తప్పించుకోవటం? యెలా? యెలా?...

ఎంత ఆలోచించినా అప్పపుచ్చుకోవడంతప్ప మరో మార్గం కన్పించలేదు గుర్నాధానికి. కాని అప్పుడు అప్పిచ్చువాడెవ్వడు??

ఎవ్వడు ఎవ్వడు అనుకుంటూండగానే సుబ్బయ్య కిరాణాకొట్టు వచ్చేసింది.

గుర్నాధం మెల్లిగా లోపలికి వెళ్లేడు

ఆ రోజుకు రష్ తగ్గినట్లుంది సుబ్బయ్య కాటామందు కూచుని చిల్లరసంతా కుప్పలుగా, రూపాయి కుప్పలుగా పేర్చుకుని లెక్కెట్టుకుంటున్నాడు గుర్నాధాన్ని. సారిమాసి, పెంట్లో కాకిన్చుసినట్లు అతిమామూలుగా చూసేసి మవ్వచ్చినా ఒకటే రాకపోయినా ఒకటే అన్నట్టు చూసేసి మళ్ళీ డబ్బు లెక్కలోకి దబ్బున జొరబడ్డాడు.

గుర్నాధానికి సుబ్బయ్య మాపులు తెలుసు.

అది అప్పు అనుకున్న సమయానికి తీర్చలేని వాడిని చూసే చూపని తెలుసు.

ఆ మాపుల్లోని చురుకైన ఇంక బాగా తెలుసు.

ఆ మాపులకు, చురుకైనకు నిరసన యెలా తెలియ చెయ్యాలోకూడా అతనికి బాగా తెలుసు.

కాని తెలిసిన ఆ నిరసనను తెలియజేయలేక పోతున్నాడు.

అలా చేయలేక పోవటాక్కారణం - భయం!

ఏమన్నాంటే అప్పివ్వడపు భయం!

వీడివ్వకపోతే మంకొక్కణ్ణి వెతుక్కోగలమోలేదో వన్న భయం! ఓ వేళవెతుక్కున్నా వాడికి సమయానికి డబ్బు సరదలేమోనని భయం!

సర్దుకపోతే వాడితోనూ పేదీ వస్తుందన్న భయం!

ఇలా అప్పిచ్చువాళ్ళను మార్చుకుంటూపోతే తనను చురుకైన చేసేవాళ్ళ సంఖ్య పెరిగిపోతుంటుందే అన్న భయం!

భయం సంగతి వదిలేస్తే - అసలు తీసుకున్న సరుకులకి డబ్బు గడుపులోపల యిచ్చేస్తే యేగొడూ పుండదుగదా - మనలో తప్పంది గనకే వాడలా చూస్తున్నాడు - అన్నతప్పి!

ఈ రెండూకలసి సుబ్బయ్యకు ప్రాణభీతి పెడుతున్నాయే!

‘ఏమిటి గుర్నాధంగారు పొద్దుబొయ్య వచ్చారు’. డబ్బు లెక్కకట్టడం అయినట్లుంది రూపాయి బిళ్లను వలకమీద రాసినట్టు గరగర మూటాడేడు సుబ్బయ్య.

‘ఏం లేదండీ...మారేదో వనివిగాదున్నట్టున్నారు మళ్ళీ వస్తాను’: (ఇది గుర్నాధానికి తెలిసిన స్పృహ!).

‘ఆ, చూసే చెప్పండి! యెంత చేసినా పైసా ఎవరెయ్యలేని పని! యింతకీ...’

'ఏం లేదా.....(గుర్నాథం సుబ్బయ్య ముఖ కవళికలు కన్నెడుతున్నాడు). ఇవాళ మా చెల్లాయి వాళ్ళొచ్చేరు. ఇంట్లోనేమా సరుకులు నిండుకున్నై.....'

'అబ్బం లేదు గుర్నాథంగారూ! ఇప్పటికే యెన్నో అప్పరిచ్చి నేను అప్పులపాలయ్యేను.'

'అదిగాదు సుబ్బయ్యగారూ...ఈ నెలమా వాన్నగారికి బాగా నుస్తీ చేయటంతో మండులకనీ డాక్టర్లకనీ బాగా ఇర్చయిపోయింది. లేకపోతే కొంతన్నా సర్దివుండేవాడే!'.

'పాతపాటేగా యిది!'

'అలా అనకండి సుబ్బయ్యగారూ. అంతకు ముందల్లా నర్తందే అప్పులన్నీ యెలా కరిగి పోయినై చెప్పండి! ఏదో యీ మధ్య బాగా యిబ్బం దుర్లో పడ్డా....'

'ఇబ్బందు లేం దెవరికండీ! మా యిబ్బం దులూ మాకు వుంటాయ్!'

'ఇబ్బందులుండవనికాదు సుబ్బయ్యగారూ! నెల జీతాలవాళ్ళం...కాస్త మా ఇబ్బందుల్ని సానుభూతితో అర్థం చేసుకొండి...ఏదో యీ పూట కాసినీ సరుకు లిస్తే...రేపు లేదా ఎల్లండి జీతం వచ్చేసుకుని మీకు యిచ్చేసుకుంటాను'.

'ఏం యిస్తారో యేమో!'

'మీరు నా మాట నమ్మండి. ఎల్లండి తప్పక తీరుస్తాను. యీ పూటకీ సరుకులిప్పించండి—' జేబులోంచి చీటీ తీయబోయేడు

'ఉహూహూ! ఈ పూట కిహ లాభంలేదు రేపురండి చూద్దాం!'

గుర్నాథం చేసేదిలేక లేచి 'పస్తానండి' అన్నెప్పి బయటపడ్డాడు కానీ డబ్బుయిస్తూ యీ వెధవవేత యిప్పు మాటలుపడుతున్నామే అన్నబాధ నుండి బయటపట్లేక పోయేడు. ■ ఏడుపును దిగ మింగేందుకు తన సంపాదనని తిట్టుకుంటూ నడక పోగించేడు.

అతడివక్కసుంచి ఓ మికాయబండి వెళ్లింది. గుర్నాథానికి ఆకలి తెలిసింది. ఓ అడాకి కారబ్యాండి కొమక్కులిందామనుకున్నాడు బండి వాపుదామని రెండడుగులేకాడు.

కానీ అతిగాడి వికేకం అడ్డుపడి ఆరిచింది.

'ఒరేయ్ అవివేకం! ఇండాక పాడావుడిగా అయిదుపై నలు పుచ్చుకుని యింట్లోంచి యెందుకు పారిపోయొచ్చేవ్?—

'నీ సంపాదన యీ పూట ముగ్గురింటే ఎక్కువమందికి అన్నంపెట్టదని తెలిసి!

'అతిధులైన రాధ సుబ్బారావుల సంగతి వదిలేస్తే అక్కిగనీ మళ్ళుగాని వస్తుండాలొస్తుందని ఎరిగి!'

'వస్తుల బాధ్యతను ప్రతిపాదిలాగే యీసారి గూడా లక్ష్మీ నెత్తినేసుకుంటుందని గ్రహించి...

'నీ భార్యకు బలంలేదు నడైనవనణ లేకపోతే లాభంలేదు' అని డాక్టరు చెప్పేకకూడా అక్కిని వస్తులుంచుటం వ్యయంకాదని తలచి....

'మన్ అన్నం తినకుండా అప్పడెదలు పున్నంతకాలం అవిడకూడా అన్నంముట్టదని ఎంచి, గ్రహించి-యిలా పోవోయివచ్చేవ్....అవురా?

'కా నారోయ్ గుర్నాథం! అక్కి నీ పుణ్యాల వంటరా! స్త్రీల ప్రతకథలు చదవకపోయిరా, సరీ సుమతుల్ని కొలవకపోయినా సిన్ను బాగా అర్థంచేసు కున్న భార్యరా! నీ ఆకల్ని భరించలేని భార్యరా! కడుపుతో ఆకలికంటే ముందు అన్నం రెడీగా వున్నప్పటికీ అవిడ మనసు వీధులంట తిరుగుతున్న వీవూదే, నీ ఆకలివూదే వుంటుందిరా! అందుకే మిగిలిన మెతుకుల్ని అతిజాగ్రత్తగా భద్రపరచి నీకోసం ఎదురుచూస్తుంటుందిరా. ఎంతరాతివేళ వెళ్ళినా, అన్నం అన్నానని మళ్ళు యెప్పిఅబద్ధలాడినా అవిడ నమ్మదురా! కాగా నీకోసం దాచివుంచిన భోజ వాన్ని నీ ముందుంచి తినమని బ్రతిమలాడ్తుందిరా! తిననంటే కన్నీళ్లు పెట్టుకుంటుందిరా! దాంతో

మచ్చ...మచ్చ...కరిగి అన్నమంతా తినేసి ఆవిడకు ఆకలి మిగులుస్తావ్-లేకపోతే నగం అన్నంతని ఆవిడకు అర్థాకలి మిగులుస్తావ్. యేది యేమైనా నీ భార్యను పన్నుపడుకోబెట్టు గూడదన్న నీ పుద్గేళ్ళు చదివేకంపు కొట్టిపోతుంది !

'పైగా పున్న పిడికెడుమెతుకులకి మీ భార్య భర్తలు నువ్వంటేనువ్వని వంతులుపడుతుంటే రాధ, నీ చెల్లెలు రాధ, నీ ఎండుకు భోంచేసామాని బాధపడుతుంది.

'సుబ్బారావు చీఫ్ పూట గగ్గితేనివాళ్లు పిళ్ళ అని చీదరించుకుంటాడు.'

'కబట్టి లక్ష్మి యీ పూట భోజనం చేయాలన్నా, రాధ బాధపడకుండా పుండాలన్నా, సుబ్బారావు చీదరింపు, చీత్కారమూ తప్పించుకోవా లన్నా నువ్వు...రేయ్ గుర్నాధం...నువ్వే...పన్ను పుటికీ పండగ చేసుకున్నట్లు నటించాలి! ఆకలిగావున్న పుటికీ ఆయాసం చూపించాలి. తర్వాత నీ యిష్టం!'

గుర్నాధానికి వివేక ప్రసంగం బాగా బుర్ర కెక్కింది. కారబూంది కోర్కెను వదిలేసుకుని కిల్లిబక్కి దగ్గరకెళ్ళేడు. ఓ కిల్లి కట్టుమన్నాడు.

బక్కివాడు ఆకులు జిడ్డిగావున్న గుడ్డకు తుడిచి వాటిలో మసాలాలు వేయసాగేడు. వాడి హడావుడి చూస్తుంటే గుర్నాధాకో అనుమానం వచ్చింది.

- ఇన్ని సీసాల్లో మసాలాలు వేస్తున్నాడు. వెధవ కిల్లి అంతాకట్టి పదిహేను పైసలిమ్మం బాడేమో! అంటే తనదగ్గరుంది ఎనిమిది పైస లేగా? అప్పుడెలా?

గుర్నాధానికి వెంటనే ఓ పుసాయం తట్టింది. గబుక్కున డేబుల్ పున్న ఎనిమిది పైసలూ తీసి బక్కి వాడిక్కనించేలా, విసిరించేలా వాడి నక్కపాడి సీసా మీద పెట్టేడు

ఎనిమిది పైసలు చూసిన బక్కివాడు ఆకుల్లో కుంకుమపువ్వు వేయబోతున్న వాడల్లా ఆగి ఆకుల్లో

పున్న రెండు యాంక్కాయల్లో ఒకటి తీసుకుని డబ్బాలో వేసుకుని అంతవరకూ కిల్లిచుట్టి యిచ్చేడు.

గుర్నాధం కిల్లి నముల్తూ యిల్లు చేరేడు. తడిక తోసుకుని తోవలికెళ్ళేడు. ఇంట్లో భోజనం లవుతున్నట్లున్నై. గుర్నాధం ఇంట్లోకి వెళ్ళడం మానేసి ఆరు బయట నులకమంచంమీద నడుం వాల్చేడు.

తోవల్లుండి గిన్నెల చవ్వళ్ళతోపాటు మాటలు కూడా విప్పిస్తున్నై.

'అన్నయ్య మరి చిక్కిపోయేడు వదినా! కాస్త నువ్వన్నా చెప్పగూడదూ మంచి మందు తీసుకోమనీ!'

'వెప్పిచెప్పి నా నోరు పోవటమేగాని ఆయననలు వినిపించుకుంటేనా...రాధా! పైగా యీ మధ్యో కొత్త పాట వేర్చేయ - వేసులానై పోతున్నానని అందరూఅంటుంటే మవ్వక్కడానికీ చిక్కిపోతున్నానని వెంట బడుస్తావ్' అని!

'పొద్దుబోయినట్లుండి న న్నూ భోంచేయ్య కూడదూ ఒదినా!'

'మీరు కానీండి ఒదినా. యిప్పుడే యేమంత పొద్దు పోయిందనీ! ఆయన్నొచ్చేకే తింటాను'

తోవలి మాటలు బయట గుర్నాధాన్ని గుక్కు తిప్పుకోకుండా వేస్తున్నై.

'లక్ష్మీ! లక్ష్మీ! యీ దొర్భాగ్యశ్శాండుకు వరించావ్ లక్ష్మీ! యే దేవేంద్రుణ్ణి పెళ్ళాడినా ఆకలిఅన్నపదానికి అర్థంతెలిక, తెలుసుకునే అననర ముండక సుఖమనేపదానికి అంతు కనుక్కుంటూ అంచులు అంటుకుంటూ ఆణువణువూ ఆనందంతో విండివుండేదానివి. దేవేంద్రుడు కాకపోయినా కనీసం నాకరు వెంకన్నలాటివాణ్ణి ఎన్నుకున్నా ఎంగిలో గింగిలో గొప్పవాళ్ళు గొప్పగొప్పవాళ్ళు తినగలిగినవన్నీ తినేదానివి లక్ష్మీ! పెకండ్ హండ్ వైనా మంచివీరెలు కట్టుకునివుండేదానివి లక్ష్మీ!!

'నువ్వు అంతేనమ్మా రాధా! నువ్వుకూడా యే దేవేంద్రుడి చెల్లెలుగానో పుట్టుంటే నువ్ పుట్టింట

కొన్నన్నానంటే పండగ, వచ్చేనంటే పండగ, వున్న
న్నాళ్ళా పండగ, వెళ్లేవాడు పండగ-యిలా నీ జీవిత
మంతా పండగ గడవగలిగిపోవడం తల్లీ! నువ్వే
కనీసం నాకు వెంకన్న చెల్లెడిగా పుట్టివున్నా వాడు
ఆనందాన్ని అడుక్కొచ్చి నీకు పంచేవాడమ్మా!

'కాని.....మిరిద్దరూ మోసపోయేరు! మీ
కంటే ముందే అమ్మా నన్నా మోసపోయేరు!
నరాలమ్మలు కంటున్నావని, బంగారుపంటను
పండిస్తున్నావని మురిసిపోయేరు పాపం! కాని...
వాళ్ళు కన్నది...మీరు అక్రయించింది నన్ను! నేను
దొర్భాగ్యులకు దొర్భాగ్యుణ్ణి! వేనకువేలు వెనకేయలేవి
వాణ్ణి! వెనకేసినవాడిదగ్గర అడుక్కుతిన్నేనివాణ్ణి!
వెనకేసినవాడిలా బ్రతకా అనుకునేవాణ్ణి! నేను
క్రూరుణ్ణి! మిమ్మల్ని సుఖపెట్టలేనివాణ్ణి. నాకు
చేతనైంది ఒక్కటి-అదే.....మిమ్మల్ని ఆకలి
మంటల్లో మణులలా మార్చివేసటం!! అంత!!
నాకు చేతనైంది యింతే!! యింతే!!'

గుర్తాధం కళ్ళు గట్టు, తెగినట్టు, గండ్లు
పడినట్టు బలాబలా వర్షిస్తున్నాయి. అతడి గుండె
బరువైంది. అందుకో శాంతి కరువైంది. అశాంతిగా
నడుగు కొట్టుకుంటూ మంచంలో అటూయిటూ
పోర్ల పోగేడు గుర్తాధం.

'అర బావగారూ! ఎప్పుడొక్కేరు బజార్నుండి.
యిప్పటివరకూ మీకోసం చూసేచూసి యిప్పుడే
భోంచేశాం!'-నువ్వురావు భుజంమీది టవల్ తో
నేయి తుడుచుకుంటూ బయటకొచ్చేడు. మంచం
మీద గుర్తాధాన్ని చూసేడు.

గుర్తాధం పులిక్కిపడ్డాడు. కళ్ళు కళ్ళల్లో
నీళ్ళు దాచుకుందుకు నానాతంటలుపడుతూ, తను
మంచంమీంచి లేస్తూ-

'హిహిహిహి వచ్చాను బావగారూ! యీ
పూట ఓ ఫ్రెండ్ కన్పించి వాల్లింటికి లాక్కెళ్లేడు.
వాళ్ళమ్మాయి పుట్టిన్ బాట. భోజనంచేసేవరకూ
వదలేదు. సరే రాభేమి?'-అన్నాడు.

'రాధ తోవలందిగాని...మీ కళ్ళేమిటి? ఆ
కన్నీళ్ళేమిటి?'

'యిదా...యిదీ...యిదీ...అబ్బే యేమిలేదు
బావగారూ...అలా పెక్కి మానుంటే...యేదో దోష
లాటిది వడ్డది...అంతే!'

గుర్తాధం అలా పెక్కి న్నాడు.

అన్నాక పెక్కిమాస్తూ, చంద్రుణ్ణి చూస్తూ
యిలా రోరోపల అనుకున్నాడు-

'ఛీఛీ వెధవవెన్నెల వెధవవెన్నెలనీ! మనలరా
ఏడ్చుకుందుగూడలేదు!'

మా పూరు ఆకాశమంత లేదుగానీ ఆకాశం
కిందే వుంది.

'కలికాలంరా బాబూ కలికాలం! యేదీ జర
గాల్సిన సమయానికి జరగటంలేదు! వానలు కుర
వాల్సిన వేళకు కురవటంలేదు. ఎండలు కరవాల్సిన
వేళ కరవటంలేదు. యింకా...'

మా పూళ్ళోనాళ్ళు పెద్దవాళ్ళు యెప్పుడూ
యిలా అంటూ, అనుకుంటూ వుంటుంటారుగాని
పాపం చంద్రుడుమాత్రం వారంతర్వాత వచ్చేవారంతలా
టంచవ్గా మా పూరికి రావల్సిన వేళల్లోనే
వస్తుంటాడు.

అయితే అలావచ్చే చంద్రుణ్ణి, అతనికి
వెన్నెల ఏజంటునీ చూసి-

'అహో, చంద్రుడు అందానికి అనందానికి
ప్రేమ్ మార్క్-లాటివాడుకదా' అని మురిసిపోయే
యిళ్ళు మాపూళ్ళో రెండే రెండున్నాయి.

'యియ్యాం యెన్నెల మాపుషేరుగా వుండే'
అని హుషేరుగా అనే యిళ్ళు మధ్య నడుస్తుండి
తల్లీని తెల్లవెంట్రుకల్లా అక్కడక్కడావున్నాయి!

కాని మేఘాలమధ్య చంద్రుణ్ణిచూసి 'పాపం
అప్పు తీర్చలేనివాడిలా బాధపడుతున్నాడని వాపోయే
యిళ్ళూ'

'ఛీ ఛీ వెధవ వెన్నెల వెధవ వెన్నెలనీ! మన
సారా ఏడ్చుకుందుగూడలేదు' అని రోరోపల కనురు
కునే యిళ్ళూ, సముద్రంలోని అలల్లా మాపూళ్ళో
కోకొల్లలుగావున్నాయి.

మొన్నీమధ్యే మా పూరిచ్చిన మంగళగిరు
దేవేంద్రుడు తీర్చిన సభలో మాట్లాడుతూ మా
పూరూ, మా పూరులాటి పూళ్ళూ మనదేశానికి
వెన్నెముకల్లాటివన్నారు.

స హృ ద య త్వ ము

గుణ దోష విశారము

డాక్టర్ యస్వీ జోగారావు

‘సరస్వత్యా సత్త్వం కవి
సహృదయాభ్యం విజయతే’.

సరస్వతారణముగ నీవాడు లోకమున సహృదయుఁ
డనుమాటను మంచి మనసుగలవాడను నర్థమున
వాడుట యొకపరిపాటియై పోయినది. కాని
యామాట కసలు హృదయమున్నవాడు, అనగా
కళానుభూతిని పొందుటకు వలసిన వాసనాసంపత్తి
లేక సంస్కారవిశేషముగలవాడనియు కళాసన్నతతో
సహనుభూతి లేక హృదయసంపాదముగలవాడనియు
నర్థము. సహృదయులందఱును సజ్జనులుకారు.
సజ్జనులందఱును సహృదయులుకారు. లోకములో
కొన్ని కొన్ని రసానుభూతులనందుకోలేని మనస్తత్వము
గల సాజన్యమూర్తులెందఱో గలరు: చచ్చున సర్వ
రసానుభూతులకును ప్రతిస్పందనము పొందగల
హృదయతత్త్వముండియు జీవితరంగమున ‘అనన్యార్థ
వర్తులైన వారును యెందఱో గలరు. అనగా
సహృదయత్వ ప్రతిష్ఠకు మూలకారణము రసాను
భవోదర్శకమగు వాసనయేగాని సౌజన్యముగాదు. అను
భూతి వాసనా మూలకముని అభినవగుప్తపాదుఁడు
కఠోక్తిగా చెప్పియుండెను. మఱియొకయూలంకారిక్కు
దానిషయమై యిట్లు వక్కాణించెను.

‘సవాసనానాం సభ్యానాం రసస్యాస్యాదనం భవేత్
నిర్వాసనాన్తురంగంతః కాష్ఠ్మకుడ్యాశ్మ సన్నిభాః’

అనగా సవాసనులైన సభ్యులకే (రూపక
దర్శనమున) రసాస్యాదనము కలుగును. వాసనలేని

వారు రంగన్మలమునందలి కొయ్యలవంటివారు,
గోడలవంటివారు, తొలవంటివారు. అనగా వారి
కనుభూతియోగ్యత యుండదని తాత్పర్యము.

లోకమున సవాసనులయ్యు నా వాసనలో నొక
వైపరీత్యముగలవారుందురు. అనగా ఉత్తమసామా
జికుండైనవాడు రామధర్మబాధి పాత్రములతో సాను
భూతి వహించవలసియుండ అట్లుకాక రావణ దుర్యో
ధనాది పాత్రముల మెచ్చుకొనువారును గలరు.
వారేదో యొకయనుభూతి పొందుచున్నారగాన సవా
సనులే యగుదురుకాని కవిహృదయసంపాదియైన
యనుభూతి పొందజాలకున్నారగాన సరసులుకారు
సహృదయులుకారు.

‘సాక్షరా విపరీతాశ్చేత్ రాక్షసావిన కేవలం
సరసో విపరీతోఽసి సరసత్వం నముంచతి.’

అను హితోపదేశమూక్తియందలి శాబ్దికవమత్కారము
మాట యెటులున్నను, యెట్టి విపరీతవరిసి తియిందును
తారుమారుకానివాడే సరియైన సరసుఁ డన్నమాట.

సహృదయుఁడు సజ్జనుఁడు కావలసిన యన
సరములేదని విూద ననుకొంటిమి. కాని రసానుభవ
సమయమున వాని వాసనకు కవిహృదయసంపాదియైన
సముచితమైన యుద్దీప్తి కలుగుట కొక సాత్వికమైన
యావేశ మావశ్యకము. అనగా నాతఁడు సత్త్వప్రధా
నుఁడు గావలె.

‘వరగత ముఖదుఃఖాది భావనయా
భావితాంతః కరణత్వమ్ సత్త్వం’

అని ప్రతాపరుద్రుడు నిర్వచనము. సహృదయ సామాజికుని స్వరూపమును మొదట విరూపించిన భరతాచార్యుడు తన నాట్యశాస్త్రమున నిట్లు వక్కాణించెను.

‘అవ్యగ్రైరింద్రియైః శుద్ధ
ఊహాసాహ విశారదః
త్యక్తదోహాఽనురాగిన
సనాత్యే ప్రేక్షకః స్మృతః’

అనగా ననుచితమైన యింద్రియ ప్రవేశమున కగ్గముకానివాఁడును, విమలచిత్తుఁడును, రూపకకర్తయొక్క ఊహాసాహము గ్రహించుటయందు ఘటికుఁడును, దోషత్యాగముచేసి గుణప్రవరుఁడైనవాఁడును నాట్యసందర్భములందు ప్రేక్షకుఁడుగా నుండఁగలిన వాఁడని యర్థము. ఇందు సజ్జనలక్షణోద్దేశమును కొంత గతార్థమైనది. ఇక పిసలైన సహృదయుని గూర్చి భరతుఁడే యిట్లు వాక్రచ్చెను.

‘య స్తుష్టౌ తుష్టిమాప్నోతి |
శోకే శోక ముచ్చేతివ
క్రోధే క్రుద్ధో భయేభీరుః |
సశ్రేష్ఠః ప్రేక్షక స్మృతః ||

అనగా రూపకమున సంతోష సందర్భ ముద్దిష్టమైనపుడు సంతోషము, శోకముద్దిష్టమైన శోకము, క్రోధమైన క్రోధము, భయమైనపుడు భయమును అనగా ఉద్దిష్టసందర్భమునకు సమానమైన యనుభూతిని పొందినవాడే ప్రేక్షక శ్రేష్ఠుడనగా సహృదయ శిఖామణి. భరతమతము ప్రకారము సర్వ రసాభిముఖ్యముగల చిత్తవృత్తిగలవాడే సరియైన సహృదయుఁడు.

భరతమతమే సత్యమనఁజనమైనది. మఱి రౌద్రరససందర్భమున నాతఁడు క్రుద్ధుఁడు కావలెనని యవ్వాఁడు భరతుఁడు క్రోధ మసజ్జనలక్షణముగదా యన్నచో నగును. సహృదయుఁడు సజ్జనుఁడు కావలసిన పనిలేదనియంటిమిగదా. సజ్జనుఁడైన సహృదయుని మాటెమిటియని ప్రశ్నవచ్చునపుడు కావ్య

జగత్తున ఆ క్రోధాద్యనుభూతులు యధార్థములై యుండిన ఆయాస్మాత్రం జీవిత సంబంధులుకాని పాతక సామాజిక జీవిత సంబంధులుకావు అయినను సహృదయునిలో అనుభూతి పాటమరించుచున్నదే యనినచో నదే రసరహి్యము. అందులకే రసము సలౌకికమని యర్థా రాంకారికులు.

లోకమున సహృదయ శబ్ద పర్యాయవాచకముగ ననుఁడు, రసికుఁడు, రసజ్ఞుఁడు, భావుకుఁడు మున్నగు శబ్దములు వ్యవహృతములు ఇంచుమించునీయు సమానార్థకములు కాని సరస, రసిక శబ్దము లొక్కొక్కవును శృంగారశూరులైన వ్యక్తులవరముగా వాడుట కర్హ శృంగారము రసరాజము. అది సర్వ సాటి హృదయగోచరము. సద్యః పరనిర్వృత్తిప్రవాయకము. అనలు రసానందమును బ్రహ్మానందసప్రహ్మచారియని ఆలంకారికులెందు కన్నట్లుగా ననన్యపరతంత్రము, హృద్దైకమయము, విగళితవేన్యంతరమునైన బ్రహ్మానందముయొక్క ఆ లక్షణములు సద్యోహృద్యము సహృదయనైవేద్యము, ఆరాకికమునగు రసానందమునకును బట్టుటవలెన. = లక్షణములు లౌకికానందములకు సాధారణముగా, బట్టువుగాని సంగీతమువలె ఆపాతమధురము, సాహిత్యమువలె ఆలోచనామృతము ఆద్యంత సురుచిరమునగు సురతానందమునకు కొంతకుకొంత పట్టుచున్నవి. ఈ యూహతోడనే కాబోలు శృంగారమును రసరాజముగా పరిగణించినా రాంకారికులు ‘శృంగార ఏవ ఏకో రసః’ అను ఆచార్య భోజదేవుని యాభాణకము నభివాదమనుకొన్నను దాని రసరాజత్వము సంగీకరించుటయే లెస్స.

‘శృంగరీదే త్కవిఃకావ్యే జాతం రసమయం జగత్’ అని సెలవిచ్చినాఁ డాంకారిక మూర్ఖుఁడైనదవర్థముఁడు. కవి శృంగారియైనచో నాతని కావ్యమున నొక రసజగత్తు ప్రాచుర్యవించునట. సహృదయ లోక పారిషదుడైన యానందవర్ధనుఁడు సహృదయ లక్షణ మెఱుంగఁగలనట యుగంధరుఁడు మందబుద్ధి

యనుట. అట్టిచో నటు శృంగారియను శబ్దమేం ప్రయోగించెను? శృంగారి యనగా నిట ధర్మ ప్రవీణుడనికాదు. సర్వరసాభిముఖ్యము గలిగి ఉపరి శృంగారరసవశంవదమైన చిత్తవృత్తి యనగా సౌందర్యరీతింపగలవాడు కళాసమ్మయైనచో నా కళ రససరభిళమగునని యావంత్తి ప్రరమార్థము. కావున సరస రసక శబ్దములకు సర్వరసాభిముఖ్యము ఉపరి శృంగారమమకారమును గలవాడని యర్థము చెప్పికొని యామాటలను సహృదయశబ్దమునకు పర్యాయవాచకముగా గ్రహించుట లెస్స. ప్రపంచమున ప్రతిభాషాసాహిత్యమున సర్వరసములును చోటుచేసికొని ననిగాని శృంగారరసమున కేర్పడిన పరపతి యెక్కువ.

‘యేషాం కావ్యానుశీలనవశాత్

విశదీభూతే మనోముక్తురే

ఋగ్వేదియ తస్మిన్యాభవన యోగ్యతా

తే హృదయసంవాదభాషః సహృదయాః’

అని సహృదయత్వమును మతిచతురసముగ నిర్వచించినాడు విఖ్యాతభక్త్యాలోకవ్యాఖ్యాత అభినవగుప్తుడు. కావ్యములను పఠశీలించు వలెవాలునలన విగళిత మలీమనమైన విచలమైన ఎవరి మనసను నద్దమందు కావ్యప్రతిపాదితమైన అర్థముతో తాదాత్మ్యము ప్రతిఫలించునో వారు హృదయసంవాదభాక్కులు. సహృదయులని యర్థము. ■ హృదయసంవాదత్వ మనునది సహృదయ ప్రధాన లక్షణము. సహృదయుని మనసునకు అద్దముతోడి యౌపమ్యము చక్కగ కుదిరియున్నది. వస్తువైఖరి యెట్లున్న తత్ప్రతి బింబస్వరూపమును యథాతథముగా ప్రదర్శించు నది యాదర్శము. అనగా కవిహృదయము సున్న దున్నట్లు గ్రహించువాడే సహృదయుడనుట. ఆ హృదయముక్తరము కావ్యానుశీలనాభ్యాసవశమున విశదీ భూతము కాగలదనుటలో నింకొక పరమార్థము గూడ నిమిషియున్నది-సామాన్యమానవుడుగూడ అను విత్యసాహిత్యసంస్కరమున, మనసును మలీమన మొనర్చిన బహిరవరణమును చేపించుకొని విచలంతః కరణుడై, సహృదయుడై లేజరిల్లగలడు.

సహృదయులకోసమే కవినిరించును కావ్య ప్రపంచమును నిర్మించుచుండురు. మాతీమాధవ రూపక ప్రసాననలో భవభూతి

‘యేనామకేచిదిహ నః ప్రథయంత్యవజ్ఞాం

జానంతి తే కిమపి తాన్ప్రతిన్నైష్యత్తుః!

ఉత్పత్త్యతేస్తి మమకోపి సమానధర్మా

కాలోహ్యాయం నిరవధి ర్విపుతావ స్పద్యీ’

అని అనాడు కొంచెమేజిగి తన్ను కించపరుచువారి కోసము కానేకాదనియు తన రచనా ప్రయత్న మంతయు—సప్రదో అప్రదెక్కడో అక్కడ తనకు సమానధర్ముడైన పాతకుడు అనగా సహృదయుడందుంపకపోడనియు అవి వానికోసమేననియు చెప్పెను. పుట్టని సహృదయులయెడను పుట్టెడాశ పెట్టుకొని మహాకవులు రచనలు సాగించుచుండు రనుట స్పష్టము. రసీకుడు లభింపకున్నమానె తమ కావ్య మరసేకుని బారిఁ బడదాదని యాశించురు కవులు.

‘ఇతర పాపఫలాని యభేచ్ఛయా

వితర తాని సహే చతురానన

అరపికేషు కవిత్వ నివేదనం

శిరసి మాలిఖ మాలిఖ మాలిఖ’

అని బ్రహ్మదేవుని పర మర్థించినాడంట, యొక కవి బ్రహ్మ. ఒక కవి సహృదయాభావమువలన కవితా వ్యాసంగమే మానుకొన్నట్లు చమత్కారముగానిట్లు చెప్పినాడు. రాజశేఖరండు తన కావ్యమీమాంసలో

‘కన్త్యంభోః? కనిరస్మి—

కావ్యభినవామాక్తి స్తథే పత్యకామ్—

త్యక్తా కావ్యకౌశలై సస్రస్రతి మయా—

కస్మాదిదం? శ్రూయతామ్

యస్యమ్య గ్నివినక్తి దోషగుణయో స్ఫారం

స్వయం సత్కవిః

సోఽస్మిన్ భావుక ఏవ వా

స్త్యధ భవే ద్దైవా వ్న నిర్మత్పరః’

నహృదయత్వము - గుణదోష విచారము

గుణదోషసారజ్ఞుడు స్వయముగా సత్కవియు నైన నహృదయుడేలేడు అభ్యష్టవశాత్తు ఉన్నచో నిర్మల్గురుడైన వాడులేనేలేడని తాను కవిత్వము చెప్పుట మానుకొంటేనన్నాడంట యాకవి. అనగా కవితయొక్క గమ్యస్థానము నహృదయుని హృదయమే యనుట స్పష్టము. దిష్టాణీయములో కావ్య రసానుభూతి కేవల దుర్లభాధికారియో యిట్లు తెలుపబడినది.

‘నైన వ్యాకరణజ్ఞమేతి పితరం
నభ్రాతరం తార్కికం
దూరా త్పంకుచితవ గచ్ఛతి
పునశ్చండాలవ చ్ఛాందసాల్
విమామాంసానిపుటం నపుంసక
మితిజ్ఞాత్వా నిరస్యాదరాల్
కావ్యాంకరణజ్ఞ మేవ కవితాకవ్యా
వృణోతే స్వయమ్’

కవితాకవ్య వైయాకరణుని తండ్రిగను, తార్కికుని సోదరునిగను, వేదజడుని చండాలునిగను, విమామాంసకుని నపుంసకునిగను, పరిగణించి కావ్యాంకారవేత్తయైన భావుకునే స్వయముగా వరించు నంట. ఆ వైయాకరణాదులకనలే కవిత్వ పరిజ్ఞానము లేదనికాదుకాని దాని సారస్వపరమార్థము వారి కంతు పట్టదనుట. చర్వణము సర్వసామాన్యమేకాని సారస్వదము నహృదయునిది. ఈ విషయమునే భోజనరీతికర్త యిట్లుగ్గడించినాడు:-

‘అపూర్వోభాతి భారత్యాః
కావ్యపుత్ర ఫలే రసః
చర్వణే సర్వ సామాన్యే
స్వాదునిల్ కేవలం కవిః’

అంతేకాదా వైయాకరణాదులు కొందరికొక్కప్పుడు

‘అర్థాస్వేదన వేళాయాం
శబ్దోత్పత్తి విచారకాః
నీచీ మోక్షణ వేళాయాం
వస్త్రమూల్య విచారకాః’

అనునట్లు విరసముగను ప్రవర్తించుట కద్దు. అపును మఱి స్వర్సమున కొక చీడి అరువాయిగానున్న సురభ ప్రసంగవేళ కోకవెలనెఱుంగగోరినవానికి వియ్యంకుడే రసానుభవ సమయమున శబ్దస్వరూపవిచారణ సేయు వాడు.

నహృదయుడు తాను కావ్యరసానుభూతిని పొంది క్షులుకుటయేకా దాతని వలన లోకమునకు కొన్ని ప్రయోజనములు గలవు. అనుభవసిద్ధుడైన యాతడు తన యనుభూతికి తానలమైన కావ్యము స్వరూప స్వభావములను ప్రమాణముగ వివరించుట వలన ఆ కావ్యము నతఃపూర్వము చదువని పాఠకునికి దానియొడ ప్రరోచన కలుగును. చదివిన సామాన్య పాఠకునికి అతఃపూర్వము స్ఫురింపని కావ్యశిల్పరహస్యము లెఱుకపడును. అంతేకాదు. నహృదయునికి సమకాలికుడైనచో ఆ కవికే భావరచనకుగాని లేక అర్వాచీనకవుల రచనావ్యాసంగమునకుగాని = నహృదయుడు మార్గదర్శకుడగును. సాహిత్యస్పష్టగా పరిణతావస్థలో అభిజ్ఞానశాక్తుంతంమును రచించిన మహాకవి కాళిదాసు తత్ప్రస్థానసతో:-

‘అవరిత్ షాద్విదుషాం
న సాధుమన్యే ప్రయోగ విజానం
బలవదపి శిషీతానా
మాత్మ వ్యవత్యయం చేతః’

అని వలికెను. వండితులు చూచి సంతోషము పొందు దాక తన ప్రయోగవిజ్ఞానము చక్కనిదని సంభావించడంట. ఎంత సుశిషితుడైన వాని విషయమునను వాని మనసు వాని విషయమున నాతనికి వినంభ ప్రాతము కాఁగూడదంట. చూచితిరా అంతమహాకవియు ‘నహృదయాః ప్రమాణమ్’ అని యెట్టిజోహారు చేసెనో ! అసలు పినలైన కావ్యరసికుడు లభించుట కవుల భాగ్యవిశేషముగా భావించిరి మనవారు.

‘దత్తాతేన కవిభ్యః
స్వగో సకలాపి కనకనంపూర్ణా’

దివ్యం సుకావ్యరచనాం

క్రమం కవివాం యో విజానాతి.'

అని భోజవరిత్ర. అనగా కావ్యమర్మజ్ఞుడైన యొక సహృదయుడున్నచో అతనిచే ఆ కవికి హిరణ్య గర్భయగు మహిమండలము సర్వము ధారాదత్తమైనట్లేనట!

పాశ్చాత్యులుగూడ సహృదయతత్వమును గొప్పగా సంభావించినవారు.

'You will find poetry nowhere unless you bring some with you' అని జౌబర్టు మహాశయుఁ డభిప్రాయించెను. అనగా మనలో కొంతకవిత్వము అనగా కవిహృదయతత్వము లేనిదే మన కెచ్చటను కవిత్వము గోచరముకాదు మన వారు చెప్పిన సహృదయత్వ ప్రధాన ధర్మమునే మరొక విధముగా చమత్కారముగా చెప్పివాఁడీ పాశ్చాత్య పండితుఁడు. పూర్వోక్తమైన అభివ్యక్తిపైదుని నిర్వచనమునకు సన్నిహితమైనదే యా యాభాణకము తాత్పర్యము. 'Sad is his lot who once at least in his life has not been a poet' అని లేమర్ పెయిన్. జీవితములో అధమపక్ష మొక సారియైనను కవికానివాఁడు వ్యర్థుఁడట! అనగా ప్రతిమనుజుఁడు కవిత్వమును జెప్పవలెననిగాని చెప్పఁ గలఁడని కాని కా దా వాక్యతాత్పర్యము. ప్రతివ్యక్తియు నెప్పుడో యొకప్పుడు కవిహృదయసంవాదియైన కావ్యానందమును పొందవలెనని లేక రసప్రసన్నుడైన కవి హృదయ ధర్మమును గలిగియుండవలెననియు లేనిదో ఆ జీవితము నీరసము, నిరర్థకమునగు వనియు ఆ వాక్య పరమార్థమైనట్లు లేచును.

'Poetry has been to me its own exceeding great reward: it has given me the habit of wishing to discover the good and the beautiful in all that meets and surrounds me' అని కాలిగిడ్డి మహాశయుఁ డొక మహాసంకల్పము చెప్పకొనెను. ఇందునక్కని యైన యొక సహృదయుని ఆత్మసాక్షాత్కారమునే చూడగలము. తనకు కవిత యబ్బుటవలన మఱి

యొండు లబ్ధి ప్రసక్తిలేదట. అదేయొక మహాలబ్ధి యట. ఏలన ఆ కవిత యతని పరిసరసామన్త్యము నందుఁగల మంచిని సౌందర్యసంపత్తిని గుర్తింప వలయునను యిచ్చ నతని జీవలక్షణముగా చేసినదట అవును కల్యాణకామనగలవాడే సహృదయుఁడు, సౌందర్య రిరంసునైన వాడే సహృదయుఁడు ఇంచుమించుగా నీ విషయమునే భంగ్యంతరముగా దశరూపకమున ధనంజయుడిట్లు వివరించెను.

రమ్యం జగుప్సిత ముదార మథాపి నీచం ఉగ్రం ప్రసాది గహవం వికృతంచ వస్తు యవ్యా వ్యవస్తు కవి భావకభావ్యమానం తన్నాస్తి యన్నరసభావ ముపైతిలోకే'

కవి భావుకుఁడు కావలెనేగాని అతనిచే భావ్య మానమై రసభావసిద్ధిని పొందని విషయ మదెట్టి దైననునరే లోకమున లేనేలేదు సర్వసౌభారణముగా మహాకవులందఱును పరమ భావుకులు. ఇనుకనే వారి రమణీయ దర్శనమున సర్వవిషయములును రసదీప వర్తులగును.

"He who finds elevated and lofty pleasure in the feeling of poetry is a true poet, though he never composed a line of verse in his entire life time అని డుడెవంట్ మహాశయుని వక్కణ. అనగా కావ్యానుభవమున పరమోదాత్తమైన ఆనందమును పొందువాఁడు తన యావజ్జీవితమునను ఒక్కసద్య పంక్తిని రచించి యుండకపోయినను నిజమైన కవి యనిపించుకొనునట. అనగా సహృదయత్వము సమృద్ధిగాఁ గలవాడే సినలైన కవియనుట లేక కవి హృదయ సంవాదముతో పరమానందానుభవము పొందువాడే సినలైన సహృదయుఁడనుట. ఈ వాక్యమున కవి సహృదయ ధర్మములనుగూర్చిన యభేద భావనగలదు. అసలు సరస్వతీతత్వమే కవి సహృదయాభ్యాసమని యుద్వాటించివాఁ డభినవ గుప్తపాదుఁడు.

‘సర్వస్వాస్త్యం కృ
సహృదయాఖ్యం విచారే’

— లోచనము

సర్వసాధారణముగ కావ్యగతగుణదోషవిచారణ సందర్భమున సహృదయశబ్దము తమను ప్రసక్త మగుచుండును. కొందఱు గుణగ్రహణమాత్రపరా యణుడే సహృదయుఁ డనుకొందురు. కొందఱు సహృదయుఁడు దోషదోషీనుఁడు కావలయునందురు. మఱికొందఱు తప్పనుగూడ నొప్పుగ భావించువాడే సహృదయుఁడందురు. మన రచయితలలో చాలమంది మందవ్రేళ్లకు లఘుపిరులకు నొక పరిపాటి యున్నది— తమ రచనల మొదటనో చివరనో తమ తప్పుల నొప్పులుగా భావింపుడని పాఠకులను నేడు కొనుట. అది కేవలము అలసత్వము, ఆమాయ కత్వము. ఆ మాట మాచుకొని యొక పాఠకుడెంత సహృదయుడైనను ఆ తప్పుల నొప్పులుగా భావించుట యంతమొప్పితనము మఱి యుండఁబోదు. ఒప్పులను తప్పులుగా భావించుటనరే అంతఘోరము మఱి యుండదు. అది పాఠకుని తెలివితక్కువయైన గావలె, లేక యేదేని యసహనతయైన గావలె. మఱి కొందఱు రచయితలు కడుగుడుసుగా తమ రచనను సహృదయులైనవారు తప్పక యభినందింతురని విశ్వ సింఛుచున్నామందురు. అనగా వారి రచన బాగుగ లేకపోయినను బాగుగా నున్నదనువాడే సహృదయు డన్నమాట వారి దృష్టిలో. అలాగే మన కెందుకు వచ్చినదని ప్రతిది— బాగున్నదను వెట్టిబాగుం సహృద యులును మనలో లేకపోలేదు. తాము సహృదయుల మని ప్రకటించుకొని ప్రతిష్ఠ. సంపాదించుకొనవలె నని యుబలాటపడి కొందఱు, అసలు తప్పులను పొల్పుకొని నిరూపించగల ధీమా, సామర్థ్యము లేక కొందఱు, రచయిత సమకాలికుఁడు కావలసినవాఁడు నైనచో మొగమోటుకలన కొందఱును సహృదయు లుగా లోకమున చలామణి యగుచుండురు. కాని యది కాదు సహృదయత.

ఈ గుణదోషముల విషయమున సహృదయుల బాధ్యతను చక్కగా నిర్దేశించిన ప్రాచీనాంధ్రకవులు

కొందఱు గలరు. అందు కేతన తన యాంధ్రభాషా భాషణమున—

ఒప్పులుగల్గిన మెచ్చుడు,
తప్పులుగల్గిన నెఱిగి తగదిస్తుఁడు, త
ప్పొప్పనకుఁ దొప్పుతప్పని
చెప్పకుఁడి కపు లపాస్తచేసెద మిమ్మున్
గుణదోషంబు లెఱిగి యిది
గుణమిదిదోషమని పూజగొందురు నుకపుల్
గుణదోషము లెఱుంగక దు
ర్గుణములె గుణములని పూజగొందురు
కుకపుల్.

సహృదయునిపై ఒప్పును మెచ్చుకొనవలసిన బాధ్యత యెంతైనా గలదు. అయితే దోషశ్చత కంటె గుణగ్రహణత్వము కొంత నులుపు. దోష నిరూపణమునకు పాండిత్యబలముండవలె అది బాధ్య తతోఁగూడినవని. దోషశ్చ శబ్దమునకు పండితుఁ డని యర్థ నిరూఢిగలదు. గుణశ్చ శబ్దమునకట్లు లేదు. అందులకే తన్నప్పచో ‘విశ్లేషి తగదిస్తుఁడు’ డమచున్నాఁడు కేతన. ఆ తప్ప నొప్పుగాఁగవచ్చుట మంచిదనుట ఒకని మతము కానేకాదు. తప్ప నొప్పున్ను, ఒప్పును తప్పన్నను తప్పి. ఇదిగూడ మిదిదోషమని ప్రపమాణముగ స్థాపించువారే పూజ్యులు.

దూరాగులు నారాయణకవి తన పంచ తంత్రమున—

.....నా కచిత్తము రుచింపని
కాపులచూచి చెప్పడి!
తప్పులులేచిచోనవుగదా
యని తీర్పుఁడు, చూటిచూటికన్
జెప్పకుఁ దొప్పు తప్పనుచు,
జెప్పగ నేర్చిన వాని కొక్కచో
దప్పులులేక మానవని యెట్ల
లెఱుంగుడు మీకు మొక్కెదన్

అని సహృదయ విమర్శకులకు తమ బాధ్యతను చక్కగా గుర్తుచేసినాఁడు.

కుకవినిండానందర్థమున అనహృదయులను
తూర్పాటబట్టినా రాంధ్రకవులు. 'కుకవుల్ధర
దుర్బిలులట్లుమాడంగన్' అని తిక్కన వక్కణ.

'ఏ మహాత్ములుగల్గ భూమిశ సభలలో
కవులకు నధిక విఖ్యాతిగల్గె
.....

ఏప్రవీణులుగల్గనిల నలంకృతి కృత
ద్యములకు దోషలక్ష్యములు గల్గె

అని యిత్యాదిగా రామరాజభూషణుని చతురాక్షేపణ.

తప్పరికం బుపేక్ష కుచితంబగుగాక,
నగంగనైన నా
(కుచ్చి) యజాగళనైన సగోత్రుల
వారల నెన్న నేటికిన్'.

అని మారన విమరు. కావ్య పాఠకులందుగల నైవి
భ్యమునిట్లు—

'ఒకఁ డలంకారమునకు వేడుక వహించు
నొకఁడు వార్తా నమృద్ధికిఁ జెందుగు...'

అని యిట్లు నైవమవారిగఁ జేర్చునుచు బైచ
రాజ వేంకటనాథుడు (పంచతంత్రము 1-14)
చివరికి 'ఇందటి ముదలింపఁ జాలు పెట్లు?' అని
అని తాను విదగుడయ్యు విష్ణుణ్డైనాడు.

భిన్నరుచిచమరమగు లోకమున అందఱిని
మెప్పించుట దుస్సాధము. పిండిసోలు లక్షణకవి
లంకావిజయమున కృతివతి మాటగా—

'కొందఱు శబ్ద సౌష్ఠ్యము
కొందుఱు భావము గొందఱుమున్
గొందఱు సంధిసంఘటన
గొందఱులంకృతి పుల్కి గొందఱుం
గొందఱు తెన్న సంస్కృతము
గొందఱు ఛందము గొందఱు అన్నియుం
గొందఱు జాతులెల్ల కవికోటి
బలీయనజేయు మీకృతిన్' (1-56)

అని యున్నది. ఉద్దేశము మంచిదికాని యట్లు
సర్వసమ్మతముగా కావ్యనిర్మాణము చేయుట కష్ట
సాధ్యము.

సరసుల స్వరూపము నిట్లా విష్కరించినాడు
రాధామాధవకవి.

'సరసులు చిత్తగింపుడనివాటిను
మామకవాణి సస్యన్
హరయగునేని వారి హృదయంబుల
కింపొనరింపకున్నె? యె
వ్వరు పిలువంగ వచ్చి యరి
వర్గము లాత్మల జొక్కు తేనియల్
గురియు ప్రమాన గుచ్ఛ
భరకుంచితమల్లి ముల్లికావనిన్'

కావ్యగుణగ్రహణార్థము సరసులఁ బ్రార్థింపఁ
బనిలేదనినాడు. యథార్థము వారికి ప్రథమరోపమాన
ముచితముగనున్నది. కనువర్తి అబ్బయామాత్యుఁ
డనిరుద్ధచరిత్రమున సరసులకు విరసులకు నెట్టి
చక్కని ప్రతియోగనంఘటనముచేసి చూపినాడు.

'సుకవుల మాక్తులందు సరసుల్
నెరసుల్ వెదుకంగబోరు, మ
క్షిక విత్తుల్ ప్రణాబు పరికించు
గలిం గొడల్ గణించుటల్
కుకవుల నైజబుద్ధి; తెరలో
కథ చొప్పన బొమ్మలాడగా
నొకకడ హాస్యపుం బ్రతిమలుండవె
పెక్కులు వెక్కిరించుచున్.'

ఈ గుణదోషగ్రహణము గుఱించి కావ్య
విగ్రహాంసాకారుడు రాజశేఖరుఁ డిట్లు వాక్కునెనా

'గుణదోషా బుధో గృహ్లాన్
ఇందుక్షేపరావివేశ్యరః |
శిరసా శ్లాఘతే పూర్వం
పరం కంఠే నియచ్చతి'

శివుడు తండ్రుని శిరసా సహించెను. గర్భమును గళ
సీమలో దాచివైచెను. బుధుడును గుణదోషముల
వాక్రమమున గ్రహించునని శ్లోకతాత్పర్యము. అట్లు
దోషము ననహృత మొనర్చుట సహృదయలక్షణము
గాదు. దోషలేశమును గూడ పాఠకుకముగ గర్హించ
గలిగి, గుణలవమును గూడ మెచ్చుకొనగల్గుటయే

సరియైన నష్టాదు విమర్శకధర్మము. కాని 'దృష్టం కిమపి లో కృతస్మిన్ ననిర్దోషం ననిర్గుణం' అనగా నీ లోకమునఁ గేవలము నిర్దోషమైనదియుఁ గనరాదు, నిర్గుణమైనదియుఁ గనరాదు, అని అర్థముమాట సత్యము. అందుచే దోషము నసలే యుపేక్షింపవలయుననుట సమంజసముకాదుగాని దోషాధిక్యమున్న రచనలో గుణమును మఱిగువలచరాదనియు, గుణాధిక్యమున్న రచనలో మాత్రము దోషమునుపేక్షించవచ్చుననియు నొక సమయము చేసికొనుట సముచితమనిపించును. ఇందులకు

‘ఏకా’నా దోషా గుణస్సపితే
నిమజ్జితీందో కిరణస్సీవాంకః’

అను మహాకవి కాలిదాసు మాటను పాటించేసికొన వచ్చుచు. చంద్రకేరణవసారమున మచ్చయొక్క ప్రభావ మెట్లు పుటమాయుచుచున్నదో అట్లే గుణ బాహుళ్యమున దోష మడగుచున్నది. ఈ దోషము లందును అన్నియు నిత్యదోషములుకావు. కొన్ని భంగ్యర తరమున గుణములుగనే పరిణమించుననియు గలవు. ఉదా:—పిపాసాభీక్ష క్రియా సమశ్చవారాది సందర్భము లందు పునరుక్తి గుణమే యగుచున్నది. ఇతరత్ర మాత్రము దోషము కాని కొన్నికావ్యకథాసందర్భము లందు—కుకవిత్వ స్వరూపనిరూపణము విషయమై నప్పడు అరీతి, అప్రతితికము, నేయార్థము మున్నగు నిత్యదోషములును, ఉపయత్యమధుసాయివలె పములు విషయమై నప్పడు అక్రియము. సంబంధవివర్జితము, విపరీతభీషదము మున్నగు నిత్యదోషములును దోష ములు గాకుండబోవును. అట్లుని వానిని అనిత్య దోషములనుట కుదురదు. అవి క్షుద్రయ విశిష్ట సందర్భములకు సంబంధించినవి. అట్టివానినిగూడ అనిత్యదోషము అనుకొన్నచో లాక్షణిక న్యవనాయే చెడును. అనుట 'రసావకర్షకా దోషః' అని సాహిత్య దర్పణకర్త విశ్వరాథకవిరాజునినట్లు రసావకర్షక మైనవే సేనలైనదోషములు. రసము కావ్యమున కాత్మ గముక. అయితే కావ్యమునకు శరీరమునుగలదుగదా— శబ్దార్థములు. లాక్షణికస్థితి సంపాదనార్థము త్రదోషనిరూపణము నావశ్యకమే. గుండెపై చేయ

వైముకొని నప్పుదయఁ దిట్లొక సమన్వయమును
చేసికొనఁచో కాళిదాసాదిమహాకవులే ఆక్షేపణకు గురి
యగుదురు. రసావర్ణకములగు దోషములు కాళిదాసులో
నున్నను కాదనరాదు, నిలదీసి యాక్షేపింపవలసినదే!
క్షేమేంద్రుఁడు తమిండివాఁడా మఱి? తన - జాబిత్య
వివారచర్చలో ప్రత్యుదాహరణములకు కాళిదాసుని తనవి
గూడ శ్లోకము లుదాహరింపలేవా? మహాకవుల నన
శ్యము విమర్శింపవలసినదే - వారు కడచన్న తెరువుల
తెలిపిడి కొఱకు. అయితే వారి విమర్శకు వినియో
గింపవలసిన కొలబద్దలు వేఱు. సామాన్య కవుల
విమర్శకు వినియోగించవలసినవి వేఱు. చీరను
మూరవేసి కొలుతుము. పొంమును టేపువేసి కొలు
తుము. కాలువను బిల్లకట్టుపై దాటుదుము. కడ
లిని పొగయొడపై. అట్లే సామాన్యుని కావ్యములో
శబ్దదోషములు మొదలగు లేక యేరుదుము. మహాకవి
మనకు రసభంగములిచ్చినాఁడనియు, మహాతీర్చి
సీమలలో మార్గదర్శకుఁడైనాఁడనియు అతని కావ్య
ములో అడుగిడుగన అనుభవ పులకితులమై పొవు
టయేగాని ■ లేక యేరుకొనుట మఱిచిపోవుదుము.
ఆ రసానుభవరహస్యమునే యితరులకు నివేదించుము.
"The good critic is he who recounts the
adventures of his Soul in the milieu of
master pieces" అని అనటోల్ (ప్రాన్సు) మహా
శయుడు అయితే ఎంత మహాకవియందును ఏ అతి
రసతయో, రసభంగమో యున్నచో నుపేక్షింపము.
సప్రదయుఁడు ముఖ్యముగ గుర్తించుకొనవలసిన
స్థూతమిది.

మంచియైనను చెడ్డయైనను పాతకమాత్రుని
మాట తాత్పారికము, పరిమితప్రచారముగలది.
నిత్యము సాపాత్యవిమర్శన వ్యాసంగియగు సప్రద
యని మాటకు విలువ యెక్కువ, ప్రచారమెక్కువ.
ఆ మాట చాలా కాలము సజీవముగా నుండునట్టిది.
అందుచే నతడొక రచన గుఱించి, యేయొక్క వలుకు
పలికినను ముందుగా యెంతో ఆలోచించి మఱి
చేయవలె. తగని మంచిమాట యనినను, మునిగిపోయి
నది లేదుగాని తప్పమాట యన్నాడా? అది అతని
సప్రదయత్య ప్రతిష్ఠకు భంజకము గుటయేగాక రచ

యితకు గూడచుట్టుకొనును. విమర్శకుండెంత సహృదయుడైనను వైయక్తికమైన యభిరుచి వైలక్షణ్యముతో మాత్రము విమర్శ సాగింపరాదు. సర్వ సమ్మతములగు కొన్ని ప్రమాణములుండవలె ఆలాగని యెప్పుడో వ్రాయబడిన లక్షణగంధాల యొడంబడులతో అన్నికాలాల ఆన్ని రకాల సాహిత్య గ్రంథములకును నూత్రపట్టుట పనికిరాదు. ఒక సాహిత్య గ్రంథము పుట్టినప్పటి దేశకాలమాన పరిస్థితులు, ఆ గ్రంథ రచనలో కర్తృ మనో విశ్వమైన ప్రయోజనదృష్టి, తత్పాదనలో ఆ గ్రంథకర్త యెంతవఱకు కృతకృత్యుడైనవాడు, ఏ సాటివైపుటి ప్రదర్శించినవాడు, ఎంత రసానుభవమును పాఠకులకు చూరజేసినవాడు అను విషయములను ముఖ్యముగా పరిశీలించవలయును. అక్కడ మఱి ప్రాచీన నవీనములను పట్టింపు లుండ గూడదు. 'పురాణ మిత్యేన నసాధు సర్వమ్, నవాపి కావ్యమ్ నవమిత్యనద్యమ్' అను మహాకవి కాళిదాసు మాటయుండనే యున్నది. ప్రాచీన కావ్యములకున్న నవీన ప్రమాణములతోగాని నవీనకావ్యములను ప్రాచీన ప్రమాణములతోగాని కొలవ గూడదు. ఆ ప్రమాణము లిరు వాయములకును సడుమ గుణప్రణమైన, దోషజ్ఞతా దక్షమైన సమరసదృష్టి యేదో యుండవలయును. అదే సహృదయత గుణజ్ఞుడు మాత్రమేవాడు సహృదయుడు దోషజ్ఞుడుగూడ సహృదయుడేకాని యతడు పురోభాగి యనగా దోషైకదృక్కుకాగూడదు గుణజ్ఞుడుకాని దోషజ్ఞుడు సహృదయుడు కానేకాడు దోషజ్ఞుడుకానిగుణజ్ఞుడు చేతకాని సహృదయుడు లేదా మీదవెప్పినట్లు తప్పన్నచోగదా తంటా రావచ్చునని తప్పన్నను 'ఫరవాలేదు-బాగుగనే యున్నది- బాగులేకపోలేదు' అని యాలాపన యేదో సచ్చిక్షుచ్చికలాడి బాధ్యతనుండి తప్పించుకొనవచ్చు

నను బావతు వెజ్జిదాగుల సహృదయులు కొందఱు విషయము సంతెత్తుకొన్నచోగదా మంచియో చెడో అనవలె, అనలెత్తుకొనకున్నచో యేమాటయు రాదు గదాయని చల్లగా విషయమును జారవిడచి యూర కుందురు. కొందఱు విధిలేక తమ యభిప్రాయము చెప్పనలసినచ్చినపుడు గోడవిగొడపిల్లివాటముగా చెప్పుదురు. అనలు విషయము తెలిసినవాడు ఒక రడుగకపోయినను దాని యథార్థస్వరూపము లోకము తెలిపికొనవలసిన యనసరమునదీనప్పుడు, తన కనకాశ మున్నప్పుడు నిజము నిరూపించుకొనుటకు పూను కొనవలె ఊరుకొన్నంతమాత్రాన అది సహృదయత కాదు. పూనుకొని దోషనిరూపణ చేసినంతమాత్రాన అది సహృదయత కాకపోదు.

ఇంక సాహిత్యరంగమునందేకాదు, సార్వజనీనముగా, సార్వకాలికముగా సహృదయత యనగా నిదీ సహృదయత అని నిరూపించుటకు నికరమైన సందర్భాలు రెండు: పగవారి యెప్పునైన మెచ్చుకొనుట. తన తప్పునయినను ఒప్పుకొనుట. మొదటి సందర్భమున కొందఱు పెద్దమనుష్యు లభినయముసేయుట కద్దు. కాని తన తప్పు నొప్పుకొనుట యున్నది, సహృదయతాసాధమునకు చరమ సోపానము. కనీస ధర్మముకూడ. అప్పట్ను నెవఁడును వభినయము సేయుడు. విచగుల కొందఱు సమర్థించుకొనుటకు ప్రయత్నింతురు. వీరుకాకున్న తాత్కాలికముగా సహృదయుడై తప్పు నొప్పిచేసికొని తరువాత తన తప్పును చూపనవాని పనిపట్టుటకు ప్రయత్నింతురు. సినలైన సహృదయుడైనచో తప్పు నొప్పుకొనుట మాత్రమేకాదు; షమాపణ చెప్పుకొని తనకా దోష పరిజ్ఞాన ప్రదానైనవారియెడ కృతజ్ఞతనుగూడ ప్రకటించును. ఇట్టి సహృదయులీ మన దేశములో, కవులలో, విమర్శకులలో వెండఱుందురు? బ్రదికి చెడిన దేశముగదా భారతదేశము !!

మహాత్ముని జీవిత సందేశము

మహాత్మాగాంధీ షష్ట్యబ్దపూర్వత్వన సందర్భంలో దేశోద్ధారక, విశ్వదాత, కళాప్రపూర్ణ (శ్రీ) కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావుపంతులుగారు 1929 అక్టోబరునెల భారతిలో 'సాభిప్రాయవిశేషము'లలో మహాత్మునిజీవితసందేశం గురించి తమ భావాలను గంభీరోదాత్తంగా ప్రకటించారు. ఆ భావాలు నాలుగు దశాబ్దాలు గడచినా, పరమానందస్థితిలో తెలియదగినవి, నిరంతరమనన యోగ్యాలూ కావడంవల్ల ఇక్కడ ఆ సాభిప్రాయవిశేషాలను మహాత్మాగాంధీ శతజయంతి ఉత్సవ సందర్భాన్ని పురస్కరించుకుని ఉల్లేఖిస్తున్నాము.

సత్యంవదా ధర్మంచర! స్వాధ్యాయాన్నా ప్రమదః
ఆచార్యయ ప్రేయం ధన మాహృత్య ప్రజాతంతుం
మా న్యవచ్చేత్తిః! సత్యా న్న ప్రమదితవ్యం! ధర్మా న్న
ప్రమదితవ్యం! కుశలా న్న ప్రమదితవ్యం! భూత్యై
ప్రమదితవ్యం! స్వాధ్యాయప్రవచనాభ్యాన్ప్రమదితవ్యం!
దేవప్రకృత్యా కార్యాభ్యాం న్యేప్రమదితవ్యం! మాతృదేవో భవ!

పితృదేవో భవ! ఆచార్యదేవో భవ! ఆతిథిదేవో భవ!
యా న్యవద్యాని కర్మాణి తాని సేవితవ్యాని నో
ఇతరాణి యా న్యస్మాకం సుచరితాని, తాని
త యోసాస్యాని నో ఇతరాణి!

యే కే చాన్మచ్చేయాగ్ం సో బ్రాహ్మణాః!
తేషాం త్వయావదేవ ప్రశస్తితవ్యం! శ్రద్ధయా

దేయం | అశ్చద్యాయదేయం | క్రియా దేయం |
ప్రాయా దేయం | భియా దేయం | సంవిదా దేయం |
అథ యది తే కర్మవిచిత్వా చా వృత్తవిచిత్వా
వా స్యాత్ ||

యే తత్ర బ్రాహ్మణా స్సమ్యక్స్మిన్ : | యుక్తా
ఆయుక్తాః | అలౌక్యా ధర్మామాస్యస్యః | యథా
తే తద్రో వర్తేన్ | తథా తద్రో వర్తేథాః | అథా
భ్యాభ్యాశ్చ | యే తత్ర బ్రాహ్మణా స్సమ్యక్స్మిన్ : |
యుక్తా ఆయుక్తాః | అలౌక్యా ధర్మామాస్యస్యః |
యథా తే తేషు వర్తేన్ ||

అథా తేషు వర్తేథాః | ఏష ఆదేశః | ఏష ఉప
దేశః | ఏషా వేదోపనిషత్ | ఏతదనుశాసనం | ఏవ
ముపాసితవ్యం | ఏవ ము చైతదుపాస్యం | స్వార్థాయ
ప్రవచనభ్యాం సప్రవచితవ్యం | తాని త్వయో పాస్యాని
విచిత్వానాస్య తేషు వర్తేన్ ||

ప్రపంచ కల్యాణమునకై మహాత్ము లకారణము
గను సర్వసంగవరిత్యాగమును జేయుచు, ప్రజారాధన
మునకు పాత్రులగుచున్నారు. సామాన్యులకు స్వప్ర
యోజన పరాయణత్వము సహజమైనటులు మహా
త్ములకు పరపిత పరాయణత్వము సహజశీలము.
సామాన్యులకు పటబుము పరిపాటియైనటులు మహా
త్ముల కాత్మబలము సహజమగుచున్నది. సామాన్యులకు
భోగ మారాధ్యమైనటులు మహాత్ములకు త్యాగ
మారాధ్యమగుచున్నది. సామాన్యుల కాగ్రహము
సహజముగ గలుగునటులు మహాత్ములకు నిగ్రహము
సహజముగ గలుగుచున్నది. సామాన్యులకు బాహ్య
విషయములు ప్రమాణమైనటులు మహాత్ముల
కాత్మవిషయములు ప్రమాణము | లగుచున్నవి. ఒక్కొక్క
తన లాభము, తనవారి లాభము; రెండవ వానికి
మానవ లాభము, విశ్వలాభము. సామాన్యుల యాచర
ణము సంరంభమునకును, మహాత్ముల యాచరణము
శాంతికిని సాధనము లగుచున్నవి.

మహాత్ముల యాచరణములు సామాన్యుల
కాదర్శములై పురుషార్థ సిద్ధికి సాధనము లగుచున్నవి.

మహాత్ముల యాచరణములు భిన్నసంస్కారములుగల
జనులకు వారు తలచినటులు గోచరంబగుచుండును.
దైవసంపన్నులు వారి భక్తులకు వారి కోరికల కను
రూపముగను ప్రత్యక్షమగుచు ధర్మాభ్యుదయమును
జేయుచున్నారు. శ్రీకృష్ణుడు, బుద్ధుడు, క్రీస్తు
మొదలుగూ దైవసంపన్నులు ధర్మాభ్యుదయమును జేసిన
విధమును ప్రపంచచరిత్ర సహస్రముఖములను చాటు
చున్నది. గాంధీమహాత్ముని దివ్యచరిత్రమును ■ మహా
నీయుల దివ్యచరిత్రమును సంస్కరింపజేయుచున్నది.
తైత్తిరీయోపనిషత్తునందు శిక్షావల్లి తెలుపుచున్న
సత్సధర్మాదేశోపదేశానుశాసనములు గాంధీమహాత్ముని
గురుత్వమున కనురూపముగ నున్నవి.

దేశమునందందంతటను ఒక్కొక్కరు మాసా
దిని జయంత్యుత్సవములు జరుపబడినవి. ఆ యుత్స
వములం దన్నిసత్తములవారును, మతములవారును,
జాతులవారును గాంధీ మహాత్ముని గుణసంకీర్తనమును
జేసిరి అన్నవస్త్ర దానములను జేసిరి. సభలను,
సంకీర్తనలను జేసిరి గీతములను బాడిరి. భోధనలను
జేసిరి. సంచికలను ప్రచురించిరి. ఇద్దరును ఏక
యించిరి. ఈ మహోత్సవములన్నియును ధర్మ
సంస్మరణమును గలుగజేయుచున్నవి.

గాంధీమహాత్ముడు | శీనివాసశాస్త్రిగారికి నైతిక
చక్రవర్తి; డాక్టరు సుబ్బరాయమగారికి సంస్కరణ
ప్రియుడు; సత్యమూర్తిగారికి రాజ్యాంగ ధురీణుడు;
ఘోష్యుగారికి మానవసేవా పరాయణుడు; రోమేయను
రోశెండుగారికి ధర్మమూర్తి; సరోజినీదేవిగారికి త్యాగ
సంపన్నుడు! లోకమునకు శాంతిదూత; భారతీయుల
కవతారమూర్తి. సర్వాత్మస్వరూపుడైన భగవంతు
నెవ్వ రేవిధముగ వారాధించెదరో వారల కావిధమున
ననుగ్రహించుచున్నాడు.

శ్లో. యే యథా నాం ప్రవద్యంతే
తాం సత్తావ భవా మ్యహమ్,
మమ వర్తమానవర్తంతే
మమన్యః పార్థ! నరకః.

గీత. అ. 4., శ్లో. 11.

వర్తమానకాలమునందు లోకమునందంతటను ధర్మభ్రాష ప్రతిభ్యనిల్లుచున్నది. అస్తికులు నాస్తికులు, నిరంకుశాధికారులు స్వరాజ్యకాములు, సంగ్రామ కాములు శాంతిప్రియులు, పూర్వాచారప్రియులు సంస్కరణప్రియులు, పండితులు పామరులు, ధర్మ ప్రతిజ్ఞలను జేయుచున్నారు స్వార్థమునకును వర్ణమునకును, భోగమునకును త్యాగమునకును, దైవ సంపదలకును అనుర సంపదలకును, ధర్మప్రపంచములను ధర్మరాజులు చేయుచున్నారు. అధికారానధికారులు చేయుచున్న ధర్మప్రపంచములు ప్రజలకు మహాసంభ్రమమును గలుగజేయుచున్నవి కర్తవ్యము మాత్రము దుర్గ్రాహ్యముగ నున్నది.

రాజ్యాంగ విశారదులు స్వరాజ్యము పరమధర్మమని చాటుచున్నారు. ఆరిక విశ్వాసులు భౌతిక భాగ్యములు ధర్మాధర్మములని నమ్ముచున్నారు. సాంఘిక సిద్ధాంతాలు సంఘసంస్కరణము పరమప్రయోజనమని ధృష్టించుచున్నారు. మత ప్రియులు మత సంరక్షణము పరమార్థమని ఘోషించుచున్నారు. ఆచారప్రియులు పూర్వాచారసంరక్షణమే ప్రధానధర్మమని వాడులాడుచున్నారు. అనురభిప్రయుల సంగ్రామ నన్నాపాములు కల్యాణసాధనములని నమర్చించుచున్నారు. వ్యక్తమునందలి వలయమునం దన్నిష్ఠలములును భిన్నమై కేంద్రమునకు సమానదూరమునందున్నను, కేంద్రముమాత్రము పీఠముగ నున్నది. కేంద్రధర్మాధారములేని ప్రత్యేక ధర్మములు నైమిత్తిక ధర్మములైనను, నిత్యధర్మములు గాకాలపు. వర్తమాన విషాదదశయందు ధర్మసంరంభమునందు సంశయములను దీర్చి నిత్యమైన ధర్మసందేశములను చేయగల ధర్మాత్ములు ధన్యులు. అట్టి ధర్మాత్ములందు గాంధీమహాత్ముడు లోకాదరణమును బడయుచున్నాడు. వారి లోకాదరణమునకు వారి ఆత్మధర్మారాధనమే మూలముగ నున్నది.

ధర్మరాజునకు భీష్ముడుత్తమధర్మ మాతృధర్మమును విషయమును విశదము చేసెను.

తే. 'వినుమనేక విధంబుగా విస్తరిల్లు ధర్మములయం దొకండును దలన నిష్ఫలంబు లే దాత్మమోక్షావలంబియైన ధర్మ ముత్తమ మండ్రు తత్త్వజ్ఞు లధిప'

గాంధీమహాత్ము డాత్మకథయందు ఆధ్యాత్మిక లక్ష్యముతో జేసిన ధర్మనిర్ణయము భీష్ముడు ధర్మరాజునకు జేసిన ధర్మనిర్ణయమున కనురూపముగ నున్నది.

'నా ప్రయోగములం దాధ్యాత్మికము లనగా నైతికధర్మములు; ధర్మమున కర్మము నీతి; ఆత్మ దృష్టితో వినితి పాలింపదగినదో అది ధర్మము..... నేను తటస్థుడనై, అభిమానరహితుడనై ఈ కథను వ్రాయులగిలిసేని ప్రయోగ మార్గానగాము లగు నితరుల కిందు దారి బల్తెము దొరకగలదు.

నేను కేవలము సిద్ధాంతములను అనగా తత్త్వములనుగూర్చి వ్రాయదలచితి నేని ఆత్మకథను వ్రాయను. కాని యీ సిద్ధాంతములనుండి బయలుదేరిన కార్యముల యితివసమును వ్రాయుగోరుచున్నాను. కావుననే యీ ప్రయత్నమునకు సత్య ప్రయోగమని మాటపేరుచితిని. ఇందు సత్యము కన్న భిన్నము లనబడు అహింసాబ్రహ్మచర్యాది నియమములును, వీని ప్రయోగములును రాగిలవు. కాని సత్యమే నా కన్నిటికన్న దొడ్డది. మఱియు దీనియందు పెక్కువస్తువుల సమావేశము కలదు. ఆ సత్యము మూలముగా వాక్సత్యమే కాదు : భావ సత్యముకూడ. ఆ సత్యము కేవలము నా కల్పనాగత సత్యమే కాదు : అది స్వతంత్రము, చిరస్థాయి; అనగా పాక్షాత్పరబ్రహ్మము.

వందలు వేలు ప్రపంచుదురుగాక! సత్యమునకే సదా బయమగుంగాక! అల్పత్ముల ప్రమాణముచే సత్యముయొక్క ప్రమాణము వీర వోవకుండుంగాక!

నేను నిండు నమ్మికతో ఎవనిని వాయూర్పు నిట్టూర్పుల కేలికగా తలచుచుంటినో, మరియు

ఎవని యుష్పగల్లు నేను తినుమంటి ననుకొను చుంటినో, అలానికి నే నింతవఱకును దవులనే యుంటినను నీ చింత ప్రతిక్షణము నన్ను తొలుచు చున్నది. దీనికి కారణము నా వికారములే యని నాకే దెలియును. కాని వీని నింతవఱకు విరూపము చేయజాలకున్నాను.'

ఆధ్యాత్మికధర్మము విశ్వమైన సరిధర్మముల కారధరభూతముగ నున్నది. సత్యావ్వేషణమునకును, ధర్మావ్వేషణమునకును ఆత్మార్పణము చేయుచున్న గాంధీమహాత్ముని జీవనకాత్ర మానవులకు సంకీర్తన యోగ్యముగ నున్నది. జీవనకాత్రము సత్యావ్వేషణ మునకై ఆహుతిచేయుచున్న మహాత్ముని పాపనశిత మల్పాత్ముని ధర్మావ్వేషణమునకు సాధనభూతముగ నున్నది.

శ్రీకృష్ణుడు వియున కాత్మసాక్షాత్కారము నకు కర్మయోగము నుపదేశించెను. బుద్ధభగవానుడు దుఃఖనివృత్తికి వివర్ధజీవనమును; జీవకరుణ్య మును లోకమున కనుగొనించెను. విసుక్కిన్తు మానవ తరణమునకు ప్రేమ తత్త్వమును, త్యాగసాధనమును ప్రసాదించెను, ఆ మహాత్ములు లోకోద్ధరణమును, నాత్మోద్ధరణమును నాత్మధర్మసాధనముననే చేసిన విధముననే గాంధీమహాత్ముడును నాత్మధర్మసాధన మున లోకోద్ధరణమును, నాత్మోద్ధరణమును జేయు చున్నాడు. ప్రపంచము ధర్మమువీరద నాధారపడి యున్నది.

ధర్మము, శాతకము, నైతికము, ఆధ్యాత్మికములను రూపములను విశ్వమును ధరించుచున్నది. విశ్వము ధర్మమువీరద నాధారపడియున్నది. పాశ్చాత్య దేశములందు శాతక ధర్మప్రవృత్తి ప్రవరమానమై ఆధ్యాత్మిక ధర్మప్రవృత్తిని స్తంభింపజేసినది. భారత దేశమునం దాధ్యాత్మిక ధర్మప్రవృత్తి నిద్రావస్థపాలై శాతక నైతిక ధర్మప్రయోజనములకు విరువయోగ మైనది. భారతీయుల కాత్మసంస్మరణము దుస్సరమై శాతక ధర్మమును దురారాధ్యమైనది. శ్రీకృష్ణు

డుపదేశించిన కర్మయోగము, బుద్ధదేవు డుపదేశించిన అహింసాధర్మము భరతవర్షమునకు దూరస్థము లైనవి. ధర్మోరీక్షణము నిత్యమైన ఆధ్యాత్మిక ప్రయోజనములనుండి అనిత్యములైన శాతక ప్రయోజనములను ముకూర్చుటకైనను నకల్పము, సంస్కారము. సాధనసంపత్తి స్తంభించినవి. స్వల్ప ప్రయోజనములు మహాఫలములైనవి. సకల వ్యవస్థ లందును ఆత్మావృంబన మంతర్ధానమై, పరావలం బనము పరమప్రమాణమైనది.

ఇట్టి విషయదశయందు భారత దేశోద్ధరణ మునకు గాంధీ మహాత్ముడు కార్యరంగమునందు జేరుట భారతదేశ సాభాగ్యమునకు శుభవిషాముగ నేర్పడినది. విద్యావంతులు, విద్యాత్ములు, పండితులు, పామరులు, శ్రీమంతులు సామాన్యులు, స్త్రీలు పురుషులు, బాలురు బాలికలు గాంధీమహాత్ముని యుపదేశముల ననుసరించి ఆత్మపరిశోధనమును జేసి కొనుట కువక్రమించిరి గాంధీపేరు మూలముల లను వ్యాపించినది. శ్రీరామనామ సంస్మరణము వలనే గాంధీరామ సంస్మరణమును ప్రజలు చేయు చున్నారు. గాంధీ సంచారములందు లక్షలకొలది ప్రజలు పాదాక్రాంతలై ఖద్దరు నిధికి కానుకలను సమర్పించుచున్నారు. ఆంధ్రదేశ సంచారమునందు ప్రజలు చూపిన భక్తిత్వాహములు గాంధీమహాత్ముని మహాత్మ్యమును సహస్రములకు చాటుచున్నవి.

గాంధీ మహాత్ముడు సర్వమాన యుగమునందు భారత సంస్కారమునకును, విజ్ఞానమునకును, అవ తారమూర్తియై వెలయుచున్నాడు. గాంధీమహాత్ముడు కర్మయోగి, విరాగి; మహాదాత, యాచకుడు; జ్ఞాని; ఉద్యోగి; నాయకుడు, అనుచరుడు; సత్యవాది, ప్రేమవాది; స్వేతంత్రసియ్యడు; నిరుత కర్మ రాధకుడు; అంగ భాషిపండితుడు, హిందీ ప్రచార కుడు; మానవ సేవకుడు, స్వదేశవలనరాయణుడు.

నద్గుణసంపన్నుడైన గాంధీమహాత్ముడు కేవలము భారతనాయకుడేగాక లోకనాయకుడు, లోకో

మహాత్ముని జీవిత సందేశము

త్తరపురుషుడు. పిండువులు, మహమ్మదీయులు, క్రైస్తవులు, బౌద్ధులు, పాశ్చాత్యులు, ప్రాచ్యులు మహాత్ముని గుణశిఖరుల నారాధించుచున్నారు గాంచి మహాత్ముడు విస్ఫోరయస్థితియందు నిద్రించుచున్న భారతీయులను మేల్కొల్పి ఆత్మసహాయమును నేర్పిన మహాయోగి.

ఉద్ధరే దాత్మవాఽత్యానం

నాత్మాన మహాపదయేత్,

ఆత్మైవ హ్యత్యో బన్ధు

రాత్మైవ రిపు రాత్మనః

గీత: అ. 6, శ్లో. 5.

ఆత్మవిశ్వాసమును, ఆత్మసహాయమునే సహాయ సింహకరణయోగము, సత్యాగ్రహయోగము. సత్యాగ్రహ యోగము మహత్తరమైన ఆత్మయోగము. ఇహ్మహో యోగాభ్యాసమును సకలజనులుచేసి కామితార్థము లను బడయుటకు రాటము, ఇద్దరు పరమపాదన ముఖగ నున్నవి. రాటము దగ్గరనారాయణులకు కామధేనువు. శ్రీమంతులకు యోగవక్రము రాట మును, ఇద్దరు భారణమును భారతీయుల కాత్మ శక్తిని ప్రసాదించుటకు పరమపాదనములుగ నున్నవి. సర్వజనసౌలభ్యమైన స్వార్థ్యాపాదనము నారాధించి గాంధీమహాత్ముని సంకల్పమును సఫలముచేయుట భారతీయులకు పరమధర్మముగ నున్నది గాంధీమహాత్ముని వ్యష్టిపూర్వకమైన సమయమునందైనను ఇద్దరు దీక్షను బానుట గాంధీనామ సంస్మరణము నకు ప్రయోజనము. కర్మయోగములేని జ్ఞాన యోగము జీవయాత్రను జేయుటకైనను ప్రయోజన కరముగాదు. దేహయాత్ర చేయజాలనివా రాత్మ యాత్రను చేయజారు. ఆత్మయాత్రను జేయుటకే గాంధీమహాత్ముడు పూనిన మహాదీక్షతో శతాంశ మైనను భారతీయులు పూనినయెడల ముప్పదికోట్ల భారతీయులకు దుర్లభమైన కార్యము గనబడదు.

భౌతిక బలాభిమానధర్మముల కభ్యంతరమైన

లోకమున కాత్మబలమునందు విశ్వాసము గలుగుట దుర్లభము ప్రపంచ ప్రవృత్తియందు దాగహము నుభయము, నిగహము దుర్లభము. ప్రవృత్తియందు కర్మ కనురూపమైన ఫలము గలుగుచున్నది. హింసకు ఫలము హింస ప్రేమకు ఫలము ప్రేమ. ప్రపంచ నిలయమునకు మూలమైన హింసాధర్మమును లోక మారాధించి హింసాఫలము ననుభవించుచున్నది. గాంధీ మహాత్ముడు త్రికరణశుద్ధిగను అహింసాధర్మము నారాధించుచున్న విధమును వారి జీవయాత్ర విశదము చేయుచున్నది. బుద్ధభగవానుడు 2500 ఏండ్లకు పూర్వము ప్రసాదించిన యుక్తమధర్మమును గాంధీ మహాత్ముడు లోకకల్యాణమునకై పూరించుచున్నాడు. ఆ పవిత్ర ధర్మవ్యాపనమును జేసి ప్రపంచమునందు శాంతిని సాధించుట మహాభాగ్యము. ఇట్టి మహోదయ సమయమునందు జననమొందుటయును, లోకోత్తర పురుషుడైన గాంధీ మహాత్ముని సాంగత్య సంభాషణ సంసేవన లాభములను బడయుటయును, లోకకల్యాణమునకై ఉడుతభక్తిచందాన గాంధీ మహాత్ముని దీక్షను సఫలము చేయుటయును మహా దాగ్యముగ నున్నవి. ఈ మహోదయానందము ననుభవించుట కధికారమును బడయుటకు భారతీయులు ఇద్దరును సత్యమును అహింసాధర్మమును సేవించుటకు భగవదనుగ్రహము గలుగుగాత!

ఉ ప యో గ క ర మైన సరికొత్త గ్రంథములు

వ్యవసాయము — ఫిషరీ — కోళ్ళ పెంపకం—అడవులు—
తోటవని—యంజనీరింగ్ — వైద్యము — వివిధ సాంకేతిక
విషయములపై గ్రంథములు గలవు. కేటలాగు ఉచితము.
ఇంగ్లీషులో వ్రాయండి.

N. K. PAUL & SONS
P. B. No. 12202, Calcutta-5.

ఆ. దంతియడుగులోనఁ దక్కిన జంతు

యంబు నడుగులెల్ల నడగియుండు

నట్ల ధర్మకోటు లన్నియు లోనగు

నిర్దగుణ యహింస కింత నిజము:

సకల ధర్మములును అహింసా ధర్మమునం
దిమిడియున్నవి. ఒరులు తనకెన్న చెడుగులను జేసినను

నితరులకు చెడుగు జేయకుండుట పరమధర్మము.

ఇట్టి పరమధర్మమే అహింసాధర్మము. ఈపరమధర్మ

స్వరూపము మహాత్ములకు వ్రత్యక్షమై సామాన్యులకు

మలభగ్రాహ్య మగుచున్నది: ఉత్పన్నమైన ఆత్మ

ధర్మమును నుద్ధరించి భరతవర్షమును, లోకమును

నుద్ధరించుటకు గాంధీ మహాత్ముడు మాపుచున్న

మహాత్మాగము వారికమరత్వమును గల్పించు చున్నది.

ఆత్మ మాహాత్మ్యమును వ్రత్యక్షముగ నందర్శించు

చున్న వారైనను, ఆత్మప్రపత్తిని బడయుటకు గాంధీ

మహాత్ము డవలంబించిన దీక్షావిధానము నవలంబించి

పురుషార్థమును సార్థకము చేయుదురుగాత !

గ్రంథ విమర్శలు

రాజమన్నారు నాటికలు

[అయిదు ఏకాంకికలు; రచన : డా. పి. వి. రాజమన్నారు; ప్రచురణ : ఎం. శేషచలం అండ్ కంపెనీ-బందరు : సికింద్రాబాద్ : మద్రాసు; 110 పేజీలు; వెల రూ. 2-50]

ఏకాంకికారచయితలలో శ్రీ పాపాల వేంకట రాజమన్నారు ముద్రపేద్యులు ఏకాంకికా రచన ప్రారంభమై శతాబ్దిమైనానిండకపోయినా విశ్వ నాటకవిరాజు, చింత దీక్షితులు, శ్రీ సాద సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి, ముద్దుకృష్ణ, అమంచర్ల గోపాలరావు, చలం, భమిడిపాటి కామేశ్వరరావు, పొంగుమ్మి పద్మ రాజు, శ్రీ శ్రీ, జి. వి. కృష్ణారావు, బుచ్చిబాబు, నార్ల వేంకటేశ్వరరావుగార్లవంటి రచయితలందరో మన భాషలో అమూల్యమైన నాటికలను వ్రాశారు. హేతువాదభావనతో నాటికలు వ్రాసినవారి రచనలు మరింత రసవత్తరంగా ఉంటాయి. శ్రీసాద గోపాల కృష్ణమూర్తిగారు సంకలనం చేసిన 'నేటి ఉత్తమ నాటికలు,' శ్రీ ముద్దుకృష్ణ సాహిత్యఅకాడమీకోసం సంకలనం చేసిన నాటికలూ పాకటలందరూ చదువ తగినవి. అన్నినాటికలూ ఉత్తమమైనవిగా వ్రాసిన నాటికా రచయితను పేర్కొనమంటే రాజమన్నారు గారి పేరే ముందు జ్ఞాపకం వస్తుంది. తర్వాత నార్ల వారి నాటికలు పేర్కొనదగినవి. రాజమన్నారుగారి నాటికలొక పెద్దసంపుటంగా యీ వరకే వచ్చాయి. వాటి నాటికలలో ఆత్మ్యత్వము కళాఖండాలని చెప్ప దగిన ఐదునాటికలు; 'ఏమి మగవాళ్లు', నిష్ఠులం; విముక్తి; దేయ్యాలలంక; నాగుబాము 'రాజమన్నారు నాటికలు' అనే పేరుతో ఎం. శేషచలం అండ్ కంపెనీ వారు ప్రచురించిన యీ సంపుటంలో ఉన్నాయి. సాహిత్యాభిమానులెల్లరూ యీ నాటికా

సంపుటం అవశ్యంకొని చదువ తగినది. స్వంత గ్రంథాలయంలో చేర్చుకొని మాటిమాటికీ చదువు కొని ఆనందించిదగినది.

'ఏమి మగవాళ్లు' నాటికలో వేణు అనే యువకుడు కనకం అనే వేత్యను సంస్కరణ వివాహం చేసుకొంటాడు. ఆమె సంగీత నాట్యంలో ప్రావీణ్యం గల యువతి. వేణు ఛాందస్యభావ్యాటకుటుంబానికి చెందినవాడు. సోమసుందరంగారు వేణు బాబాయి. ఆయన వృద్ధాప్యంలో రెండోపిల్లి చేసుకున్నవాడు. ఆయన భార్య సుందరమ్మ అందమైనది. ఆమె విధిలేక సోమసుందరంగారిని వివాహం చేసుకున్నప్పటికీ ఆయన తమ్ముడు కృష్ణమూర్తిపైన మరులు కొంటుంది. కృష్ణమూర్తి అందమైనవాడు. సౌందర్య రాధకడు. సంగీతమంటే తగవిపిచ్చి. వేణు కనకాన్ని వివాహం చేసుకొన్నాడని వినగానే సోమసుందరంగారు మండిపడి వేణుకు అస్తిని వంచించిచ్చి వేరుగా ఉంచాలనుకుంటాడు. తన యింటికి రాకుండాచెయ్యాలనుకుంటాడు. కాని టెలిగ్రామయిచ్చి, అది అంది అందకముందే కనకంతో కలిసి వేరుగా యింటికి వచ్చేస్తాడు. సోమసుందరంగారు కనకం అందానికి వకుడైపోతాడు. ఆమె ఏకాంతంగా కూనిరాగం తీస్తూవుంటేవచ్చి జానశీ పాదమని వేళుకులిని, ఆమె పాడుతూంటే తాళంవేస్తూ మధ్యలో ఆమె తొడపై చేయి వేస్తాడు. అంతలో అతడి మిత్రుడు శంకర శాస్త్రి అక్కడికి వస్తాడు. శంకరశాస్త్రి కనకానికి పూర్వసరిచితుడు కావటాన ఆమె సోమసుందరంగారి సంగతి బయటపెట్టేస్తుంది. కృష్ణమూర్తి అంతే! కనకం పాటను అనందిస్తున్నట్లుగా మొదలై చివరకు ఆమె చేయివట్టుకుని విడువడు. అంతలో వేణు రావేవచ్చేస్తాడు. వేణుకు కనకం ప్రవర్తన నచ్చదు. సంస్కరణ వివాహంచేసుకొని నిభాయించ

తేని అందరిలాగే కనకాన్ని అనుమానిస్తాడు. 'నీలాంటి దాన్ని పెళ్లిచేసుకోవడమే పాపం' అనికూడా అంటాడు. కనకమాత్రం ధైర్యంగా 'అవును, అన్నీ నా తప్పేగదూ? ముసలివాణ్ణి కట్టుకొని మీ పిన్ని మరిదినికాదు మరులు కొనడం నా తప్పే. పిచ్చిబ్రహ్మచారి అందమైనపిల్ల కనబడగానే అవకతవకగా ప్రవర్తించడం నా తప్పే. మరిది నామీద కన్ను వేశాడని అవిడ ఉలికిపడితే నాదే తప్పు... 50 ఏండ్ల ముసలివాడు-ధర్మశాస్త్రాలు తలక్రిందుగా చదివే మీ బాబయ్య-ఒంటరిగామంచి, పదవీచేరి, వాచివరసా తేకుండా, నా తొడమీద చేయివేస్తే నాదే తప్పు. ఎప్పుడో కాకినాడలో మా యింటి వక్కనున్న శాస్త్రులతో ఆ గొడవచెప్పుకొని నవ్వితే అదీ నా తప్పే' అని తిరగబడి మాట్లాడుతుంది. తన అందం చూచి ఎగబడిన మగవాళ్లను 'వైరికుక్కల్లాగ వాళ్లు పైనబడ్డా'రని యానడిస్తుంది. కళ్లనీళ్లు తుడుచుకొని, నిరసనభావంతో పెదవి విరిచి, మంగళ సూత్రం చేతిలో తెంపిరవేసి 'ఛీ! ఛీ! ఏమి మగ వాళ్లు!' అంటుంది. 'ఎంతవారలైనా కాంతదాసులే' అనే త్యాగరావుకిర్రన కలిగించే అనుభూతికంటే, మానసికపరివర్తనకంటే, ఎక్కువ ప్రయోజనాన్ని యీనాటిక సాధిస్తున్నది. 'ఏమి మగవాళ్లు' నాటిక యితర భాషలలోకి కొన్నింటిలోనికి అనువదించబడి నది. ఇంకా ఎన్నోభాషలలోనికి అనువదించబడాలి. మగవాడి నైజాన్ని బయటపెట్టే యీనాటిక చదివిన వాళ్లకు కలకాలమూ జ్ఞాపకముండేదీ, 'అడదంటే యేమిటి?' అని సమాజాన్ని ఎప్పుడూ ప్రశ్నించే నాటిక యిది. తెలుగులోని ఉత్తమ నాటికలలో రాజమహేంద్రవరం నాటికలు గణించదగినవి. 'ఏమి మగవాళ్లు' నాటిక ప్రేక్షకులకు లెక్కపెట్టదగిన వారి మంచి నాటికలలో వాకటి.

'ఏష్యం' నాటికలో జవహర్దాసు రంగారావు చిత్రరేఖ అనే వేశ్యను ఉంచుకొని విలాసమయ జీవితం గడుపుతుంటాడు. జాదరియై జవహర్దాసు నందమూర్తి కోర్కెయి బీదరికానికి గురి

యౌతాడు. చిత్రరేఖ రంగారావునే నమ్ముకొని వృత్తికి స్వస్తి చెబుతుంది. చిత్రరేఖ తన అస్తివంతా కర్పూరంలాగా కరిగించి జమీందారుచేసిన అప్పులు తీరుస్తూంటుంది. రంగారావు ధర్మపత్ని సీతయ్యమ్మ వాకనాడు చిత్రరేఖ యింటికి వస్తానని వర్తమానం వంపుతుంది. రంగారావుకు ఆభిజాత్యం జాస్తి. తన భార్య వేశ్య యింటికి వస్తున్నందుకు మనో ఇదయి పోతాడు. తనను నమ్ముకొని, సర్వస్వంగా యెంచు కుంటున్న చిత్రరేఖ యెదుటనే 'ఎంతటి కార్యానికి పూనుకున్నదో...దేవాలయానికికప్పు ఇంకొక చోటికి వెళ్లు...ఎంత త్యాగం...ఎంత ఉదారం!' అని తన భార్య త్యాగాన్నే మెచ్చుకుంటాడు. 'చిత్రరేఖ కండ్లలో నవ్వులేదు ఇప్పుడు; అంతా ఏడుపే' అని చెప్పి మగవాడి వ్యభావం యెంత ఫెరారమైనదో చూపిస్తుంది యీ నాటిక. సీతయ్యమ్మ చిత్రరేఖను శంకిస్తుంది. వేశ్య త్యాగం చేసిందంటే నమ్మలేక పోతుంది; కోరరాని కోర్కె కోరుతుంది. చిత్రరేఖ సౌందర్యాన్ని పణంగాపెట్టి డబ్బు సంపాదించి జవహర్దాసు కిమ్మంటుంది. తన ప్రేమను శంకించినందుకు చిత్రరేఖ 'ఏమిటి మీ గొప్పజనం? మీ ప్రాతివ్రత్యం! వేరే గతిలేక స్వతంత్ర్యంలేక, ధర్మమని, విధియని మీరు భర్తలమీద భక్తి; విశ్వాసం కనబరుస్తున్నారు, మా బోటి వాళ్లకు ఆ సంకెళ్లు లేవు. స్వచ్ఛందవృత్తి. ఈ కృత్రిమబంధాలు లేవు. బలవంతపు ప్రాతివ్రత్యం మీది. నాది స్వతంత్ర మైనది. నాకు నిజంగా వారిమీద ప్రేమ, విశ్వాసం, విధియనిగాదు, ధర్మమనిగాదు, వేరేగతిలేకగాదు' అని మండిపడుతూ జవాబిస్తుంది. ఈ మాటకు ఎవరుమాత్రం జవాబు చెప్పగలరు. సంఘంలోని బలవంతపు ప్రాతివ్రత్యాన్ని నాటికా రచయిత ఎంతో కళాత్మకంగా దుయ్యబట్టారు. ఐతే ఏం లాభం? సీతయ్యమ్మలాగే యీ సమాజంకూడ 'సానిముండకు పాతివ్రత్యం - నేతిబీరకాయ...' అని దుయ్యబడు తుంది. వేశ్యలలోమీద పౌనఃపున్యం వాళ్లున్నారనీ, వాళ్లూ ప్రేమించగలరనీ, వాళ్లు మనుష్యులే

ననీ వొక నగ్నసత్వాన్ని ప్రదర్శిస్తుంది నాటిక. చింతామణి, మధురవాణులకు మల్లే చిత్రరేఖ కూడ చిరస్మరణీయమైనచిత్ర. మధురవాణి లోని వాక్యతురత్యంతమాత్రం చిత్రరేఖతో కని పించదు. కాని శ్రీపాద గోపాలకృష్ణమూర్తిగారు పేర్కొనినట్లు 'చేకోవ్ కోరన్గర్' కంటే చిత్రరేఖ తెలివైనది.

'విముక్తి' నాటికలో రాధ అనే అమాయక బాల్య వితంతువు దుస్థితిని ప్రదర్శించారు. రాధకు బాల్యం లోనే వైధవ్యం ప్రాప్తించింది. సహజంగానే ఆమెకు యౌవనమూ, కోరికలూ, పెళ్లిచేసుకోవాలన్న వాంఛ కలిగాయి. ఆమె యౌవనోద్రేకాన్ని అవకాశంగా తీసి కొని, రాఘవరావుగారనే పెద్దమనిషి కుమారుడు మోసం చేస్తాడు. ఫలితంగా ఆమె గర్భవతి అవుతుంది. ఆమె వీధుల్లో పడవలినచి, తెలిసినవాళ్ళుగదా ఆశ్రయమిస్తారేమోననే ఆశతో ఆమె వెంకట సుబ్బయ్యగారనే 'పెద్దమనిషి' యింటికి వస్తుంది. కాని ఆ యింటోవాళ్ళు ఆమెను తూలనాడి అవమానిస్తారు. మళ్ళీ వాళ్ళు పవిత్రులాలంటే అదేమీ కాదు. వెంకటసుబ్బయ్య బావమరిది వెంకటేశ్వర్లుకు సానివాళ్ళ యిళ్ళలోనే కాంక్షేపం వెంకటసుబ్బయ్య కూతురు సుభద్ర బాలవితంతువైనా ఆలమూరిచారి అబ్బాయితో చాటుమాటు ప్రేమకథాపం పాగిస్తూంటుంది. మళ్ళీ వీళ్ళుమాత్రం నమ్మిమోసపోయిన రాధను అవమానించి బాధిస్తారు. రాధ వాళ్ళ వాకిటి లోనే ప్రవసవేదన పడుతుంది. వెంకటసుబ్బయ్య కుమారుడు సత్యం ధైర్యంగా ఆమెకు ఆశ్రయ మిస్తాడు. సత్యం ప్రదర్శించిన జాలి క్రమంగా ప్రేమగా మారుతుంది. రాధ కూడ సత్యాన్ని ప్రేమిస్తుంది. సత్యం తండ్రి నెదిర్చి రాధతో వేరింటి కొప్పురం పెడతాడు. ఐనా సంఘం వేటాడటం మానదు. విరుద్ధ్యంతో ఆకలితో వాళ్ళెన్నో బాధలకు గురియౌతారు. తండ్రికి జబ్బుగా ఉన్నదని కమరు తెలియటంతో సత్యం తిరిగి తండ్రియింటికి వెళ్తాడు. రాధ సంఘంపెట్టిన బాధలకు 'విముక్తి' గా

దిగుడుబావిలోపడి చనిపోతుంది. ఈ నాటకం చదివినప్పుడు తప్పకుండా కన్నీళ్ళు వస్తాయి. ఈ నాటిక రేడియోలో ప్రసారం చెయ్యటానికి మిక్కిలి అనువైనది.

'దేయ్యాలలంక' అనే నాటిక రాజమన్నారంగరి నాటికలలో అత్యుత్తమకళాఖండం. దీన్నోమూ బాల వితంతువే నాయిక. సుధ అనే అమ్మాయి చిన్నప్పడే వితంతువైనా చక్కని అందంతోనూ అందానికి తగ్గట్టు నేర్పుగా కవయిత్రవలె మాట్లాడటంతోనూ, సాహిత్యజ్ఞానాన్ని బాగా పెంపొందించుకొని, ఆమె బావగారైన చలవతిని ఆకర్షిస్తుంది. చలవతికి సుధను చూస్తే ప్రాణనఖిని చూచినట్లుంటుంది. చలవతి భార్య కాంతం కుత్తికపు ఆలోచనలున్నది. ఓనాడు చలవతి సరదాగా కాంతాన్ని, సుధనూ, వాళ్ళతండ్రి పంతుల్ని రంగయ్యమామనూ బోటు పికారుకు బయల్దేరి దీస్తాడు. చీకటి పడిపోతే ఒక లంకలో ఆగవలసివస్తుంది. ఆ లంక దేయ్యాలలంక అని తెలుస్తుంది. అక్కడ చలవతి సుధలకు ఏకాంతం లభిస్తుంది. వాళ్ళు మనసులు విప్పి మాట్లాడుకుంటారు. చలవతి మేఘసందేశంలోని శ్లోకాలను చదువుతాడు. విజానికి కాలిదాసు శ్లోకాలను ఎవ్వరూ నాటికలలో యిత చక్కని ఉపయోగించుకోలేదేమో ననిపిస్తుంది, యీ సన్నివేశం చదువుతూంటే దేయ్యాలలంకలో సుధ స్వేచ్ఛగా సంచరిస్తుంది.

ఉచితము!

ఉచితము !!

తెల్లమచ్చలు

మా ప్రఖ్యాతవహించిన 'దాగ్ సాహి' ప్రత్యేక బిషెప్ ముద్రామచ్చలను సులభముగ పొగొట్టుటలో 1925 నం. నుండి ప్రఖ్యాతి పొంది యున్నది. మూడురొజులు వాడినంతనే మచ్చల తెలుపుదనం, కొన్ని రోజుల్లోనే సమూలంగా నాశనం చేయు శక్తిగలది. ఉచితంగా ఒక పాకెట్ మందు ఇవ్వబడును. నకిలీచూచి మోసపోకండి

Western India Co. (B. M.)

P.O. Katri Sarai (Gaya)

తనను హీనంగాచూసే లోకాన్ని గురించి 'పూరిలో అందరూ! దెయ్యాయి...ఈ దెయ్యాలంటే నాకు ఆనందంగా వుంది' అంటుంది. తనను ప్రేమించే పృథ్వీ వాళ్ళున్నదని తెలిసి ఆనందించి, తిరిగి అసలైన దెయ్యాలింక అయిన పూర్ణోక్తి వెళ్ళలేక గోదావరిలోపడి ఆత్మత్యాగం చేస్తుంది. మంచి నాటికలలో మొదటివేలు మడిచి లెక్కించడగ్గది యీ నాటిక.

'నాగుబాము' నాటికలో బౌద్ధయుగ వాతావరణమూ, నాగసుందరుడనే శిల్పి కథమూ చిత్రించి; ఆ నాగసుందరుని ప్రేమించి అతనికై తపించిన ఆంధ్రరాజపుత్రి జయశ్రీ అనురాగపూరిత పృథ్వీయాస్నీ, నాగసుందరుడు తెల్లవాగుబాము కాటుకు గురియైతే ఆ విషాన్ని తాను స్వీకరించి శిల్పిని బ్రదికించిన రాకుమారి త్యాగశీలతమూ గొప్పకళాత్మకంగా వ్రాశారు. భారతీయ భాషలన్నింటిలోనూ ఏక కాలంలో రేడియోద్వారా ప్రసారితమైన యీ నాటిక అందుకు అన్నివిధాలా తగిందే వనటానికంతమాత్రమూ సందేహం అక్కరలేదు.

రాజమవ్వారుగారి నాటికలలో అత్యుత్తమమైన వాటిని యెన్నికచేసి మిక్కిలి అందంగా ప్రచురించిన ఎం. శేషచలం అండ్ కో వారు అభినందనీయులు. ఈ నాటికలను B.A. Detailed Study గా నిర్ణయించినందుకు మద్రాసు విశ్వవిద్యాలయం వారెంతైనా ప్రశంసించడగనవారు. రాజమవ్వారుగారి శేఖరియింకా ఎందరో కనకం, చిత్రరేఖ, రాధ, సుధ, జయశ్రీల వంటి స్త్రీ రత్నాలను సృజిస్తుండని ఆశింపవచ్చు.

—శ్రీ రామమోహనరాయ్.

'శి శు పా ల వ థ ము'

(శ్రీ మాఘమహాకవి సంస్కృత కావ్యమున కాండ్రానువాదము. రచన—కావ్యశీర్ష, కవితావరణ, శ్రీ గట్టి లక్ష్మీనరసింహశాస్త్రి 'సాహితీసమితి'. ప్రతులకు : కూచిపూడి వీరరాఘవశాస్త్రి, కళ్యాణి పెన్; తెనాలి; కార్యదర్శి, సాహితీసమితి, రేవల్లె.)

సంస్కృత పంచకావ్యములుగా ప్రసిద్ధివందిన వావిలో శిశుపాలవధ మొకటి. మాఘమహాకవికృతము గవున మాఘకావ్యమనియు వందురు. సంస్కృత వాఙ్మయములో నీకవి కాలదేశాదులగూర్చి అనిశ్చితముగా గలదు. తారానాథతర్కవాచస్పతి మాఘుని గూర్చి వ్రాయుచు వాచస్పత్యములో—

'తావద్భా భారవే ర్భాతి యావన్నానుస్యవోదయః ఉదితేచ పునర్భామే భారవేర్భారవేరివ'—

అను శ్లోకము నుదాహరించినారు. ఈ శ్లోకము నుదాహరించి-దీనిపై పూర్వాసరము లాలోచించి— 'సంస్కృతకవిజీవితము'నందు మల్లాది వారు (141, 142 పుటలు) మాఘుని 'శా. శ 480 ప్రాంతము వాడగును'—అనివారు. భవతు.

మాఘుడు—శబ్ద తర్క వేదాంత శాస్త్రములలో నిష్ణాతుడు. చిత్ర యమక బంధ కవితృప్రియుడు—కవితాకలాభిజ్ఞుడు ఇట్టి కవికృతి చదివి రసకుడుగు నొక యర్వాచీన విద్వాంసుడు—

ఉపమాకాళిదాసస్య, భారవే రర్కగారవమ్

దండినః పదలలిత్యం, మాఘేసంతిత్రయోగుణః అనివాడు. కాలిదాస, భారవి, దండి—వీరి ముగ్గురి కవిత చేనివల్ల ప్రసిద్ధమో! ఆ మూడు గుణములును మాఘుని రచనలో సుస్పష్టపడిన భావము.

పదవాక్యప్రమాణపారావారిణుడైన మల్లినాథుడు—వ్యాఖ్యానములన్నవో నల్లెరుపై బండి నడకగలవాడు—ఆయనే—'మేఘే మాఘే గతంవయః' అన్నాడు.

ఈ శిశుపాలవధము నందు వాయుకుడు శ్రీ కృష్ణుడు. వీరరసప్రధానముగా— శృంగారదులు తదంగములుగాగల దీ రచన—

చాలకాలము క్రితము—అనగా 1887 లో— గోపీనాథం వెంకటకవిగారు ప్రబంధముగా 'శిశుపాల వధ' తెనుగున వ్రాసినట్లు తెలియుచున్నది.

ప్రస్తుతము—'శిశుపాలవధము'అనుపేర అనువాదము చేసినవారు—సాహిత్యలోక సుపరిచితులు శ్రీ గట్టి లక్ష్మీనరసింహశాస్త్రిగారు. కొంతకాలము

క్రితము వీరు—గాధాసత్తశత్రుని—ప్రాకృతమునుండి తెనుగుచేసివారు.

మాఘశాస్త్రమున ఇరువదినర్కాలు వీరు రచనంతముగా నాంధ్రీకరించివారు మూలమునకు దగ్గరిగానున్న యనువాద మిది.

సంస్కృతమునుండి తెనుగులోనికి ననువదించుట సామాన్యముకాదు. అందులో మాఘుని రచన. మూలరచయితతో నమానమైన పాండితీపరిభంజనము కలవాడు కాకున్నను మూలకారుని మనస్సును చూడగలిగినప్పుడు—మూలముంత మధురముగా ననువాద ముంచిగలడు—కొపునచే భాషాంతరీకరణము దుస్సాధము—

పూర్వకపులు—చేదచేదాంగసారీణులు. తమ రచనలో సందర్భానుసారముగా వారివారి పాండితీపరిభంజనముచూపినారు. మాఘుడట్టి కార్యమును చేసినవారిలో గ్రంథాంబులమందినవాడు. ఇతని రచనలో రెండవ సర్గ—రాజనీతి వివరినది. దీనిలోని శ్లోకములను 'ఎఱ్ఱతేళ్లు' అందురు. పదునాల్గవ సర్గలో నాట్య, సంగీత శాస్త్రజ్ఞానము గోచరించును, శౌద్ధము నందు నితడు పరిజ్ఞాతుడు. ఉదయతి విత్తోర్థ్వ రశ్మిరజ్జా...' ఇత్యాది శ్లోకములన ఘంటా మాఘుడైనవాడట. శాస్త్రిగారి యనువాదము యథా మూలముగా సాగినది. కొన్ని కొన్ని చోట్ల పెంచివారు. మరికొన్ని స్థలములలో కొంత సంక్షిప్తత చేపూర్చినారు. నీసములు, వనమంజరి, మానిసి, వృత్తములనుగూడా చేర్చినారు. కొన్ని స్థలములలో వచనమునందు తెచ్చినారు. వీరి యనువాద సరణిని గూర్చి యింకను వ్రాసినచో మితివీరను—మచ్చునకు కొన్ని శ్లోకములను—వానికి శాస్త్రిగారి యనువాదము నొసంగుచున్నాను:

(1) 'సమత్కించన్ యః పృథీర్భృతాంవరం
వర్జనానస్య చకార శూరినః
త్రసత్తుషారాద్రి సుతా ససంభ్రమ
స్వయంప్రహేల్లష సుఖేన నిష్క్రియం'

(1-50)

'కైలాసచల మెత్తు నత్తఱిని
దోర్గర్వంబు పొంగం ద్రవ
త్రాశేమాద్రిపుతాస్వయంగ్రహ
పరీరంభక్రియా సౌఖ్యలీ
లా లాలిత్యముతోడఁ బ్రత్యుపకృతులే
గావించి, భాషించెనా
పాలిన్ శూరి వర్జనానమున కా
పాలిన్యూడో మాధవా!

(1-50)

(దోర్గర్వము, పాలి, అనునూత్న పదములతో మూలములోని సమాసమును తెలుగులో నభివ్యక్తి).

(2) 'తేజఃక్షమావా నైకాంతః
కాలిన్యస్య మహీవతేః
నైకమోజః ప్రసాదోవా
రసభావవిదఃకవేః

(2-83)

ద్వితీయసర్గలో 'ఎఱ్ఱతేళ్లు' అందురుగదా! వాలో నిది యొకటి గావచ్చును, మల్లినాథ వ్యాఖ్య 'కింతు తత్తద్రహసుగుణ్యేన యథాయోగ ముభయ మప్యసాదేయమ్' అనుచున్నది.— అనువాదము.

గీ. 'కాలముం గురైఱింగిన క్షాధపునకు
క్షాత్రమనిగాని, క్షయమనిగాని; లేదు;
కందె రసభావవిమృశ్యైన కవికి నోజ—
మా ప్రసాదమా యమ నియమ మొకండు'—

(2-83)

(శ్లోకమునందలి యుత్తరార్థము—మల్లినాథీ యముతో తెనుగున గూడినది.)

(3) మాఘుని కాలనిర్ణయమునకు ఆధారముగా కొంద రీ శ్లోకమును గైకొన్నారు—
'అనుత్పత్తపదవ్యాసా
సద్వృత్తి పృష్టిబంధనా
శబ్దవిధేన నోభాతి
రాజనీతి రవస్యకా'

(2-112)

(దీనిలోని పుత్తి, వ్యాస, వదములు వ్యాకరణ గ్రంథబోధకములుగా మన్ననని—జినేంద్రబుద్ధికృత వ్యాసమే యిది యని—మల్లినాథు డభిప్రాయపడినాడు. జినేంద్రబుద్ధి కన్న మాఘుడు పరుడని యాహించుట సముచితముగాదని 'సం. క. జీవితము'.)

వీరి యనువాదము—

సమసుత్సాత్రపదవ్యా
సము, సక్రమవృత్తియుతము, సనిబంధన మ
య్య మెఱయ దాస్యీశక్తి. ని
త్య మవస్థశమానయేని, వ్యాకరణమటుల్.

(2-112)

'మక్కికి మక్కి' ఈ వద్యము. కాని—కొంత పెరుగుదల యిట్టి పట్టులలో యవసరము. వృత్త భేదముగా చేసినచో ఇంకీకొంత శోభవచ్చెడిదేమో?

(4) 'రతాంతరే యత్ర గృహంతరేషు
వితర్ది నిర్వాహా విటంక నిడః
రుతాని శృణ్వస్వయసాంగణోంతే
వాసిత్య మాస స్ఫుట మంగనావామ్'

(3-55)

అను:-

అలరున్ ద్వారకలో గృహంతరములం
దచ్చంపు లీలా విత
ర్దుల నిర్వాహా విటంకవిడముల
యందున్ జంటలైయున్న చి
ర్మలు గోర్వంకలు సంగనామణితముల్
పల్కాట నాలించి న
న్నెలతో బిల్వమః బ్రహ్మటముగఁ
దదంతేవాసులై యెంతయున్

(3-55)

మూలమునకు కొద్దిదూరముగా నిచట రచన సాగినది. (శ్రీనాథుడు—'పృథకేశికాలము'ను—'వైశాఖ వేళలు' చేసినాడు.... వీరు—'రతాంతరే'—'మణి తములు'గా మార్చిరేమో?—'వితర్దులు!—కన్న

వితర్దికలంఘి—చాలా బాగుగా నుండునది'. వితర్దులు అనియు వాడిన వారు కొందరు కలరు.

5. 5-50 శ్లోకము

శ్రీపుం పురోవజ.....ఇత్యాదితో

'...ఇచ్ఛావిహార వనవాస మహోత్సవానాం'

అనువాదిని

'లీలా పెన్వర విహార హరి సుఖసాశీ

క్రాంతకాంతార

వాసా లీలోత్సవ భాగ్యమే.....' యని చక్కని సమాసరచన చేసినారు -

మొత్తముపై వీరి రచన సంస్కృతాంధ్ర భాషానిష్ఠాతులై ఉభయ సారస్వతములను కరతలామలకము గావించుకొని చేసినట్లు స్పష్టది—

6-64 లో.మూలం--'మృత్పిండ'; తెలుగు 'పాంకము' (6-64)

'గడియ'—అనువాదిని 'గడె'యని వాడినారు.

(ఘటిక—ఘడియ—యని) — ఇది వాడుకలో బాగుగా గలదు. ఈ విధముగనే మరికొన్ని పదములు.

గ్రంథము చివర 'మాఘకవి వంశవర సము' (పద్యములలో) వ్రాసినారు. అందులో

'అలరె శ్రీ వర్మలన్నపు...(మొదటి పద్యము)
'శ్రీ వర్మల'కు — పాశాంతరముగా 'ధర్మనాథుని' మార్చించినారు. ఈ రెండుగాక—ధర్మలాతుడు. వర్మ నాముడు, వర్మనాథుడు—అను పేర్లును గలవు. 19 సర్గలో అక్షరపునరావృత్తముగా కొన్నిశ్లోకములు గలవు—తెనుగనం దని యథాతథముగా చేయఁబడినవి—ఒక్కటి.

దాదదుడు—దుర్దదుద్ది, దూదదీద

దోః ప్రథితుడు, దాదాదుఁ డుదర్దపదుఁ

డదుఁ, డదదదదదదుడు, మాధవుడు నింటఁ

దొడగి, దుర్దదుమ్మ నొకడేసె దుద్దునిపయి'

(19-101)

తప్పిస్తూ పట్టిక నిచ్చినారు—జనమ—మరి కొన్ని దిద్దుబాట్లు చేయవలసియున్నవి.

వీరి కృతులన్నిటివలె విదియు-సాహిత్యపానువులకు నానందము చేకూర్చుటగును.

'ధన్యమాను కవిర్యయంచ కృతిన స్తత్యుక్తి నంసేవనాత్' (మర్రినాథుడు).

'ఆంధ్రకవితా సామ్రాజ్యము'

(కృతికర్త : శ్రీ నిశ్చల సీతారామశాస్త్రి. పేరు. 2-00. ప్రతులకు, నిశ్చల సీతారామ శాస్త్రి, ఎస్.ఎం. పి. మూల్, బొబ్బిలి, శ్రీకాకుళంజిల్లా.)

ఆంధ్రసాహిత్యంలో కవుల జీవితాల గురించి కవుల చరిత్ర గురించి గురుజాడ శ్రీరామమూర్తి—కందుకూరి వీరేశలింగము—మొదలగు వారిమండి నేటివరకు ఆంధ్ర సాహిత్య చరిత్రను కొత్తకొత్త విషయాలతో చాలామంది వ్రాస్తున్నారు అవి వాటి వాటి విశేషాలకు తగినట్లు వ్యాప్తి చెందుతున్నాయి.

'ఆంధ్రకవితాసామ్రాజ్యము' అనే పేరుతో సుమారు 600 పద్యాలగు తెలుగు సాహిత్య చరిత్రను వ్రాసినవారు శ్రీ నిశ్చల సీతారామయ్యశాస్త్రి, ఈ గ్రంథము నన్నయనుండి నేటివరకుగల కవులను వారి రచనలను పరిచయము చేయునది. ఈ గ్రంథ కర్త 'గ్రంథ-విస్తర భీతి'ను వికారము కవులను రచనలను వదిలినారు. ఆంధ్ర సాహిత్యంలోవుండే రచయితలందరినీ గురించి వ్రాయాలంటే ఒక్క గ్రంథంకాదు—కొన్ని సంపుటలు తయారవుతాయి.

విషయ ప్రధానమైన చరిత్రను గద్యరూపకంగానే వ్రాయడం చాలామంచిది. మన చరిత్రలో అన్ని చర్చలు నిర్ణయాలు ఉండి 'తీయరాని ముళ్ళగ' తయారయినాయి. ఈ పద్ధతిలో ఉండే వాటిని పద్యంలో వ్రాయడం శ్రమతో కూడిన కార్యము.

ఆంధ్రపురాణము, ఆంధ్రసామ్రాజ్యము, అనే గ్రంథాలు చరిత్రను పద్యరూపకముగా తెల్పు

నవి. అవి ప్రసిద్ధములైనవి. ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రను పద్యరూపకముగా తెలుపున దీ గ్రంథము. వాఙ్మయ చరిత్రను సంక్షేపముగా త్వరలో అవగాహన మొనర్చు కొనదలచిన జిజ్ఞాసువులకు ఇది ఉపయోగ పడుతుంది. వీరి ఈ రచన ఎంత సంగ్రహ మైనా ముఖ్యమైన కవులు వదిలివేయబడటం పాకుని మనస్సుకు కొద్ది కష్టం కలిగిస్తుంది. 'మార్కండేయపురాణము' వ్రాసిన మారన, అభినవదండి కేతన, చక్కనికవితగల జక్కన, కేయూరబాహుచరిత్ర వ్రాసిన మంచన, యక్షగన కవులేకాక, దక్షిణాంధ్రయుగంలోని కవియత్రులు పేర్కొనబడలేదు. వీరు తెలిసిన కవులకన్నా తెలువని వారిలో ముఖ్యులు ఎక్కువగా నున్నారేమో!

శ్రీనాథయుగంలో ఉండవలసిన గౌరవ ఎక్కడో శంకరకవిపద్ధి పేర్కొనబడినాడు. విషయైక్యగ్రంథ రచయితలైన వీరు ఒకేదగ్గర ఉండవలెననుకున్నారు రచయిత. నాచనసాముడు—విజ్ఞన వీరి కవిత్యాన్ని గూర్చి శాస్త్రిగారు ప్రశంసనీయుముగా వ్రాసినారు. ఎంత ప్రాచీనసంప్రదాయవాసనావాసీతులైనా ఆధునిక కవిత్వము—అందులో వచన కవిత్వము—వ్యాసహరికభాష—వీటి విషయమై అంతగా వివరింపుఉండుట మంచిది కాదేమో!

దక్షిణాంధ్రయుగమును అందరు క్షీణయుగము అనటం పరిపాటియైనది. ఈ గ్రంథకర్తయు ఆ అభిప్రాయము కలవాడే. 280 పద్యములో 'జైచిత్తం బున కాప్పదంబయిన కావ్య కీర్తి విర్మించి వాచాచతు ర్యము గల్గినాడు గుణదోషజ్ఞానియై, పద్యచో వైచిత్ర్యంబున నొప్పునట్టి కవి కన్నట్టండ-కండున్' అనియు 'కవిత్యాచారము' 'ఉజ్వలైకప్రకంఠ'మైన దనియు వ్రాసిరి. కాని ఈ యుగములోనే—యక్ష గనాలు, వచనరచన మొదలైన సూతన సాహిత్య ప్రక్రియలు—వెలుడడినాయని వీరికి తెలిసికూడా పై విధముగా వ్రాయటం అంతమంచి అనిపించు కోరు. దక్షిణాంధ్రయుగం క్షీణయుగం అనటం సబబు కాదనిపిస్తుంది.

వైదికమతపునరుద్ధరణార్థమై నన్నయ భారత రచనచేసినాడు అని నమ్మేవారిలో వీరొకరు నన్నయ తర్వాత తిక్కన-ఎఱ్ఱనంకు పూర్వం '.....వాఙ్మయనందనమున కాకురాలుపు కాలమై యతిశయించె' అని 'అకురాలే కాలము' అనే సామెతను సందర్భోచితంగా చక్కగా ప్రయోగించినారు. ఈ సామ్యము ఎంతో నిజం.

గంధకర్తృత్వ విషయాలలో వీరు చాలా నేర్పు జూపినారు. ఈ పద్యతి ఏ కొద్దిమందికో వుంటుంది. కాని రంగనాథరామాయణాన్ని గూర్చి-

'కాని రంగనాథకవిశబ్దనాచ్యుండు
కలడటంచు నొక్క కవియు గూడ

బలుకకుంట వలన గోన కు

లీన బుద్ధరెడ్డి రచన యిద్ది (51 ప.)

అన్నారు. కొఱివి గోపరాజ స్తుతింపన కవులలో రంగనాథు డొకడున్నాడు. సాహిత్య రంగంలో రంగ నాథరామాయణ కర్తృత్వం పెద్దదుమారం లేవంది. ఈ గంధకర్త పైవిధంగా వ్రాయడం ఆశ్చర్యం. 54 వ పద్యంలో 'విదియేమైనను రంగనాథమును పేరే దాడికిన్ పొదితెన్-' అని కొంత వ్యాయం జెప్పడానికి ప్రయత్నించినారు.

ఈ గ్రంథంలో పద్యాతేగాక మధ్యమధ్య కొన్ని ద్విపదలు వాడబడినవి కైలి పాకకుని త్వరగా నాకర్పించుకొని గంధమంతయునూ ఒకేమారు చదివించ గలుగుతుంది.

కొందరు పూర్వకపుట పద్యాలలోని సాదాలకు సాదాలు ఈ పద్యాల్లో పొదిగింపబడ్డాయి 'మహిమున్ వాగను శానుండు సృణియింపన్ గుండలిండుండు తన్నపానియనీతి-' (64 ప.). 'అది దొడంగి మూడు కృతు లాంధ్రవిత్వ విశారదుండు-' (74 ప.) 'దాక్కారామచక్రకృ - భీమసర గంధ ర్వాప్తరో భామిని వక్షోజద్వయ కుంభి కుంభములపై' (120 ప.) 'సరసారాబోధములునాపాలాపరిష్కార శారద నీ రూపము రామకృష్ణ కవితండ్రా! సాంధ్ర

కీర్తిశ్చరా!' (248 ప.) ఈ విధంగా ఇంకా కొంద రివి కలవు. వీటివల్ల కవిగారి పద్యాలకు ఒకమాత్తు శోభ వచ్చింది.

నన్నయగారి 'అమలిన తారకాసముదయం బుల.....' ఇత్యాదిపద్యం చాలా ప్రసిద్ధమైంది. అదే అర్థాన్ని ఈ క్రింది పద్యంలో మంచిగా తెల్పినారు-

'గగనాభోగమునందునున్న
బహువక్షత్రంబులన్ తెక్కుపె
ట్టగవచ్చున్, శుభిశాస్త్రసారము
నిరాటంకంబు! బోధసే
యగ వచ్చున్ మహావీరు భారతము నారా!
యాంధ్రమందున్ రచిం
పగ శక్యంబగునొక్కొలోకమున
నా వ్యాసాకృతమో పద్యతీన్.' (31 ప.)

'పాచ్చిన, స్వేచ్ఛ' ఈ ప్రాస ఆలోచింప దగింది.

'అకటా! పింగళి మారవాఱ్యకవిచండ్రా!
కూర్పు నీకే తగున్.' (224 ప.)

దీనిలో యతినంతాపారకమో! ప్రశంసారక మో! మరేమో? అనుటకన్న అసాధనపతికము అనిపించుచున్నది.

వివరిపద్యము 'కలదే నాదొక సద్గుణంబది రసజ్జలేటి గైకోదగున్'. దీనిలో విశేషవలీ గావచ్చును?

కొన్నిసవాలను రచయిత స్వతంత్రంగా ప్రయోగించినారు. అసాధురూపములుగూడ సాధువులుగా వాడబడుట సహజమైనది. శకటరేఖలు, సాధురేఖలు ప్రయోగించడం చాలా నేర్పుతో కూడినపని. వీరి రచనలో - ఆ నేర్పు తప్పింది.

శ్రీ దివాకర్ల వేంకటాచార్యగారు, తామటే దొణప్పగారు స్వల్పంగా చాలా చక్కని తొలిపలుకులు వ్రాసి గ్రంథాని కొక అందం చేకూర్చినారు.

'ఒకొక పట్టున నొక్కొక్క నుకవి రచన
మధురమభురమభూతి స సదలం గూర్చు
మరియు నొక్కొక్క పుట్టుమం దగనీ చూడ
నొక్కొకడు సిద్ధపాస్తుడై యెప్పుమందు'
(98)

ముద్రారాక్షసుల బారికి గురికాని గ్రంథాలు
చాలా తక్కువ. ఈ గ్రంథంలో 'తప్తాస్త్రం పట్టిక'
ఉన్నందున విచారపడినవారికి అవసరం లేదు

అంధవాఙ్మయ చరిత్రను వద్యరూపకంలో
చదువాలనుకునేవారికి ఈ గ్రంథం సంతోషాన్ని
కలిగిస్తుంది.

'మనోరమా శ్యావాశ్వము'

[గ్రంథకర్త— సూరంపూడి భాస్కరరావు:
ఎం. ఏ.; సాహిత్యశ్రీ; సంస్కృతశాఖాశ్రమము; ప్రభుత్వ
కళాశాల, రాజమహేంద్రవరము వెం-2-55]

అపొరుషేషుములైనవి వేదములు. మాన
పుడు సాంస్కృతిక అధ్యాత్మిక 'వ్రత్యులతో' నభి
వృద్ధి చెందుచు మనుగడ - సహింసములు వేదములు
మూలకంబులైనవి. 'సత్యంబు' - 'ధర్మంబు'
ఇత్యాదిగా మానవులబోధించి సన్మార్గములుగా నొన
రించును.

వేదములయందును - ఉపనిషత్తుల యందును
మధ్యమధ్య కొన్ని చిన్నకథలు వచ్చుచుండును.
చతుర్వేదములలో మొదటిదైన ఋగ్వేదము
అట్టికథలు కల్గినవానిలో నొకటి. ఈ ఋగ్వేద
ములో 5 వ మండల ముక్తిమండలము. అంద
ర్చనానససూక్తములు రెండు (63-64), శ్యావాశ్వని
సూక్తములు పదిరెండు (52-61; 81-82)
ఈ 60 వ సూక్తమున శ్యావాశ్వని కథాంశము
నూచింపబడినది ఇందే మరుత్తులు, శశిమనీ,
తరంతవైదగ్యి, పురుమిక్ష్మవైదగ్యి, దారుష్కడగు
రథవీతి, రాక్షసేంద్ర, గోమతినడిము చెప్పబడినారు.
సాయణభాష్యములో ఈకథ కొంత ఉదాహరణ

మైనది. 'వైదిక-కహానియా' అనుగ్రంథమునందు
బందేన ఉపాధ్యాయులవారు 16 పుటలలో ఈ కథను
ప్రాసగలు. ఇట్టి 'మనోరమా శ్యావాశ్వని' కథను
సూరంపూడి భాస్కరరావుగారు సుమారు 330
పద్యములలో తెల్పినారు. 'మున్నడియందు దీనికి
సంబంధించిన విషయమునుచూసి కథామూల శ్లోక
ములనుగూడా తెల్పినారు. అవి 22 శ్లోకములు.

ఒక భాషనుండి మరియొక భాషకు ఏ విష
యము నైనను పరివర్తనచేయుట యనునది ప్రతిభా
వంతుడైన కవి చేయవలసినవి. దానికితగిన పాండిత్య
మున్నవో నట్టి కృషి సఫలమగును. అందులో
వేదములయందుగూ కథను గైకొని స్వకీయ
ప్రతిభచే కొంత మెరుగులుపెట్టి సహృదయ
హృదయాహ్లాద మొనర్చుట యనునది శ్రమైకసాధ్య
మైన దుష్కరకార్యము.

భాస్కరరావుగారు ఈ గ్రంథమును రచనా
ముగా రచించి 'మనోరమా శ్యావాశ్వని'ను స్వతంత్ర
కావ్యమా! అనునట్లు సాహిత్యలోకమునకు పరి
చయము చేసినారు. వీరి కృషి అభినందనీయమైనది.
వేదవిన్నూభ్యులు(33)- ఉపాషితస్పత్తి(37)- ససతీ
కథ (45) అనుకథములు సంస్కృత వాసనను
పూర్తిగా పుడికిపుచ్చుకొన్నవి. ఉభయభాషలయందు
పాండిత్యముండువారు ఇట్టి పదములను వ్రాయో
గొంతురు.

శ్యావాశ్వడు మునకుమారడు. మనోరమ
రాకుమారిక. ఈ యుభయుల వివాహము జరుగుట
యందలి దినలో ముఖ్యమైన కథ. మూల
మతిస్వల్పముగానున్నను తెనుగుసేతలో సందర్భోచిత
వర్ణనాయుక్తముగా పెరుగుట సంభవించినది

'అగమందెఱుంగు సదాచార మెఱుంగును
ప్రభులచెంతమెఱుగు వాటమెఱుంగు;
యజ్ఞవిధుల నెఱుంగు ననీశ! శ్యావాశ్వః
డవఁడు-' (23) ఇది శ్యావాశ్వని కవి

పరిచయముచేయు పద్యము. ఇక మనోరమను ఆరు పద్యములలో వర్ణించినారు.

‘అంత సర్వాంగముందరియగుట నామె
యంగ మువమాన సార్థక్య మాహరించె,
సహజవిద్యాగరిష్ఠ నిష్ఠావరుండు
తక్కునన్యూజాపెంగాంచి తలగఁగలఁడె.’ (51)

ఉపమానసార్థక్యమును ఈమె యంగము ఆహరించెననిచెప్పి కవిగారు ఇంక నాల్గు పద్యములలో ఈమె అంగంగములను ఆలంకారికుల కొంతలో— సాహిత్యమర్యాదలో వర్ణించినారు:

‘సహజ విద్యాగరిష్ఠాపరుండు’ అని చెప్పట లోని అభిప్రాయము వేదాభ్యాసజ్ఞుడైన శ్యావా శ్వుని గూర్చికావచ్చును. ఆ మనోరమ ‘పాగను జాచి మునులె సొక్కుదురోయన మేలిమునుగు దాల్చి’నదట. అయిన ‘యజ్ఞవాటి నెవ్వ రంద మన్వేషింతు రతివ సిగ్గు లెఱిగెనంతెగాక’ యని వెంబడి కవితెల్పు చున్నాడు. యజ్ఞవాటిలో నిజముగా ఎవ్వరును అంద మన్వేషింపరు. ఆ యతివ మాత్రము ‘సిగ్గు’ గాక ‘సిగ్గు లెరిగినది’. ఇది చక్కని సామ్యముతో చెప్ప బడినది.

మనోరమను శ్యావాశ్వునకిచ్చి వివాహముచేయుట తల్లికిష్టములేదు. రాజపుత్రుకము రాజరాజవకో—వీర పుత్రునకో ఇచ్చుటపాడి. కాని ‘వైదికునకు రాచపట్టి నిమ్మలు ద్రాక్షసురను జటికిఁ ద్రావఁ జాపుటెయగు’ వమను. వైదికుడు—జటి శ్యావాశ్వుడు; ద్రాక్షసుర గణిగనది మనోరమ. ఈ విధమైన వర్ణనలు సంభాషణలు వీనితో రచన సాఫీగా సాగినది. సంస్కృత పదములను వీరు చక్కగా పద్యములలో అవర్చినారు. వానిలో ‘మనోరథాపార్తిరన్తు—మాతే దుఃఖం’ (133) అని శ్యావాశ్వుని ఆశీర్వదించు సందర్భము లోనిది. ‘శుభాస్తేచంధానః’ అని కొందరాశీర్వ దించుట నేటికిని గమనింపదగినది. ‘బ్రహ్మయుర్భు వనానావో, బ్రహ్మప్రియేత’. వేద పరిచయమున్నవారు ఉట్టుంకించున దీ వాక్యము. శ్యావాశ్వుడు మిక్కిలి

సంయమము గలవాడు. వారసలియు ఇతనికి నేసిరి వెల్లిపోయెనట. ఇంక నెట్టివాడనగా జవరాలు వెంట దగిలి ‘చలి చలిగా వాయువువీచె రమ్మ సాన్పునకు వయస్కుడయన్న వినివి కుమలియు దోలిన’వాడు. 186 బద్యమునుండి 196 వ పద్యమువరకు సందర్భమును చూచుకొని రచయిత ధర్మోపన్యాసముగా నాటి సంఘ మును—రాజకీయులను కొద్ది మరుకుగా విమర్శించి వారు. వానిలో ఒకటి—

‘బాలనాయకత్వ బహునాయకత్వ ము
ల్పాలనేమి? దేశసౌఖ్యమునకు?
అల్పనాయకత్వ మటపై వివా
యకత్వములు గూడ వెంటదగిత నార!’ (193)
మనోరమ వివాహము చేసినతర్వాత రాజ మనోరమాశ్యావాశ్వులను సాగనంపి—

‘బరువు దించుకొనిన భారవాహునిభంగి,
సఫలకార్యుడైన స్వామిభంగి,
క్రతువు దీరినట్టి కర్మవిమృనిభంగి,
కూతునంపితండ్రికుడుటబడియె’ (318)నట.

(కణ్వాడు శకుంతలను దుష్యంతునివద్దకు పంపినతర్వాత—‘ప్రత్యర్థిరన్యాస ఇవాంతరాత్మ’వలె మన్నాడని కాళిదాసు అనును.)

ఈ గ్రంథములో 21, 42 పుటలలో ‘వాంచి’అనే పదమును ఉపయోగించినారు. తల యొగ్గియను నర్థములో ఇది ప్రయోగింపబడినది. రచయిత ‘ఛద్విప్రకృతు’ నొసంగినను కొన్నిఅచ్చు తప్పులు దొర్లినవి. ‘పూపు’లు జామవారిశ్రద్ధ పెద్దయశ్శరములపై పన్నగిల్లినట్లున్నది. మొదటి పుటలో గ్రంథకర్త పేరునందు ‘స్క’ బదులు ‘స్క’ పడుట కొంతభాదాకరమైన విషయము. (నా అను భవములో కొన్నిగ్రంథములయందు ఆ గ్రంథముపేరే తప్పిపర్వం పట్టికలోనుండుట యెఱుగుదును.)

గ్రంథము అందముగా ముద్రింపబడినది. పీఠ

కలు అభిప్రాయములు అనలేకే తప్పిస్తూ పట్టిక (హచ్చు)లేక కావ్యకన్యక సంతోషముగా నున్నది. వచ్చాదయుడైన ప్రతిపాశకుడు చదివి ఆనందింప వలసిన ఈ గ్రంథములో ఆర్య, నంగలా, గురుపాతా, రథ్యా, తరలిత, ద్రుతము, పూర్వా, సీనకము— మొదలైన అరుదగు వృత్తములు గలవి. ఈ కావ్యము వాటికగా 1964 లో అలిండియా రేపియోవారిచే ప్రసారము చేయబడినట్లు రచయిత వ్రాసుకున్నారు. 1959 డిసెంబరు 'భారతి'లో 'మధురానృతాంతము' ఈ గ్రంథకర్తని గలదు.

—శ్రీ రంగాచార్య

వ్యాసావళి

[గ్రంథకర్త: శివశ్రీ బండారు తమ్మయ్య; ప్రకాశకులు: శ్రీ నిర్మల శైవసాహితీ గ్రంథమాలిక; నందూరివారిపేట, గంధీనగరము, కాకినాడ—4. మూల్యము: రు 4-50 లు]

విమర్శకాగేసర శివశ్రీ బండారు తమ్మయ్య గారి వ్యాస సంపుటములలో నీది రెండవది. ఆయన ఈ వ్యాసముల నింతకు ముందెప్పుడో వ్రాసెను. అప్పటి వ్రాతకలలో అవి అచ్చయినవికూడ. ఇప్పుడు వాటి నన్నింటిని సేకరించి సంపుటములుగా శ్రీ నిర్మల శైవసాహితీగ్రంథమాలికవారు ప్రకటించుచున్నారు. ఈ ద్వితీయ సంపుటమునందు మొత్తము పది శీర్షికలతో వ్యాసములున్నవి. ఇందు వగము గ్రంథము అనగా మొదటి అయిదువ్యాసములును శ్రీ బసవేశ్వరునకు సంబంధించినవి. మిగిలిన వ్యాసములలో ఆచార్యపండితు డన్న వ్యాసము గొప్పది. ఇంత గొప్పని కాకపోయినను చిన్న వ్యాసములొక నాలుగు కలవు. పిడుపర్తి సోమనాథుని ద్విపదములు, ప్రభులింగలిలలు, మాయావిలాసమునుపేర సంస్కృతీ కరింపబడినవను వాస్తవ విషయమును సోపవత్తికముగా నిరూపించు వ్యాసమొకటి, శ్రీశైల మల్లికార్జునుని పేరించి అతనిపేర కృతులను వెలయించిన మహా శివ

భక్త కవులను శ్రీ తమ్మయ్యగారు శ్రీశైల మల్లిక మల్లికార్జున స్వామివారి ఆస్థాన కవులుగా చమత్కరించి, అట్టి మల్లికార్జున పండితా రాధ్యుడు, పాలకురికి సోమనాథుడు, నాగులూటి శేషనారాయణుడు అను మువ్వరను గురించియు, వారి కృతులను గురించియు పరిచయము చేయుచు విపుల మైన వ్యాసము నొకదానిని వ్రాసిరి. పండితారాధ్య చరిత్రము మహిమ ప్రకరణమున గణనహాస్రమాలికా స్తవము కలదు. అమరావతి అమరేశ్వరలింగము నన్నిధిని పండితుడు స్మరించి స్తుతించిన గణనహాస్ర మాలిక యది. పాల్కురికి సోమనాథుడు తావే స్వయముగా ఈ గణమాలికను కన్నడమున కూర్చినాడు. సంస్కృతమునను ఈ గణమాలికాస్తవము కలదు. దానిని పండితారాధ్యుడే రచించియుండునని కర్ణాటక పండితులు కొందరభిప్రాయపడిరి. దానిని త్రోసి వుమ్మచు అది గురురాజకవియనువాని అనువాదమని శ్రీ తమ్మయ్యగారు సహేతుకముగా గణనహాస్రమాలికా వ్యాసమున నిరూపించిరి. శివకవి గౌరవమంత్రి కృతులను రెండింటిని హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానమును, నవనాథ చరిత్రమును రేఖామాత్రముగా పరిచయము చేయుచు వ్రాసిన చివరి వ్యాసము మరియు చిన్నది.

(1) బసవేశ్వరుని శీలము—జీవితతత్త్వము, (2) బసవేశ్వరుడు—బిడ్డలుడు. (3) బసవేశ్వరుని గూర్చిన శాసనసామగ్రి. (4) బసవచరిత్ర — సోమనాథహరిశ్చరకవుల కథనభేద పరిశీలన. (5) బసవేశ్వరునిగూర్చిన ఆంధ్రవాఙ్మయము—ఈ యొద్దును బసవేశ్వరునకు సంబంధించినవి. బసవేశ్వరుడు పశ్చిమ చాళుక్య చక్రవర్తివద్ద మంత్రిగానున్న చారిత్రక వ్యక్తి యనుటను కొందరు సందేహించుచుండగా శ్రీ తమ్మయ్యగారు అట్టి సందేహములను పేర్కొని సోపవత్తికముగా ఇండించి బసవేశ్వరుడు చారిత్రక వ్యక్తియని నిరూపించిరి. బసవేశ్వరుడు చారిత్రక వ్యక్తి యగుచో అతనినిగూర్చి చెప్ప శాసనములు లేవను వాదమును త్రోసివచ్చుచు

శ్రీ తమ్మయ్యగారు అర్జునవాడ శాసన మార్గముగా బసవేశ్వరుని చారిత్రకతను విశ్వయము చేసి చూసిరి. పాల్కురికి సోమనాథుడు బసవ పురాణము వ్రాసి బసవేశ్వరునిగూర్చి అనేక విషయములను తెలియజేసెను. ఈ తెలుగు కృతి నమనరించి కన్నడ మున భీమకవి బసవపురాణమును రచించెను. కన్నడ మున మరియొక కవి హరీశ్వరుడను వాడు పూర్వ శివభక్తుల చరిత్రములను వ్రాయుచు అందులో బసవేశ్వరుని గురించియు వ్రాసినాడు. ఈ హరిహరుడు 12 వ శతాబ్దము చివరవరున్నవాడు. పాల్కురికి సోమనాథుడను ఆ శతాబ్దమువాడే. ఈ యిరువురును పరస్పరము తెలియకుండనే శివభక్తి విశేషము కలిమిని బసవ చరిత్రమును వ్రాసిరి. శ్రీ తమ్మయ్యగారు పాల్కురికి సోమనాథుడు, హరీశ్వరుడు—ఈ ఇరువురును బసవని చరిత్రమును వ్రాసెటలో ఏమి నడకలు నడచిరో కూలంకషముగా పరిశీలించి వ్రాసిరి. వ్రసి

ద్దములైన సోమనాథుని కృతులుగాక యక్షగానములుగా ఇందులచేత కూర్చబడిన కృతులముకూడ వ్రాసి సించుచు శ్రీ తమ్మయ్యగారు వ్రాసి బసవేశ్వరుని గూర్చిన వాఙ్మయసాంధ్రమున ఎంతగలదో ఒక లంచనా వెలియించినారు.

వీర శైవమత మూలాచార్య పంచకములో పండితారాధ్యు లొకరు కందు. అతడే మల్లికార్జున పండితారాధ్యుడని కొందరిక పెద్దవాడమును నిలబెట్టిరి. దానిని నిర్మూలము చేయుచు శ్రీ తమ్మయ్య గారాచార్య పండితునిగూర్చి అనేకములయిన ఉపసత్తులను జూపుదు చాలపెద్ద వ్యాసమును వ్రాసిరి—ఇంతగా విశేష పరిశోధనచేసి అనేక మూర్ఖులైన ములను సోపనత్తి కముగా నిరూపించుచున్న ఈ వ్యాసములు సాహిత్య వివ్యూహం కవశ్య పఠనీయములు.

—యే.సీ.ం.ద్ర.